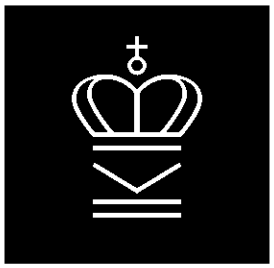

Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk

Digitaliseret af / Digitised by

Det Kongelige Bibliotek / The Royal Library
København

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk

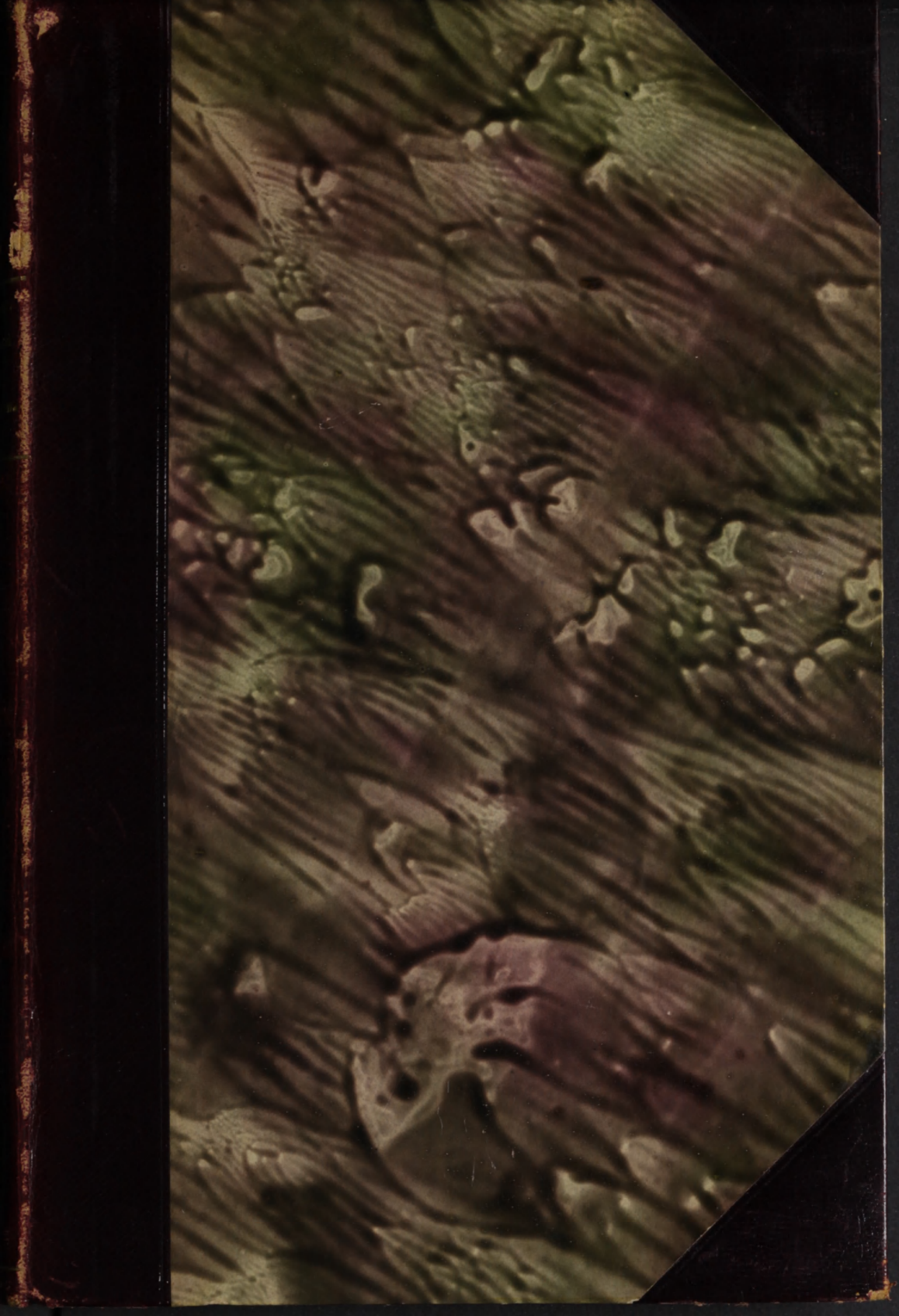

VERDENSKRIGEN 1914-18 8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130019380506

0114

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

VILH. LA COUR

SØNDERJYLLAND
UNDER VERDENSKRIGEN

AUGUST 1914—1916

1917. C 1375

KJØBENHAVN
FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & CO.
KJØBENHAVNSKONTORET

SØNDERJYLLAND

UNDER

VERDENSKRIGEN

VILH. LA COUR

SØNDERJYLLAND

UNDER

VERDENSKRIGEN

AUGUST 1914—1916

KJØBENHAVN
FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & CO.
KJØBENHAVNSKONTORET

1916

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO. (IVAR JANTZEN)

INDHOLD.

	Side
Forord	7
Indvielsen	9
Da Krigen kom	53
Ved Fronterne	70
Politiske Tilstande	100
Under Krigens Tryk	138

FORORD.

Efterfølgende Skildring af Sønderjyllands to første År under Verdenskrigen kan på ingen Måde kaldes udtømmende. Forholdene selv forbyder, at alt bliver kendt, og selv det, der kendes, kan ikke altid siges.

Alligevel er det min Overbevisning, at det har sin Berettigelse efter den lange Lidelsens Tid, som hidtil er gået, at standse og se tilbage — følge enkelte Hovedlinier, fange enkelte typiske Billeder, danne sig et Skøn over Stillingen, som den er, og Mulighederne for Fremtiden.

Andet og mere er her ikke tilsigtet. For dem af mine Landsmænd, som ikke daglig følger den slesvigske Presse og ikke har Lejlighed til at høre, hvad der foregår bag Åen, vil disse Blade sikkert indeholde adskilligt Nyt. For de øvriges Vedkommende vil til Gengæld det meste være kendt, og mange vil måske synes, at Træk er udeladt, som burde have været medtagne. Man må her huske på, at alt ikke k a n siges, at netop den mundtlige Fortællings hundrede Småtræk endnu ikke kan benyttes, at det samme gælder det private Brevstof, og at Skriftets Hovedkilde altså har måttet være det hidtil offentliggjorte — væsentlig således som de slesvigske Blade selv har fremlagt det. Den eneste foreliggende Stofsamling, som har kunnet benyttes, er Red. H a r a l d N i e l s e n s ypperlige Udgave af »Sønderjydske Soldaterbreve«. Man vil finde den brugt i tredie Afsnit.

Men selv den kyndigste vil dog kunne have Interesse af at se det tilgængelige Materiale samlet i oversigtlig Form, og det er mit Håb, at jeg gennem Bogen må få Lykke til at vække Sansen for vore Landsmænds drøje Kår, Medfølelsen for deres dybe Lidelse, Ærbødigheden for deres faste og tavse Måde at bære den på og Håbet om en fri og lys Tilværelse, når deres Kalk engang er tømt.

FORF.

INDVIELSEN.

Det var Sommersøndagen den 14. Juni 1914.

Det danske Årsmøde ved Haderslev havde samlet endnu flere Mennesker end noget tidligere Møde på slesvigsk Grund, og de forskellige Organisationers Generalforsamlinger havde båret klart Vidnesbyrd om den Kraft og det lyse Fremtidsmod, der fyldte Befolkningen under dens hårde Kamp for Livet. Nu stod man i Dalsænkningen Øst for Mødestedet for at lytte til, hvad Slesvigs første Tillidsmand, Rigsdagsmand H. P. Hanssen havde at sige.

Og han talte om det År, der var gået — et Mindeår, et Kampår og et Arbejdsår. De preussiske Sejrsfesters Fraser om Slesvigs Befrielse 1864 havde ingen Sandhed i sig. Tværtimod havde det danske Styre skabt den Frimandsfølelse, der endnu levede blandt Nordslesvigs Bønder. »Det kan de indvandrede preussiske Bureaukrater den Dag i Dag spore i vore ranke Rygge og vore stive Sind, i vor kraftige Vilje og vort høje Mod.«

Kamp havde Året krævet. Voldspolitiken var skærpet i alle Retninger. Udvisninger og Forbud, Gendarmvagter og Presseprocesser, Fængslinger og Mundkurve betegnede Vejene. »Den ene Dag udvises en dansk Kok, fordi han lærer tyske Damer at koge, den næste en Opvartningspige, fordi hun har overværet en dansk Dilettantforestilling, den følgende maa en Farversvend forlade Landet, fordi han har været Medlem af en Fodboldklub, og der går ikke en Uge, uden at vi hører om Tjenestekarle, der udvises, fordi de har været i danske Forsamlingshuse. Om Morgenen for-

byder Politimyndighederne et Foredrag om Flueplagen, om Middagen straffer de Folk, fordi de har sunget Sangen: »Jeg er en simpel Bondemand«, om Aftenen hindrer de unge Folk under 21 År i at drive Gymnastik. Ja, hvis dette ikke er Udslag af en smålig, ussel og uværdig Nålestikspolitik, så ved jeg ikke, hvad Nålestikspolitik er.«

Men mest samler Tankerne sig om vore Modstanderes »ubeherskede Angreb på den danske Stat, deres Raseri over vor Fremgang, deres ynkelige Klager over Tyskhedens Nød, deres høje Skrig efter Vold, deres hæse Råb efter Guld«.

For hvad er Grunden til alt dette? »Spinder vi måske Rænker imod det tyske Rige? Forbereder vi Oprør imod den preussiske Stat? Nægter vi at give Kejseren, hvad Kejserens er? . . . I 50 År har vi nu stået under tysk Regimente. Men i dette lange Tidsrum har vore Modstandere, Politimyndighederne og Statsadvokaterne, ikke kunnet samle Stof til en eneste Højforræderiproces, en eneste Landsforræderiproces, en eneste Spionageproces, i de sidste 30 År heller ikke til en eneste Majestætsfornærmelsesproces.

Så pligtopfyldende og loyal er den danske Befolkning i Nordslesvig.«

Årsagen til den stigende Nervøsitet blandt Tyskerne kan da udelukkende være deres Følelse af »Voldspolitikens nær forestående Bankerot« — her som i Elsass og Polen. »Den historiske Udvikling viser Dag for Dag tydeligere, at de undertrykte Nationaliteter ikke går til Grunde, men at de lever og trives, at deres Folkeliv styrkes og højnes under Tvangsregimentet. Men en Politik, som ikke blot er skrigende uretfærdig og moralsk forkastelig, men også resultatløs, kan ikke opretholdes i Længden. Derfor er Voldspolitikens Bankerot uundgåelig.«

Og hvad hjælper så tyske Demonstrationsmøder og Brandtaler i Deputeretkammer eller Herrehus? I sejgt Arbejde, urokket af Stormene, bygger den danske Befolkning på sit Grænseværn. Forsamlingshuse grundlægges, Sparekasser oprettes, Landeværn og Sogneværn møder de tyske Millioner, som skal stjæle Jorden fra os — og det lykkes dem

at føre Paraden. Der er Virketrang og Kræfter nok til Rådighed. De Sten, som Administrationen vrager, gør vi til Hovedhjørnesten i vore frie, Landet omspændende Organisationer.

»Vi er en ældgammel, men endnu sund og livskraftig Folkestamme. Vi har mer end tusindårig Odelsret her, hvor vore Fædres Ben hviler i brune Kæmpehøje, og hvor vi bor og bygger. Og som vor Kamp imod Stormfloden sydfra går langt tilbage i Tiden, således vil den også strække sig langt ud i Fremtiden, thi vi har Liv til Sag og Kraft til Kamp. Vi har Virkelyst og Virketrang. Vi har Varme og Begejstring. Vi har Tro på vor Folkestammes Fremtid.

Og derfor vil vi som Svar på vore Modstanderes larmende Sejrsfester tilråbe dem Slutningsstroferne af det storslåede Digt, som Hostrup for 50 År siden skrev til Fjenden:

Du kan vel kro dig af Døgnets Kår
og af Sejren, de har dig skabt;
men du fører en Kamp imod Tusind År,
og i den har du visselig tabt!«

Denne Tale er ikke alene karakteristisk for Hans Peter Hanssen selv — lys som han, frimodig som han — men den er et slående sandt Vidnesbyrd om de politiske og nationale Tilstande, som herskede i Nordslesvig i Månederne forud for Krigen, ja som netop i Tiden fra Januar til August klarere end før afspejlede den Kurs, det havde været Tanken at følge i Fremtiden.

Med disse Måneders Tegn over sig gik Nordslesvigerne ind i Krigen. Det var nu d e r e s Indvielse til dens Ofre.

Men ingen forstår disse Ofres Dyb, som ikke først har fulgt — Skridt for Skridt — de kæmpendes Kår fra Årets Begyndelse.

November Måned 1913 havde bragt et voldsomt Røre med sig, da Regeringen nedlagde Forbud imod, at Sydpolens norske Opdager, Kaptajn R o a l d A m u n d s e n, benyttede

sit eget Modersmål ved et Foredrag i Flensborg. Kun ved Indenrigsministerens personlige Indgriben tillodes det ham omsider at tale Norsk.

Hvad han kunde opnå på Grund af sin store Anseelse Verden over, lykkedes det dog ikke andre at få Tilladelse til. Allerede Januar Måned 1914 bragte to nye Forbud, som ikke siden hævedes.

Det ene gjaldt det danske Socialdemokratis Formand, Folketingsmand S t a u n i n g, som den 9. Januar vilde tale ved et Partimøde i Flensborg om den danske og preussiske Valgret. Den 7. nedlagde Regeringspræsident U k e r t Forbud herimod, og Dagen efter stadfæstedes det af Overpræsident v. Bülow. Selve den 9. fik Politimyndighederne i Flensborg telegrafisk Ordre fra Regeringspræsidenten til at udvise Hr. Stauning, hvis han skulde komme til Stede ved Mødet.

Dette afholdtes i »Colosseum«s store Sal. Arbejdersekretær Michelsen oplæste en tysk Oversættelse af det Foredrag, Stauning vilde have holdt, og den socialdemokratiske Redaktør Adler fra Kiel kritiserede Myndighedernes Fremfærd mod den danske Partifælle. Da Stauning derpå viste sig og hilstes med Bifald, modtog han øjeblikkelig følgende Udvisningsordre:

»Efter Ordre fra Hr. Regeringspræsidenten u d v i s e s De hermed af det preussiske Statsområde og har som Følge deraf at forlade Byen Flensborg s t r a x og det preussiske Statsområde inden 24 Timer.

Efterkommer De ikke Opfordringen, vil De med Tvang blive bragt til Grænsen.

Skulde De uden Tilladelse vende tilbage til det preussiske Statsområde, vil De blive straffet efter Rigsstraffelovens § 361, 2.

Poppe.

Til
Hr. Stauning fra København,
f. T. i Flensborg«.

En indsendt Besværing til Indenrigsminister v. Dallwitz medførte intet Resultat. Et Protestmøde, som Socialdemokraterne afholdt to Dage senere, var selvfølgelig også kun et Slag i Bordet. Men muligvis kunde man dog håbe på nogen Følger af denne Begivenhed. »Først og fremmest,« skrev »Dybbølposten«, »vil disse Forhold kunne blive Anledning til, at nu endelig også den store Del af det danske Folk, der slutter sig til Socialdemokratiet, får Blikket rettet en Kende hernedad. Det har været meget småt i denne Retning hidindtil.«

Om dette Håb gik i Opfyldelse, ligger det udenfor denne Skildrings Ramme at påvise. Men der savnes ikke Materiale til et afgørende Svar.*) —

Et endnu vidunderligere Forbud kom Ugen efter.

Direktør Falck fra København, som i sin Hjemby havde åbnet en stor Kampagne mod Flueplagen, var bleven opfordret til at tale om denne Sag i Møgeltønder og Rurup. I det tyske Konsulat i København mente man, at der ikke var noget til Hinder derfor; men for Sikkerheds Skyld rettede han dog 16. Jan. en Forespørgsel til Regeringspræsident Ukert desangående. »Da Foredragets Betydning er international og det slet intet har med Politik at gøre, ansøger jeg allerærbødigst Deres Excellence om Tilladelse til at måtte holde disse to Foredrag og til at måtte benytte mit Modersmål, da jeg desværre ikke er det tyske Sprog mægtig.«

Svaret kom omgående:

»Regeringspræsidenten, Slesvig,
den 17. Januar 1914.

Besked på Skrivelse af 16. d. M.
Det i Skrivelsen stillede Andragende afslås.

På Præsidentens Vegne
(Underskrift).«

---

*) Udvisningen hævedes for Hr. Staunings Vedkommende i April 1915, da han på Grund af den nære Forbindelse mellem det danske og det tyske Socialdemokrati foretog en Rejse til Berlin.

Unægtelig — her havde v. Ukert gjort sit Mesterstykke. Amundsen, Stauning og Falck — alle gode Gange er tre, men den tredie blev næsten den bedste! Eller som »Berliner Tageblatt« skrev: »Regeringspræsidentens Redningsdåd vil være Fluerne i Nordslesvig meget velkommen; thi at den danske Befolkning blev oplyst om Flueplagen, vilde sikkert have været mere farligt for Dyrene, end den preussiske Regeringsvisdom er det for det danske Sprog.«

Februar gik nogenlunde fredeligt; men i Marts strammede Myndighederne sig op. Den 2. Marts udvistes en Skræddersvend, som havde deltaget i en Forsamlingshusbazar, den 3. en Tjenestekarl, der havde overværet et Møde i Forsamlingshuset, den 11. en Pige, som havde spillet Dilettantkomedie — en Karl sendtes sammen med hende over Grænsen, uden at Grunden kunde påvises — og den 16. en Tjenestekarl, som »gentagende har deltaget i Gymnastikundervisningen i det danske Forsamlingshus i Roager.«

Endelig den 18. kom Turen til Lærer Overgård fra Vester Vedsted Efterskole. Han havde i Brøns Forsamlingshus set på en Gymnastikopvisning, og medens efter denne Kaffebordet dækkedes, kom Gendarmen. Overgård førtes som Arrestant til Amtsforstanderen i Skærbæk. En ridende og en cyklende Gendarm eskorterede ham, »så jeg følte mig fuldstændig tryg«. Under Opholdet hos Amtsforstanderen låstes Døren bag ham, og under Eskorte ankom han endelig ved Midnatstid til Grænsen. Riget var frelst.

Beklageligt nok dukkede der en ny Fare op tre Dage efter. To unge Damer fra Kongeriget, Frk. Ea Dinesen og Frk. Helene Prahl vilde give en Koncert i Kavstvrå Forsamlingshus. Programmet syntes ikke særlig udæskende — det omfattede Solvejgs Sang, Hartmanns Vuggevise, Lembckes Majsang og Rosenfelds Ingalil, desuden »Flyv Fugl! flyv —« og endnu et Par lignende danske Sange.

Men næppe var Koncerten endt, før Gendarmen viste sig, og klædt som de gik og stod måtte de to Damer i Mørke og Søle følge med til Amtsforstanderen i Sommersted. Efter at have modtaget Udvisningsordre førtes de til Banegården

og tog sammen med Gendarmen Plads i Toget, der bragte dem over Grænsen.

Hvorfor ikke glæde sig med det statsunderstøttede »Schleswigsche Grenzpost«, når det i denne Anledning udtalte sin Tilfredshed med, at der blev gjort en Ende på disse »erhvervsmæssige Agitatorers dristige Færd«, og at der nu var »statueret et Eksempel, som hele Danmark taler om«.

Ak ja, ikke Danmark alene. »Tysk Ridderlighed mod Kvinden vil,« som et andet tysk Blad spydigt bemærkede, »have ganske særlige Forudsætninger for at vække Beundring også ude omkring i Verden.«

Rækken af Udvisninger kunde let fordobles. I Slutningen af Marts gik det ud over en Opvartningspige fra Fredericia, 22. April over en Tjenestepige i Majbøl, 23. Maj over en Arbejdsmand i Skodborg, den 24. over en Tjenestekarl i Sommersted, 8. Juni over en Malkerøgter i Majbøl og Dagen efter over en Tjenestekarl i Dybbøl — overalt under Påskud af, at de pågældende havde deltaget i Møder i de danske Forsamlingshuse.

Kun ved en enkelt Lejlighed fik Myndighederne ingen Glæde af deres Iver. I Marts Måned var en ung Pige fra Århusegnen i Besøg hos sin Kæreste, en Gårdejer i Bevtoft. Sammen med ham gik hun i Forsamlingshuset — og udvistes. Men Gårdejeren fulgte med hende over Grænsen, løste Kongebrev og holdt Bryllup. Hun havde nu preussiske Borgerrettigheder, og Myndighederne måtte pligtskyldigst hæve Udvisningsordren. Man kan vel gå ud fra, at hun aldrig siden har forsømt noget Møde i Forsamlingshuset. Men var ikke dette i egentligste Forstand et nordslesvigsk »Krigsbryllup«?

Samtidig med disse Udvisninger af kongerigske Undersåtter fortsatte Myndighederne en gammel Strid mod Gymnastikundervisningen i Forsamlingshusene.

Allerede for flere Aar siden, da man vilde indføre den Lingske Gymnastik i Nordslesvig og kongerigske Gymnastiklærere skulde lede Arbejdet, skred Myndighederne ind

med Udvisninger. Lærere og Lærerinder fra selve Sønderjylland måtte af den Grund uddannes i Kongeriget; men da de derefter tog Gerningen op i deres Hjemstavn, nedlagdes der kort og godt Forbud imod Undervisningen, støttet på en preussisk Kabinetsordre af 1834 og en preussisk Ministerialinstruktion af 1839 — ærværdige Papirer. Tandlæge Smith i Haderslev, som var overbevist om Forbudets Ulovlighed, opfordrede offentligt til Overtrædelse af det, og uendelige Retstrætter udvikledes heraf, indtil en Landsretskendelse af 13. Maj 1913 fastslog Myndighedernes Ret til at forbyde Gymnastikundervisning af »ungdommelige Personer«. Hen på Efteråret begyndte man på Landrådskontorerne at drage sig denne Dom til Nytte, og man fortsatte Virksomheden i det nye År.

I Januar 1914 nedlagde Landråden i Haderslev, v. Löw, Forbud imod, at der gaves Gymnastikundervisning til »ungdommelige Personer« i Forsamlingshuset i Haderslev. Overtrædelse vilde straffes med en Bøde på 90 Mrk. Få Dage efter trængte Gendarmen ind i »Selskabelig Forening« i Jordkær og nedlagde samme Forbud med Trudsel om 100 Marks Bøde for Overtrædelse. I Månedens Slutning var Forbudene gennemført i hele Sønderborg Amt, og Gendarmerne vågede nøje over deres Overholdelse. I Februars Begyndelse idømtes Lederen af Gymnastikundervisningen i Tandslet Forsamlingshus, Hans Bonde, og Formanden for Forsamlingshuset hver en Bøde på 150 Mark for Overtrædelse — skønt ingen Personer under 18 År havde deltaget i Undervisningen.

H. P. Hanssen bragte nu Sagen på Bane i Rigsdagen den 14. Februar, da der forhandledes om en Bevilling til de olympiske Lege. Det havde været umuligt at få Myndighederne til at erklære, hvad de vilde forstå ved Begrebet »ungdommelige Personer«. Landråden i Sønderborg havde på et direkte Spørgsmål desangående svaret: »Jeg gør Dem opmærksom på, at Meddelelsen af Privatundervisning til alle unge Personer, der er i en Alder, som trænger til Beskyttelse, betinges af en Tilladelse fra Myndighederne, at 18-Årsalderen altså på ingen Måde

danner Grænsen, som De synes at antage«. Men hvor var Grænsen da? Gymnastikforeningerne var i Virkeligheden udleverede til den nøgne Politivilkårlighed. Unge Personer kunde uhindret besøge Værtshuse og Ballokaler, selv af den laveste Rang. De kunde, når de var fyldt 18 År, være Medlemmer af politiske Foreninger og besøge politiske Møder — men gøre Gymnastik måtte de ikke. Hjalp man dem her, straffedes man med 90 Mrk. i Bøde. »Er det Tilstande, som Regeringen uden Skamrødme kan opretholde i et År, da den ruster sig til at indbyde den hele Kulturverden til de olympiske Lege i Berlin?«

Af de olympiske Lege blev der rigtignok intet; men af Skamrødmen ikke heller. Lige til Ungdommen kaldtes ud i Skyttegravene opretholdtes Forbudet imod dens frivillige Legemsøvelser. Efter den Tid faldt Spørgsmaalet bort af sig selv.

Det vilde nu være urigtigt at antage, at det særlig var Undervisningen i Gymnastik, der blev lagt for Had. Fra gammel Tid har de preussiske Myndigheder lagt en ligeså åbenlys Skræk for Undervisning i Madlavning, Håndgerning og Dans for Dagen — at sige da, når det var danske Lærere eller Lærerinder, der ledede den. Men Indvielsens Måneder i 1914 gav Vidnesbyrd om Politiregimentets Udstrækning, som selv de dristigste næppe havde drømt at se.

Det er i denne Forbindelse en Bagatel, at Borgmester Meyer i Løgumkloster den 16. Marts forbød »Nordslesvigs Fællessangforening« at afholde sit Årsstævne indenfor Byens Grænser. Resultatet var kun, at det afholdtes umiddelbart udenfor Byen.

Intet mærkeligt var der heller i, at fire Mennesker ikendtes Bøder på mellem 10 og 30 Mk. for at have sunget Sangen »Jeg er en simpel Bondemand«, eller at en hel Del Unge, som i Vester Sottrup havde sunget »Du skønne Land med Dal og Bakker fagre«, ligeledes stævnedes og ifaldt Timarksbøder. Til dette er der Fortilfælde.

Ja, ikke engang undres man over, at Politiet den 28. Juni hindrede et Par Hundrede Unge fra Nyborgegnen i at gå i Land i Sønderborg og besøge Dybbøl. 1913 havde jo bragt os tilstrækkelig opsigtsvækkende Landgangsforbud, og den unge Landråd i Sønderborg var ikke bleven meget ældre siden da. I det højeste kunde man forbavses over Tidspunktet, da dette Forbud nedlagdes. »Paa samme Tid,« skrev »Dybbølposten«, »som Tyskerne fester i tusindvis på Mindestederne for vor sidste Krig, må en lille Flok Danske ikke færdes i Stilhed på de samme Steder. På Marker og bag Hegn i mere end Mils Afstand fra Sønderborg ligger Grav ved Grav, danske og tyske imellem hinanden. Og hvad man ellers kan mene om Ret og Adkomst hernede, eet skulde Retten dog være fælles til: at dvæle ved de faldnes Grave. Men nej, det kan muligvis være dansk Tankegang, preussisk er det ikke.«

Netop på dette Punkt — Forbudet mod, at vi hædrede vore Helte fra Kampene for Sønderjylland — faldt Årets egentlige Overraskelse.

Ungdomsforeningen »Samvirke« havde ordnet en Cykletur over Sankelmark, Isted og Slesvig til Danevirke. Den skulde finde Sted Kristi Himmelfarts Dag, og ca. 200 unge Mænd og Kvinder havde tegnet sig.

Allerede da man samledes på Banegårdspladsen i Flensborg, dukkede der et Par Kriminalbetjente op. Da Forspidsen af det lange Hjulryttertog kom nedenfor Sankelmark, så man to Gendarmer svinge sig til Hest og ride hen til det danske Mindesmærke, hvor der yderligere var posteret to ridende og to cyklende Gendarmer. Det så lovende ud. Næppe var Føreren for de Unge, Andreas Grau, kommet frem og var stået af sin Cykle, før Overvagtmesteren for Flensborg Landkreds erklærede, at det var forbudt at holde Taler ved Mindesmærket. »De må heller ikke foranstalte Optog, hvis De ikke har indhentet Tilladelse,« tilføjede han.

Grau bad om at måtte se Overvagtmesterens Ordre eller i det mindste få at vide, fra hvem Forbudet stammede; men

dette var »en Tjenestehemmelighed«, blev der svaret, og da Grau gik ned mod Mindesmærkets Indgang, red en Gendarm skyndsomst hen og spærrede den. »Vorwärts, vorwärts,« råbte Overvagtmesteren. »De må ikke stå stille!«

Man spurgte, om man da ikke kunde få Lov til at besøge Mindesmærkerne? Nej! Om det var forbudt at se dem fra Landevejen? Ja! »Vorwärts, vorwärts — her må ikke foranstaltes Optog!« En Del Unge havde taget Blomster med for at smykke Stenene — det forbødes dem at vise deres faldne Fædre denne Ære.

Og så måtte Flokken fortsætte ad Bakken ned til Oversø — med Gendarmerne ridende ved Siden. Lidt efter lidt opløstes Skaren i 18 Småhold. Da der kun var 8 Politibetjente, var det altså umuligt for Statsmagten at overvåge hver enkelt Ungdansker; men ved Grænsen af hvert Amtsdistrikt sluttede en eller to nye Gendarmer sig til.

Da man nåede Isted, holdtes Mindesmærkerne her under særlig Bevogtning. Ved Stenen, hvor Oberst Læssøe faldt, stod en stiv og strunk preussisk Gendarm som Rigets Kerberus. Der var nu atter samlet en Del af Småflokkene, og to og to, med blottede Hoveder passerede Ungdanskerne det Sted, hvor vor Hærs dygtigste Officer lod Livet i sejrrig Kamp mod Oprørerne. Så snart flere end to fulgtes ad eller Samtalen faldt lidt højrøstet, skred strax Gendarmerne ind med deres Forbud mod »Optog« og »Taler«.

Så gik det ned ad Bakken til Slesvig By. Man spiste her på et Hotel — mens Gendarmerne, årvågne, tog Opstilling udenfor. Tro ikke, at man narrer Retfærdigheden! Og fra Slesvig gik det atter under Gendarmeskorte ud til Danevirke. Ved Rødekro, hvor Valdemarsmurens blottede Rester ligger røde og brombærgroede i Dagen, modtoges man af en ny Overvagtmester og en ny Gendarm. Ingen saglig Redegørelse for det historiske Sted, man betrådte, måtte gives. »På dette Sted bliver alt politisk,« erklærede Vagtmesteren kort og godt.

Man slog sig en halv Time ned i Græsset og lod tavse Tankerne gå. De er jo som bekendt toldfri — selv her.

Men Gendarmerne patrouillerede utrættelig frem og tilbage langs Flokken, mens den hvilede. Man vilde omsider have taget et Fællesbillede af Deltagerne — også det nægtedes. Et Billede på Danevirke var og blev politisk. Først omme i Krogården var Omgivelserne tilstrækkelig upolitiske til, at Fotografen kunde lade Apparatet virke. Kromanden er nemlig tysk.

Hjemvejen til Slesvig skete under Bedækning. Da man ved 9-Tiden om Aftenen var kommet i Toget og Lokomotivet satte sig i Bevægelse for at føre Ungdanskerne nordpå, var det sidste de så Gendarmvagten på Banegården i Slesvig.

Hvor mange af disse Unge så Slesvig igen, før de i August førtes mod Syd til Kamp for — Preussen?

Det er indlysende, at et så strålende Udslag af preussisk Politikultur vakte den voldsomste Bevægelse på begge Sider af Grænsen. »Flensborg Avis« skrev: »Dette Blad har endnu manglet i den preussiske Krans: de sønderjydske Unge, der ikke må gå ned til det danske Mindesmærke ved Sankelmark Sø og ikke må hædre de Faldnes Minde med deres Blomster i Halvhundredåret efter 1864! — At de preussiske Magthavere ikke ser med venlige Øjne på en Fællestur af danske Unge til Sankelmark, Isted og Danevirke, er forklarligt. Alene Synet af disse Steder, Læsningen af Indskrifternes knappe Ord taler til Hjertet. Men disse minderige Steder og vort Lands Historie såvel som den danske Ungdom kan ikke skaffes ud af Verden. Tror Overpræsident Bülow, hvem nogle af de Unge mødte på Turen ind til Slesvig By, at Stillingen forbedres ved, at Gendarmerne fra Flensborg og Slesvig Amter kommanderes ud ved en sådan Lejlighed og skrider ind med Befalinger og Forbud? . . .

Stene og Mindeord taler til Hjertet; de kalder på Kærligheden. Magthaverne har syntes, at den anden Side af vor Kamp ikke skulde savnes: Pikkelhuen, Tvangen, som får Harmen til at brænde og Øjet til at lue og lægger Stål ind i den Vilje, der er født af Kærligheden.«

Året skulde imidlertid vise, at der var System i Galskaben.

Den 19. Juli var c. 50 Medlemmer af Slogsherreds Ungdomsforbund på Udflugt til Dybbøl. Man havde gjort Holdt ved Krigergraven i Bøffelkobbel, da to Gendarmer tonede frem med Spørgsmålet, om der var givet Tilladelse til Optog? Hvorpå der gaves Ordre til, at Ungdommen passerede Landevejen i Flokke på 4 og 4. Turens Leder noteredes. Da man senere gjorde Holdt på »Dybbølhøj«, var der også her Gendarmer til Stede.

Omtrent samtidig kom Damperen »Ærø« med 200 Turister fra Odense og Damperen »Carl Hansen« med 150 fra Middelfart til Sønderborg. To Politibetjente mødte ved Havnen og forbød Gæsterne at tage ind på »Sønderborghus«. Landgangsforbud nedlagdes mærkelig nok ikke denne Gang. Men da de på Vej til Dybbøl var nået et Stykke op i Gaden, kom nye Rettens Håndhævere — Gendarmerne fra Broager og Ullerup — og forbød dem at gå i Flok. Den ene Gendarm sluttede sig til og gjorde hele Turen med. »Formodentlig har der også været særlige Instrukser for, hvorledes de måtte kigge på Gravstederne,« gætter »Hejmdal«.

Samme Dags Formiddag var 25 Mand fra Askovkanten på Dybbøl. De opdagedes åbenbart først, da de spiste i Forsamlingsgården »Sundeved« i Vester Sottrup. Men her undgik de heller ikke Skæbnen: to Gendarmer forlangte, at de øjeblikkelig forlod Huset og i Stedet spiste på Afholdshjemmet eller i Kroen.

Og en god Måned efter, få Dage før Krigen brød ud og den nordslesvigske Ungdom kaldtes under Fanerne, viste Gendarmerne endnu engang Regeringens Omsorg for dens vildledte Borgere. Den 26. Juli gjorde den kristelige Ungdomsforening for Haderslev og Omegn en Udflugt til Vedsted for at se Egnens mange Kæmpehøje og Langdysser. På Mødestedet holdt to Gendarmer, som forbød enhver »Sammenstimling«, når der ikke udtrykkelig kunde fremvises Tilladelse dertil. I Smågrupper måtte man spredes over Egnen og se Stederne.

Og dog var det, som H. P. Hanssen sagde i sin Årsmødetale: »Vi har mer end tusindårig Odelsret her, hvor vore Fædres Ben hviler i brune Kæmpehøje, og hvor vi bor og bygger.« Det hører desværre kun til den Slags Sandheder, som der undertiden skal Magt til at gøre gældende.

Men om alle disse Chikaner skrev Andreas Grau i Måneden for Krigsudbruddet: »Ved at høre om dette og meget andet af lignende Art, som sker i denne Tid, fristes man til at knibe sig i Armen for at spørge sig selv, hvor man er, om det er Virkelighed, eller om man drømmer. Er vi i et Land, der er erklæret i Belejringstilstand? Frygter man Oprør, eller hvad er det? Det er jo næppe, at flere end to Danske kan cykle sammen i denne Tid eller gå Fodtur, uden at een eller flere preussiske Gendarmer slutter sig til og erklærer, at der ikke må foranstaltes Optog og ikke holdes Taler. Stillingen savner ingenlunde et morsomt Moment, men der ligger dog noget meget alvorligt bag ved hele dette Felttog.«

En klar Opfattelse af Myndighedernes Fremfærd får man først, når man hører om de samtidige tyske »Optog« og »Taler« til Minde om Sejrene 1864.

Den egentlige Hovedfest var henlagt til 27.—29. Juni — Tidspunktet for Overgangen til Als. Forud havde der fundet en Kejserparade Sted i Kiel, og Byens Overborgmester havde holdt en svulmende Tale om »den hjemlige Stavns Befrielse fra Fremmedherredømmets tunge Tryk«.

Om Lørdagen den 27. åbnedes en »Dybbøludstilling« i Sønderborg, og om Søndagen fandt Festtoget Sted til Dybbølmindesmærket. Prins Heinrich af Preussen, Hertug Ernst Günther, Generalfeltmarskallerne Haeseler og v. d. Goltz m. fl. var til Stede. Provst Valentiner holdt Festgudstjeneste, Prinsen talte til sine »meget ærede Herrer Veteraner«, og om Eftermiddagen var der Festmiddag i Kurhuset, hvor Overpræsident v. Bülow havde Ordet.

Havde »Optoget« været strålende, var »Talen« det ikke mindre. Overpræsidenten sluttede:

»Det tyske Slesvig-Holsten hilser Eder — Befriere! Slesvig-Holsten takker Eder — I, vore Redningsmænd! Slesvig-Holsten tilhører Eder — I, vore Beskyttere! Som I er nu også vi Kongens tro Tjenere og vil holde god Vagt ved Landets Grænsemark, som er os betroet. Af Dybbølsstormerne vil vi lære, at det ikke er Modløshed, som fører til Sejr, men ene og alene den gamle preussiske Tro, at Preussens Konger altid sejrer og alle Vegne hævder Sejren. Det være sagt til dem, der endnu vedvarende holder Hånden udstrakt efter vort Land, der ikke har lært noget af Dybbøl, men tror, at hvad de tidligere havde i Sinde at gøre imod Slesvig-Holsten, det kan de nu også vove at gøre imod Preussen — det er forbavsende at måtte sige det — imod Hohenzollernstaten, imod det tyske Rige. Det skal ikke være min Skyld, når Vildfarelsen først indses for sent.«

Vægtigst var Ordet om den »udstrakte Hånd«. Men hvad mentes der dermed? Var det Turisterne fra Odense og Middelfart? Eller de femogtyve fra Askov? Eller K. F. U. M. i Haderslev?

Desværre fik man intet Svar på dette Spørgsmål, før endnu mægtigere Hænder udstraktes mod Hohenzollernstaten til Værn mod dens Angreb. Og på det Tidspunkt var v. Bülow allerede ved at nedlægge Sværdet som »Kongens gode Vagt ved Landets Grænsemark«.

Der fandt i Maj Måned et dansk »Optog« Sted, som nok er værd at mindes. Det stod i Forbindelse med nye tyske Kampmidler i Striden om den slesvigske Jord.

I flere År havde man været forberedt på en Lov om Udparcellering af Ejendomme, som — med visse Undtagelsesregler for Slesvigs Vedkommende i Lighed med, hvad der allerede gjaldt i de polske Egne — kunde udnyttes i Fortyskningens Tjeneste. I Begyndelsen af Marts 1914 tilstillede Regeringen Landdagen et Lovforslag desangående.

Særlig grelt virkede i dette Forslag andet Afsnit, som i Tilfælde af Salg gav Staten Forkøbsret til alle Ejendomme

over 10 Hektar, undtagen hvis Ejendommene solgtes til Slægtninge. Meningen var den ganske simple at gøre Staten eneherskende på Ejendomsmarkedet og derved dels hindre tysk Ejendoms Overgang i dansk Eje, dels fremme tyske Opkøb af danske Gårde. Hertil føjedes nogle Bestemmelser, der skulde lette Udparcellering af Jorden og Dannelsen af preussiske Rentegårde.

Landdagsmand Nis Nissen udtalte i Anledning af dette Lovforslag: »Motiverne til Lovens Fremkomst er af politisk Art, og Anvendelsen vil ske ud fra politiske Synspunkter. Efter tidligere Erfaringer kan vi da regne med, at den vil blive anvendt med stor Hårdhed og Hensynsløshed. . . . Et mener jeg dog at kunne sige allerede nu. Håbløs er Kampen ikke, selv om dette Forslag bliver Lov. . . . Konkurrencen bliver ikke mindre, men Kampen mere bitter. Vor største Styrke er den, at vi er der, at vi har Viljen til at blive der, og at vi udvikler vor faglige Dygtighed og vor almene Oplysning. På den Måde har vi hidtil klaret os i Kappestræbet, og enhver Skærpelse af Forholdene har hidtil bragt ikke os, men vore Modstandere Tab.«

I Overensstemmelse hermed faldt også hans Ord, da Lovforslaget kom til Behandling i Landdagen. Det sattes på Dagsordenen for Mødet den 19. Marts. Dagen efter huggede Polakkerne ind på det, og den 21. kom Turen til Nis Nissen. Læser man hans Tale, beundrer man først og fremmest dens fuldkommen rolige og saglige Form, derpå den — man kan sige: faglige — Dygtighed, hvormed han angreb Forslagets Indhold. Indenrigsminister v. Dallwitz's Svar var i Hovedsagen henvendt til Polakkerne. Overfor Nissen indskrænkede han sig kun til den »Formodning«, at Loven ikke vilde finde synderlig Anvendelse i Nordslesvig.

Og dog kendte man dens Fædre altfor vel. Da Regeringen i 1912 fremkom med Forslaget om en Lov til Ejendomsbefæstelse, hed det overalt i den tyske Forenings Lejr: Det er fortræffeligt; ad den Vej kan vi bevare, hvad vi har vundet. Men først en Parcelleringslov kan benyttes til Angreb.

Og det var den, man nu var i Færd med at give.

Imidlertid nåede man ikke så langt. Der nedsattes et Udvalg til Lovens Behandling, hvori Polakkerne var repræsenteret — ikke Nordslesvigerne, hvis 2 Mandater altid er for få til at gøre sig gældende ved Udvalgsbehandlinger. Det afholdt en Række Møder indtil 25. Juni. Så kom Ferien og — Krigen. Forslaget var begravet, forhåbentlig for stedse.

Men medens dette var gået for sig, var et nyt og mærkeligt Forsøg gjort på at rokke den danske Landbostands Kredit.

En af de to store Kreditforeninger, som ved Udstedelsen af Pantebreve skal regulere det nordslesvigske Landbrugs Realkredit, er »Landwirtschaftlicher Kreditverband für die Provinz Schleswig-Holstein«. Den har sin Sæde i Kiel. Den anden, »Schleswig-Holsteinische Landschaft« er en halvt statslig Institution med Sæde sammesteds.

Ved Landdagens Møde den 14. Februar havde Dr. Schifferer udtalt, at »det var påtrængende nødvendigt, der fra den kongelige Statsregerings Side blev draget Omsorg for, at »Schleswig-Holsteinische Landschaft« ikke mere i samme Omfang som hidtil satte Penge i Danskernes Gårde«. Altså en ganske utilsløret Opfordring til økonomisk Boykotning af politiske Modstandere.

På dette Punkt afhang imidlertid alt af Staten. Anderledes med »Kreditverband«. Dette ledes af en Direktion og et Forvaltningsråd, som vælges af Låntagerne på de årlige Generalforsamlinger, og der var fra dansk Side ikke lagt noget Pres på Ledelsen, fordi den i det hele og store hidtil havde behandlet os loyalt.

Nu begyndte derimod den tyske Forening at agitere for Boykotning, og Resultaterne forelå hurtigt.

En Landmand i Haderslev Amt indgav gennem en tysk Hypotekmægler i samme By Ansøgning om et Tillægslån i »Kreditverband« og modtog få Dage efter følgende Svar (rettet til Mægleren):

»På Deres Andragende af . . . (Datum) om Bevilling af et Lån beklager vi at måtte meddele Dem, at samme af politiske Grunde ikke kan bevilges.

Hr. N. N. fra X. er for det første dansk Kredsdagsmand, for det andet modarbejder han det tyske Regimente i enhver Retning. Sådanne Folk skal ikke nyde godt af de Fordele, som de slesvig-holstenske Pantebreve byder.

Vi tilbagesender hermed 40 Mark Forskud med Fradrag af 70 Pfennig for Porto. Videre Forhandling er udelukket.

Direktionen for »Landwirtschaftlicher Kreditverband für die Provinz Schleswig-Holstein«

H. Iversen.«

I et andet Tilfælde — fra Åbenrå Amt — fik den pågældende Lånsøger, som allerede havde fået et Lån stillet i Udsigt, pludselig Meddelelse om, at man som Følge af »de fra anden Side af os indhentede Oplysninger vedrørende Deres politiske Optræden« så sig nødsaget til at returnere de indsendte Papirer.

Snart dukkede der lignende Afslag frem overalt — i Haderslev Vesteramt, Sønderborg Amt og Tønder Amt.

Fremgangsmåden savnede ikke det Skær af den »gennemtænkte Fornuft«, alias det »politiske Idioti«, som i Følge Erich Schlaikjer altid karakteriserer Hakatisternes Arbejde. Af »Kreditverband«s samlede Hypotekudlaan indestod c. $^3/_4$ i nordslesvigske Ejendomme, og af 501 Lån i 1912 på tilsammen godt 10 Mill. Mark var de 341 på ialt over $6^1/_2$ Mill. Mark givet til Nordslesvig. Det var da indlysende, at »Kreditverband« i mindst ligeså høj Grad var interesseret i at holde Forbindelsen med de nordslesvigske Bønder vedlige, som disse var i at gå til Kiel for at få Pantebrevene udstedt. Der var jo endelig intet umuligt i, at de organiserede deres Pengevæsen på selvstændig Grund og selv trådte i Forbindelse med det store internationale Pengemarked. Og endelig var en sådan Boykotning i direkte Modstrid med »Kreditverband«s Statutter, som fastslog, at enhver Grundejer i

Hertugdømmerne, hvis Ejendom vurderedes til 50 Mark i Nettoudbytte, kunde blive Medlem i og få Lån af Selskabet.

Det gik imidlertid med dette Felttog ganske anderledes, end Grev Rantzau prædikede.

Den 13. Maj holdt »Kreditverband« Generalforsamling i »Haus der Landwirte« i Kiel. I al Stilhed havde Nordslesvigerne forberedt Slaget. De havde kun haft to Dage til deres Rådighed og havde været udelukket fra at benytte Telefonen eller Telegrafen, da alt derved vilde have været røbet. Men med Vogn og Hest eller med Bil var der kørt fra Gård til Gård Landet over, og alle, som havde Mulighed for at virke, var strax sat i Aktivitet.

Den 13. var Morgentogene fra Vamdrup fulde af Bønder, der skulde til Kiel. I Haderslev kom der 80 til, i Rødekro 30. I Flensborg måtte der kobles nye Vogne til for at skaffe Plads også til andre Passagerer.

Men mest Opsigt vakte det, da Kielerne pludselig så et Tog — et »Optog« — på mellem 200 og 300 nordslesvigske Bønder vandre ned mod Byens største Lokale, »Colosseum«, hvor de i Fællesskab forberedte en Protest imod Boykotningen og opstillede en Mand fra hver Kreds som Kandidat ved Valget af Medlemmer til Forvaltningsrådet. Man var på disse sydlige Breddegrader endnu ikke indøvet i Gendarmopbud, når flere end to Danske fulgtes ad nedad Gaden.

Mødet i »Haus der Landwirte« blev afgørende. Direktionen nægtede ikke, at der var gået Politik i Kreditforeningen, og den søgte efter bedste Evne at forsvare sin Optræden. Fra mere moderat tysk Side toges der dog Afstand fra en sådan Optræden, og de danske Ordførere gav uforbeholdent Udtryk for, at det altid havde været deres Ønske at leve i Fred og god Forståelse med Selskabet, og at kun dets pludselige Knæfald for den tyske Forening havde nødvendiggjort, at man satte hårdt mod hårdt. Ved Valget tvang man da de fire danske Kandidater igennem, men foretog sig forøvrigt intet, der kunde virke udæskende på Direktionen. Det ligger nu engang ikke i den nordslesvigske Bondes Karakter.

I sin Omtale af Mødet skrev »Liberale Correspondenz«: »Således har den nationalistiske Hedspore Schifferer hjulpet Danskheden til et stort Resultat ved sine plumpe Skarpmagerier.«

Når disse mange, forud nævnte Småting viste, at der begyndte at blæse en skarpere Vind over Nordslesvig, var en af Hovedgrundene hertil sikkert det Ophidsningsarbejde, som var sat i Scene af den tyske Forening og dens Meningsfæller.

Det store Udgangspunkt var her Flensborgmødet den 14. December 1913. Tvangstyskerne havde på dette efter stormende Optrin (»Deutschland bis Skagen!«) vedtaget en Resolution med Overskriften »Vi kræver«. Og Kravene gik ud på, at den preussiske Stat foranledigede den danske Regering til at hæmme den sønderjydske Bevægelse i Kongeriget, at den preussiske Stat med »en fast Hånds Politik« modsatte sig al »dansk Propaganda« i Nordslesvig, at den samme Stat ingen Indrømmelser gjorde i det svævende Hjemløshedsspørgsmål, og at den økonomisk og kulturelt fremmede Nordslesvigs Tyskhed, »der kæmper hårdt for sin Tilværelse«. Resolutionen sluttede med følgende Trudsel mod de danske Slesvigere:

»Nordslesvig er tysk, Tyskerne er Herre i Huset, og hvem der forøvrigt vil bo der, må respektere den tyske Husret og føje sig efter den.«

Følgerne af denne Resolution sporedes meget hurtigt.

Den 31. Januar 1914 rettedes der fra frikonservativ Side i Landdagens Finansudvalg en Forespørgsel til Indenrigsministeren, da Flensborgmødet »i vide Kredse af vort Folk har fremkaldt det Indtryk, at Stillingen i Nordslesvig er overordentlig kritisk«.

v. Dallwitz indrømmede, at den danske Bevægelse i en Årrække var taget til i Styrke og Omfang, men Regeringen anvendte alle Midler, som stod til dens Rådighed, for at modarbejde den og styrke Tyskernes Stilling. Justitsministeriet havde f. Eks. pålagt Statsadvokaturen med skarp Kritik at følge den danske Presse, og Resultatet havde været

et betydeligt Antal Penge- og Fængselsstraffe. Overfor Foreningerne var det vanskeligere at skride ind; men man kunde afskære Forbindelsen mellem Nordslesvigs Foreningsvæsen og de kongerigske Agitatorer, og dette var sket over hele Linien. Derfor forbødes kongerigske Talere, derfor skred man ind imod Massebesøg fra Kongeriget. På den anden Side stod man temmelig magtesløs overfor Slesvigernes »landsforræderske Agitation« i Danmark, og man kunde kun henstille til den danske Regering, at den forbød alle officielle Personligheder og Embedsmænd at deltage i Møder, hvis Brod var rettet direkte mod Tyskland. Han kunde forsikre, at den danske Regering altid korrekt havde givet Ørenlyd for tyske Klager desangående.

»Taknemmeligere« end Politimagten var det dog at arbejde positivt for Tyskhedens Udvikling, og her havde Regeringen gennem mange År på vidt forskellige Områder sat Kræfterne ind. Når man på Flensborgmødet havde bebrejdet Regeringen, at den ikke havde udfoldet tilstrækkelig Virksomhed, var det i hvert Fald en stor Overdrivelse. Der var udrettet meget, og der vilde blive fortsat ad de samme Veje.

De frikonservative var nogenlunde tilfredse med Svaret — Altyskerne ikke. Den 2. Februar vendte »Hamburger Nachrichten« tilbage til Spørgsmålet og bebudede en ny Interpellation, da den tvivlede om, der fra dansk Side virkelig var taget Hensyn til de tyske Forestillinger. »Alt tyder på en overdreven Høflighed mod den danske Stat, som vi forgæves søger efter en tvingende Grund til.«

Grunden lå dog lige for. »Så længe preussisk-tyske Embedsmænd,« skrev »Flensborg Avis« Dagen efter, »leder en Sammenslutning som den tyske Forening og holder Trudselsmøder mod Danmark og Danskerne, skulde man virkelig synes, Hr. v. Dallwitz kunde have nok at gøre med at feje for sin egen Dør, med at fjerne Bjælken i sit eget Øje, inden han tænker på Skæven i Næstens.«

De følgende Dage blev livlige. Den 5. Februar greb Polakkerne ind og aftvang Justitsministeren en Erklæring angående Presseforfølgelserne, og denne fulgtes atter af et kraf-

tigt Indlæg fra Kloppenborg-Skrumsagers Side. Han påviste, hvorledes man tidligere i hans Hjemstavn havde haft større Tillid til Domstolene end nu, og hvorledes de ændrede Forhold skyldtes Dommernes politiske Virksomhed. Når Dr. Hahn i sin Tid gjorde Forsøg på at frarøve danske Forældre deres Ret over Børnene, var det ikke noget, som øgede hans Autoritet. Men Domstole og Politi undlod ingen Lejlighed til Trakasserier. »Når De bekæmper os i disse Bestræbelser,« sluttede han, »så optager vi uden Betænkning Kampen; thi vi har en sund Livsvilje og Tillid til vor retfærdige Sag. Vi er et gammelt Kulturfolk, og vi ser, skønt vi ikke er talrige, frejdigt Fremtiden i Møde; thi Kampen for en god Sag udvikler Evnerne, og man formår mere. Dette styrker et Folk og giver det Sundhed. Hos alle Folkeslag har gode og dårlige Tider skiftet; men vi ved, at netop i de trange Tider har et Folk ofte hævet sig til de største Højder i Arbejdskraft og Ydelser. Derfor fortvivler vi ikke, når De bereder os mangfoldige Bryderier med Politiregimente, Undtagelseslove eller Statsadvokater. Vi vinder derved mere end De, og vi vil opleve, at Solen atter skinner mildt.«

To Dage efter holdt den tyske Forening Bestyrelsesmøde i Tinglev, og Dr. Hahn viste sig sit høje Embede som Dommer og Foreningsformand værdig.

Nu skulde der begynde et Kamparbejde, erklærede han. Sværdet skulde rives ud af Skeden og Tyskerne gå til Angreb, for at de ikke skulde blive sløve. Også med Danskerne på den anden Side af Kongeåen skulde der kæmpes, for imod sig havde man i Virkeligheden hele det danske Folk. Men selv om Tyskland under en eventuel Krig af militære Grunde måtte besætte Jylland, så vilde det dog aldrig forgribe sig på Danmarks Selvstændighed. Det var heller ikke det, han forlangte. Han krævede kun, at den kgl. preussiske Statsregering skulde gå skarpt og energisk frem i København. »Vi Tyskere i Nordslesvig er ingen lille, forladt Skare mere. Vi er kendt i hele Tyskland. Vi lever i en Tid, da Tyskerne er bleven et Verdensfolk. Da vil vi sandelig ikke lade os træde på Tæerne af et lille Nabofolk. Tysk Ånd lige til

Rigets Grænser! Lad enhver, som ikke vil finde sig tilrette med tysk Ånd, forlade Landet!«

Denne venlige Opfordring til Landets indfødte danske Befolkning er ikke uden Vægt i Dr. Hahns Mund. Han er nemlig født i — Altona.

Den 14. og 16. Februar fandt den store Danskerdebat Sted i Landdagens Deputeretkammer.

Det var den frikonservative Johannssen fra Sophienhof der indledte Angrebet og navnlig bebrejdede Regeringen Mangel på Stadighed og Konsekvens i dens Politik. Han opramsede en hel Række Punkter, på hvilke det gjaldt om et fast og målbevidst Arbejde for Tyskheden.

Svaret blev givet af Landdagsmand Nis Nissen, og det faldt ham ikke svært. Stoffet var rigeligt. Han kunde henvise til Sønderborglandrådens Landgangsforbud, til Udvisningerne af kongerigske Talere, til Gymnastikforbudene o. s. v. o. s. v. »Hvis De her i Stedet for stadig at kræve nye Undtagelseslove, i Stedet for stadig at skærpe Politimyndighederne overfor os, vilde bidrage til, at vi i Nordslesvig fik lige Ret for alle, så vilde De ikke opnå — det må jeg tilstå — at vi af Taknemmelighed vilde gøre, hvad vi ikke har villet lade os tvinge til, nemlig at prisgive vort Sprog, vor Kultur og vor hele Folkeejendommelighed. . . . Men De vilde kunne oprette tålelige Tilstande. De vilde igen kunne opnå, hvad vi tidligere har kendt, at Danske og Tyske kunde omgås hinanden bedre.«

Denne Udsigt syntes åbenbart ikke at lokke. Den følgende Taler, den national-liberale Dr. Schifferer fra Hohenwarte, slog i hvert Fald atter den altyske Tromme. »I Regeringens Holdning har det skiftende været det eneste bestandige,« sagde han; og overfor dette stillede han Danskernes aldrig skiftende Kampmål, det, som al Organisation havde til endeligt Formål: Nordslesvigs Genforening med Danmark, når »enten en anden Napoleon skaber en anden § 5 . . . eller — hvad Gud forbyde! — Tyskland efter en ulykkelig Krig skulde blive tvunget til at afstå Nordslesvig til Danmark.«

For at vække Modstandsviljen overfor den voksende danske Fare var det, at Flensborgmødet havde fundet Sted. Det var »Optakten til et varigt og dybtgående Arbejde for tysk Sæd og tysk Ånd i Nordslesvig«. Og den direkte Fortsættelse var en »indtrængende Bøn« og et »udtrykkeligt Ønske« om, at Statsministeriet vilde gennemføre »en ensartet, sluttet og storstilet Behandling af Nordgrænselandspolitiken«, samtidig med at Finansministeren i dette store nationale Spørgsmål måtte »lukke sin Pung endnu videre op, end han hidtil på anerkendelsesværdig Vis har gjort«.

Og sandelig om denne Aktion ikke halvvejs skræmte! Da Indenrigsministeren bagefter tog Ordet, prøvede han ganske vist at hævde Regeringens politiske Standhaftighed; men han var samtidig yderst anerkendende overfor Flensborgdemonstranterne. »Det er ikke faldet mig ind,« sagde han, »på nogen Måde at have villet angribe eller nedsætte Flensborgmødet, tværtimod, mine Herrer, jeg har med den største Tilfredshed hørt om Flensborgmødets Forløb, fordi Grundtonen, der trådte for Dagen ved dette Møde, helt igennem var patriotisk og båret oppe af sand national Følelse.«

Den første Dags Debat havde ikke været os god. Mandag den 16. Februar bragte Fortsættelsen os Undsætning.

Den kom først fra Landdagsmand W i t t r o c k, Flensborg, som tilhører Fremskridtspartiet. Han talte om det åndelige Skel mellem Dansk og Tysk, om den indre Erobring af Nordslesvig, der i Dag var endnu fjernere end i 1864. For: »Sindelaget lader sig nu engang ikke kommandere og indprygle med Korporalstok efter Frederik Vilhelm I's Metode«. I et langt Foredrag sønderlemmede han det herskende Voldsregimente og sluttede sine Betragtninger med en Gengivelse af Rigskansler Bethmann-Hollwegs Ord: »Vi er et ungt Folk og har måske endnu altfor megen national Tro til Magten, undervurderer de finere Midler og ved endnu ikke, at hvad der erhverves ved Magten, kan Magten alene aldrig fastholde.« — Det var Filosoffen, der talte — før Krigens Udbrud.

Endnu kraftigere Hjælp ydede Socialdemokratiet ved Landdagsmand Ströbel. »Når der drives en sådan Politik som den, jeg her har kendetegnet,« sagde han, »er det jo intet Under, hvis Udlandet virkelig tror det utroligste og det frygteligste. Hvis De i det mindste vilde gøre en lille Begyndelse til at overbevise Udlandet om, at den Politik, der drives i Tyskland, ikke bare er Meningsløshedernes og Udæskningernes Politik, så træd i Skranken for, at der omsider drives en fornuftig og forsonlig Politik i Nordgrænselandet. Vi Socialdemokrater, vi Repræsentanter for et Parti på $4^1/_2$ Million, protesterer bestemt mod denne Udæskningspolitik, denne Blamagepolitik. Vi protesterer derimod i Folkets, i Kulturens, i den nationale Æres Navn.«

Under den videre Forhandling fik også Kloppenborg-Skrumsager Anledning til at udtale sig. Han tog Tyren lige ved Hornene: talte om Genforeningstanken. »Hr. Johanssen og Hr. Dr. Schifferer har beskyldt os for,« sagde han, »at vi med Arbejdet for vort Folks kulturelle Fremme tilsigtede en Løsrivelse. Mine Herrer, jeg kan så godt forstå det, når de to Herrer altid pines af sådanne Tanker. De mener selvfølgelig, at de gør os vor Tilværelse så smertefuld, at enhver Tysker under disse Omstændigheder vilde længes efter noget bedre . . . Det er ganske sikkert, Hr. Schifferer, vi hører ikke ind under Tyskland af Kærlighed og Hengivenhed, men af Nødvendighed. For De vil jo ikke lade os slippe fri. Alle Vegne længes Folk, som lider Uret, efter bedre Tider. Det ligger i Menneskets Natur, og det er en stor Lykke, at det er således.«—

Pressens Mening om Debattens Forløb var højst forskellig. De frisindede Blade var gennemgående tilfredse, de konservative utilfredse. Oppe i Haderslev beklagede Fortyskningsbladet, at Wittrock efter 30 Års Ophold i Nordslesvig ikke havde lært Forholdene bedre at kende.

Bladets egen Redaktør var for 3 År siden indvandret til Haderslev fra det store Fædreland.

Man lagde fra tvangstysk Side Hovedvægten på, at den preussiske Regering skulde nødsage den danske Regering til at skride ind overfor den sønderjydske Bevægelse i Kongeriget. Det fandt Udtryk i Flensborgresolutionen, ved den tyske Forenings Bestyrelsesmøde og under Forhandlingerne i Deputeretkammeret. Det var Indholdet af en Interpellation, som i Slutningen af Februar indleveredes til Herrehuset af Grev Rantzau til Rastorf og Dr. Neuber. og som havde Hertugerne Ernst Günther og Frederik Ferdinand blandt Underskriverne. Det var endelig ogsaa Temaet for en ny Flensborgtale af Dr. Hahn den 25. Februar.

Hvor hensynsløs denne Agitation dreves, får man først det rette Indtryk af ved at mindes Dr. Hahns Tale i Sønder Brarup den 11. April.

Han udviklede her sit Syn på Tysklands udsatte Stilling. Hvis der skulde udbryde en Krig, vilde Belgien med sine 400,000 Mand stille sig på Modstandernes Side, og den danske Befolkning i Nordslesvig vilde have hele det danske Folk bag sig. »Hvor meget vi end kommer Danmark i Møde, vil det altid ved given Lejlighed gribe os i Struben (»an die Gürgel springen«)«.

Dette var altså en preussisk Embedsmands Ord — sagt i den dybeste Fred, Måneder før Krigens Udbrud. Og før Begivenhedernes Gang havde belært ham om, at det i hvert Fald ikke var i Danmark, Tyskland fandt »den ved Grænsen lurende Overmagt«.

Men man begriber, at den i Herrehuset stillede Interpellation set på denne Baggrund vakte betydelig Uvilje i Danmark. Dagbladet »København« skrev: »Skulde det utrolige imidlertid ske [at den preussiske Regering vilde acceptere »dette ganske uhjemlede og utilladelige Forsøg på at blande sig i indre danske Anliggender«], forventer vi, at Regeringen har så megen Rygrad, at den bestemt og værdigt kan afvise enhver Indblanding fra tysk Side i det, der her er vor absolute nationale Ret«.

Og det er en Tilfredsstillelse, at i dette Forår, da Volds-

tyskerne fik mere og mere Vind i deres Sejl og mere og mere åbenlyst stillede Krav til både deres egen og vor Regering, brugtes der blandt sindige Tyskere endnu skarpere Ord om deres Fremfærd. Den hjemmetyske Forfatter Erich Schlaikjer skrev således den 19. April i »Hejmdal« en Artikel, »Hakatisme og Sagkundskab«, hvori det hedder:

»At Hakatisterne søger at gøre Nordslesvig til et Område, hvor den almindelige politiske Moral og al almindelig politisk Intelligens slår Klik, er nemt at forstå. Hvorledes skulde de forsvare deres egen uhæderlige Fremgangsmåde, når de ikke kunde sige: »I Nordslesvig forvandles administrativ Nedrighed til Moral og politisk Idioti til gennemtænkt Fornuft«?

Der blev under Landdagsforhandlingerne flere Gange talt om Myndighedernes Presseforfølgelser. Det er en Sport, som de har drevet med stor Iver. Afdøde Redaktør Jessen tilbragte således over 4 År i Fængsel på Grund af Domfældelser i Pressesager. Og adskillige andre nordslesvigske Journalister har gentagne Gange gjort Bekendtskab med Cellen.

Fra Foråret 1914 kunde der da ligeledes nævnes Tilfælde, hvor det offentlige skred ind imod den danske Presse.

Den 8. Februar 1913 var den norske Godsejer og Marineløjtnant W. Coucheron-Aamot bleven udvist af Landråd Schönberg i Sønderborg, og »Vejle Amts Avis« havde i den Anledning givet en satirisk Skildring af en Samtale mellem Nordmanden og Landråden. Fra det kongerigske Blad var Historien atter vandret til »Hejmdal« og »Dybbølposten«, og den 30. September 1913 stod de to Blades Redaktører i denne Anledning anklagede ved den flensborgske Landsret. Dommen lød på 1 Måneds Fængsel. Revisionsandragende forkastedes ved Rigsretten i Leipzig. Den 28. Februar måtte Otsen vandre i Landsretsfængslet i Flensborg, den 9. Marts Hansen i Amtsretsfængslet i Åbenrå.

I April rejstes der Anklage mod Redaktør A. Lebeck for en Artikel i »Dannevirke«: »Dr. Hahn som Dommer«. Anledningen var en forbavsende mild Dom, som Hahn havde fældet i en Rufferisag, og hans Barmhjærtighed på dette Punkt var sammenlignet med hans Hårdhed overfor de danske Forældre, som han vilde berøve Retten til at opdrage deres Børn, når de sendte dem på kongerigske Efterskoler og Højskoler. Domstolen idømte Redaktør Lebeck 1 Måneds Fængsel.

Et Par Dage efter verserede et Revisionsandragende ved Rigsretten i Leipzig, indsendt af Redaktør Kr. Refslund Thomsen, som 10. Oktober 1913 var idømt 2 Måneders Fængsel for Fornærmelser imod Amtsforstander Todsen i Søst. Hans Blad — »Hejmdal« — havde nemlig offentliggjort et indsendt Stykke, hvori der fortaltes, at en Amtsforstander (Navn og Bosted unævnt) havde gjort Forsøg på at få en dansksindet Skomager til ved Landdagsvalget at stemme tysk, idet han i modsat Fald havde truet med økonomiske Repressalier overfor Skomagerens Søn. Amtsforstander Todsen følte sig fornærmet, »Hejmdal« tilbød strax at optage en Berigtigelse, hvis han ønskede det, men han stillede Straffekrav imod Bladet. Under Retsforhandlingen fastsloges det ganske vist, at Hr. Todsen havde opfordret en Skomager til at stemme tysk; derimod hævdede han, at der ingen Tale havde været om Pres overfor Sønnen, og Refslund Thomsen måtte bøde med 2 Måneders Fængsel. Revisionsandragendet hjalp selvfølgelig ikke. Da Krigen udbrød, var han endnu ikke sat på fri Fod.

Imidlertid — dette er for Bagateller at regne imod de Forfølgelser, den nordslesvigske Presse til andre Tider har været udsat for. Det er kun karakteristisk, at samtidig med disse Domfældelser kunde den statsunderstøttede Fortyskningspresse uhindret aftrykke alle de Voldsomheder, som den tyske Forenings Koryfæer udslyngede imod de danske Nordslesvigere og den danske Stat, og »Schleswigsche Grenzpost«'s statspensionerede og geniale Exredaktør, Hr. Strackerjan, kunde 11. Februar endnu engang spinde

sin storpolitiske Ende om de skjulte Tråde mellem »Paris, Haderslev og København«. Han svælgede her i fede Mellemoverskrifter som: »Politiske Udtalelser af franske Alliancetalere«, »Den franske Gesandt i København«, »Det franske Revanchehåb«, »Marius-Ary Leblond og Sønderjyderne« og »Frankrigs sorte Kolonialarmé som Hjælpemiddel for Befrielsen«.

Ideen Frankrig—Slesvig—Danmark har et stort Kapitel i den nordslesvigske Hakatismes Historie. Man synes gennemgående een Gang om Året at have varieret det gamle Tema:

»Den Snor, der lægges af Strenge tre —«

Langt alvorligere end Presseforfølgelsen var det hidsige Angreb på Konsistoriet og en Række nordslesvigske Præster, der ligeledes affødtes af Flensborgmødet og det der nedsatte Agitationsudvalg.

Kirkens stadig stigende Fortyskning har jo været et værdifuldt Formål for Tyskhedens Forkæmpere lige siden Erobringen, og navnlig de senere År har vist en Uro og Splittelse indenfor kirkelige Lejre, fordi der faldtes så forskellige Opfattelser. Selv enkelte Statskirkepræster indså Berettigelsen af det danske Standpunkt, og de fik da Broderskabet med de øvrige Kirkens Tjenere temmelig hvast at føle.

Til dette kom smålig Modarbejden af det kirkelige Liv i Sognene. Et karakteristisk Eksempel: Ved Nytårstid 1914 nægtede Kromanden i Vilsbæk at leje de danske Bønder Lokale til et kristeligt Møde, hvis de ikke lod prædike på Tysk. De søgte andet Steds hen, men fik Mødet delvis ødelagt ved tyske Demonstrationer. Man kan kalde dette Børnestreger — det er dog den Slags Småting, der gør Tilværelsen temmelig utålelig, når de gentages Gang efter Gang.

Og selve Statsmyndighederne var jo aktive, når det gjaldt Chikanen. Første Påskedag patrouillerede Gendarmen i fuld Uniform udenfor Skærbæk Frimenighedskirke. Da Gudstjenesten var endt og Folk kom ud, fik han blandt Kirke-

gængerne Øje på et Par unge Mennesker i Soldateruniform, og uden at rødme krævede han deres Navne opgivet. Til den ene sagde han: »Skammer De Dem ikke ved at gå i en sådan Kirke!« — De var begge Sønner af udprægede Frimenighedsfolk, var begge døbt og konfirmeret i Skærbæk Kirke og havde netop nu været med deres Forældre til Alters derinde. At denne Fremgangsmåde overfor dem vakte den pinligste Opsigt, behøver ingen Forklaring. Kloppenborg-Skrumsager fremdrog Sagen i Landdagen den 28. April; men noget Resultat bragte det selvfølgelig ikke. Gjort Gerning står ikke til at ændre.

Det mærkedes i April Måned, at det trak op til voldsomme Angreb mod forskellige Præster. De tyske Blade klagede over, at Præsterne i Nørre Løgum og Løgumkloster samt enkelte andre Steder havde »protegeret det danske Sprog«. »Flensburger Nachrichten« spurgte forarget: »Kan og vil Myndighederne ikke tvinge Statskirkens Præster til kun at give sig af med Sjælesorg uden at deltage i den danske Agitation?«

Netop på denne Tid havde Pastor Andersen i Holebøl måttet tage sin Afsked på Grund af stadige Angreb fra tysk Side. Konsistoriet havde ikke Vilje eller Evne til at beskytte ham. Af Sognets 288 skattepligtige Indbyggere indgav de 240 en Adresse til Konsistoriet om, at dette vilde muliggøre hans Forbliven, »da vi ikke vil give Afkald på ham som Præst«. Det hjalp intet. Først ved Udgangen af Maj 1916 modtog Pastor Andersen fra Konsistorium Meddelelse om, at de mange Anklagepunkter imod ham var blevet grundigt undersøgt og alle havde vist sig grundløse.

Samtidig tog man fat på Pastor Tonnesen i Hoptrup. »Apenrader Tageblatt« gjorde opmærksom på, at Præsten havde anbefalet »Kirkeligt Lægforbund«, denne »af dansk, tyskfjendtlig Ånd fødte Foreteelse«, og det spurgte: »Hvad vil Pastor Tonnesen imidlertid, når han indtager et sligt Standpunkt, endnu i Statskirken?«

Statskirken måtte da opfattes som en Slags Fortysknings-institution, ledet og plejet af den tyske Forening.

Den fulde Kraft blev dog først sat ind, da Landdagens Møde den 29. April gav Anledning til stærke Udfald mod både Konsistorium og Pastor Tonnesen. Det var Landdagsmand Johanssen, Sofienhof, der førte Klingen, og hans Klager var ikke få. Men navnlig harmede det ham at se Pastor Tonnesen overskride Parocialretten, d. v. s. uden Samtykke af Stedets Præst at prædike uden for sit eget Sogn, samt at benytte de danske Forsamlingshuse til kirkelige Møder. Kultusminister D. v. Trott zu Solz svarede: »Jeg hylder den Opfattelse, at man under de vanskelige Forhold i Nordgrænselandet ikke kan vente af de gejstlige der, at de skal stille sig i den tyske Agitations Tjeneste . . . Men når jeg hylder denne Opfattelse, er det ganske selvfølgeligt, at de gejstlige da først og fremmest må holde sig fra f. Eks. at være virksomme i den danske Agitations Tjeneste eller endog kun give Skin af, at de er det«.

Programmet var altså under en forholdsvis liberal og »retfærdig« Maske at ramme alle Tendenser blandt Statskirkens Præster til at komme i nærmere Føling med deres Sognefolk.

Og så handlede man derefter.

Den 17. Maj forbød Konsistoriet Pastor Tonnesen, Hoptrup, at tale ved et Møde i Forsamlingshuset »Frej«, Kristiansfelt.

Den 24. Maj skulde der afholdes et kristeligt Ungdomsmøde i Forsamlingsgården »Sundeved«, Vester Sottrup. Sognepræsterne Tonnesen, Hoptrup, og Hansen, Dybbøl, samt Sekretær P. Paulsen, Brændstrup, skulde tale. Ved Mødets Begyndelse ankom 3 Gendarmer, af hvilke de to gik ind i Salen, den tredie patrouillerede udenfor. Inden Paulsen begyndte sin Tale, opfordrede den ene Gendarm alle »Udlændinge« til at forlade Lokalet; han føjede forklarende til, at der hermed mentes danske, norske og svenske Statsborgere. Men der fandtes ingen af dem. Da Paulsen derefter var midt i sin Tale, forlangte Gendarmen pludselig Kvittering for rettidig Anmeldelse af Mødet. Nu er kristelige Møder efter Foreningsloven ikke anmeldelsespligtige, og

en Kvittering forelå derfor ikke. Gendarmen erklærede så, at Mødet skulde opløses, og da Forsamlingen tøvede med at forlade Salen, gjorde han højlydt opmærksom på, at enhver, som ikke øjeblikkelig parerede Ordre, ifaldt Straf. Han skal forøvrigt siden i en Privatsamtale have ytret, at det gjorde ham ondt at opløse Mødet, da han »fandt det hele så smukt«.

Tre Dage efter afskedigedes Pastor Tonnesen som Lokalskoleinspektør, efter Sigende med den Begrundelse, at han »ikke længere kunde følge med i den nationale Udvikling i Nordslesvig«. Det var Myndighedernes Tak for, at han og (indtil det var blevet forbudt dem) hans Døtre hver Lørdag Eftermiddag havde givet Sognets Skolebørn gratis Undervisning i deres Modersmål — det, som var strøget på Folkeskolens Timeplan.

Den 11. Juni skulde Tonnesen-Hoptrup og Sekretær Kylling tale ved et Missionsmøde i Nørre Hostrup Forsamlingshus. Provst Bach, Åbenrå, nedlagde Forbud imod det, og man måtte i Stedet ty til Egvad Kirke. Konsistorium afviste en Besværing derover.

Fem Dage efter vilde Pastor Tonnesen, Hellevad, og Missionær Knudsen, Augustenborg, holde et kristeligt Møde på »Stadt Hamburg« i Gråsten. Konsistoriet forbød Pastor Tonnesen at tale*).

Ja det viste sig i det hele, at det højærværdige Konsistorium i Kiel med større og større Iver tog sig af at udføre de Ordrer, der fra Hakatisternes Side dekreteredes.

Hertil bidrog det vel i særlig Grad, at Herrehuset den 26. Maj debatterede Grav Rantzaus Forespørgsel om den preussiske Statsregerings Forhandlinger med Regeringen i København.

Grev Rantzau kunde med Stolthed gøre opmærksom

*) At Forfølgelsen ikke standsede med Krigens Udbrud, fremgaar af, at det i Slutningen af Maj 1916 blev forbudt Pastor Tonnesen at tale ved et kirkeligt Møde i Styding.

på, at Interpellationen var underskrevet af Overhovederne for de to slesvigske Hertughuse, af de to Overpræsidenter, som havde været i Embede »før den ulyksalige Forsoningspolitiks Begyndelse i 1907«, af Formanden for den slesvig-holstenske Provinslanddag samt af de større Byers Overborgmestre. I Sandhed alt, hvad der havde officiel Glans — og mindst muligt med selve Befolkningen at gøre.

Men mod denne Befolkning krævedes der Forholdsregler — en »fast Hånds Politik«. Det var dens åbenbare Formål, at Slesvig i Tilfælde af en for Tyskland uheldig Krig skulde falde som en moden Frugt i Danmarks Skød, og til den Ende arbejdede den danske Propaganda både hensynsløst og sejrsbevidst.

Nu måtte der ske en Ændring. Den preussiske Regering måtte mere fyldestgørende og navnlig hurtigere tage Arbejdet op, og gennem Udenrigsministeriet måtte man lægge Pres på Regeringen i København.

Den følgende Taler, Prof. Dr. Neubert, der repræsenterer Kiels Universitet, fastslog det gamle hohenzollerske Krav, at »de Landsdele, der er erobret med tysk Blod, også forbliver tyske«, og Dr. Todsen, Overborgmester i Flensborg, udstødte Veklager over de senere Års Udvikling, der efter hans Mening i overskuelig Tid kunde tilintetgøre Tyskheden på mangfoldige Områder i Nordslesvig.

Det blev selve Rigskansleren, preussisk Førsteminister, v. Bethmann-Hollweg, der svarede.

Han indrømmede, at Forholdene for Øjeblikket var utilfredsstillende i Nordgrænselandet; men Regeringen havde efter Evne bestræbt sig for at værne Tyskheden — bl. a. ved en eftertrykkelig Påtale af alle Tilfælde, hvor officielle danske Personligheder havde deltaget i den sønderjydske Agitation. Og den danske Regering havde i alle Tilfælde sørget for, at der indtrådte en Ændring. »Jeg tvivler ikke om, at den danske Regering også i Fremtiden efter Evne vil bestræbe sig for at afhjælpe Klager, som jeg måtte være nødsaget til at forebringe«.

Fra denne nådig-tilfredse Omtale af Nabostatens Opførsel gik Rigskansleren over til at bedømme, hvad der fra den preussiske Regerings Side var gjort for økonomisk og kulturelt at fremme Tyskheden i Nordslesvig. »Jeg anser det ikke for rigtigt at undervurdere Betydningen af de Forholdsregler, som her er taget, fordi Følgerne ikke viser sig så hurtigt, som vi ønsker. I hvert Tilfælde er vi besluttede på at fastholde Udførelsen af dette Program, om muligt med Benyttelse af de Tilskyndelser, der er givet her idag . . . Selvfølgelig kan dette økonomiske og kulturelle Program kun være virksomt, når det forbindes med en rolig, men energisk Afværgelse af al mod Tyskheden rettet Agitation i Nordgrænselandet. Og dette vil ikke blive forsømt. Jeg håber bestemt, at det vil lykkes Befolkningen i det uadskilleligt med Preussen forbundne Nordgrænseland, i Tillid til Regeringen at få Bugt med de Vanskeligheder, som den nu fører en alvorlig Kamp imod, en Kamp, der aldrig kan føre til Sejr ved Modløshed, men kun ved den faste Overbevisning, at Drømmen om en Genforening af Nordslesvig med Danmark aldrig vil blive virkeliggjort.«

Det er påfaldende, hvor mange Gange preussiske Statsmænd, Politikere og Publicister føler Trang til at besværge denne »Drøm« med alle Sprogets og Hjertets Midler. Den lader til at være af samme Længde som Natten over Nordslesvig.

Som sidste Taler ved Herrehusdebatten rejste Kejserindens Broder, Hertug Ernst Günther af Augustenborg, sig. Hans Krav gjaldt ikke alene en stærkt øget Kamp om Jorden dernede, men hans Angreb på Konsistoriet var særlig hæftigt, og man sporer det bag den følgende Tids Kirkepolitik.

Sit Indtryk af Forhandlingen sammenfattede »Flensborg Avis« i følgende Linier:

»Så omtrent det eneste rigtige i de Taler, der blev holdt i Tirsdags, er Ytringerne om, at det i en Årrække er gået tilbage for Tyskerne og fremad for de Danske. Men man

søger ikke Årsagerne, hvor de er at finde: i den tyske Sags Hulhed og i Danskhedens indre Kraft, fordi den hviler på Sandheden og Retten. Sligt ligger udenfor de Herrers indskrænkede Tænkeområde; de kan kun fatte ydre Årsager og påstår, at det kommer af Regeringens Forsoningskurs. At denne også er en Indbildning, generer ikke; den må jo til for at forsvare den engang opstillede Teori . . . Og så det tyske Blod, der har vædet Landet! Men hvad det danske Blod da? Det er ti- og hundredfold mere værd, fordi det blev udgydt i eget Land, i Forsvar for Hjemmet mod indtrængende Fjender . . .

[Og Bethmann-Hollwegs] Frase om Slesvigs uadskillelige Tilhørsforhold til Preussen! Iøvrigt burde den filosofiske Kansler være for klog til at give sig af med at spå; han kan så lidt som nogen anden skue ind i Fremtiden. Den nordslesvigske Befolknings Livshåb vil ingen preussisk Taler kunne kue. Danskheden har vist, at den står kraftig trods alle Forfølgelser, og så længe den består, vil også Håbet leve om en Genforening med vort frie danske Fædreland.«

Det danske Blad på Sproggrænsen tog da Rigskanslerens skarpe Ord med al mulig Ro. Der var i og for sig heller ikke Grund til andet. Eller som »Daily News« skrev: »Der er ingen Grund til at tillægge Bethmann-Hollwegs Trudsler større Betydning. Det hører nu engang med til de slette Traditioner for tysk Statskunst at anvende et truende Sprog i den fejlagtige Tro, at Tysklands og Preussens Anseelse derved hæves i Europa, og at man samtidig indjager det stakkels Offer en dødelig Angst«.

Og der var ikke den mindste mere Grund til at ræddes, fordi Indenrigsminister v. L ö b e l l i Herrehuset den 27. Maj gav sin Tilslutning til de Udtalelser, der var faldet Dagen i Forvejen. Men han beroligedes åbenbart selv ved at konstatere en »Enhedsfølelse«, der vilde »tjene til at styrke Tyskheden i den tunge Kamp, der er påtvunget den«.

Hvilken Styrke hører der ikke til altid og alle Tider at optage disse »påtvungne« Kampe!

Der fremkom efter Herrehusmødet flere Protester imod de faldne Udtalelser. På et Præstemøde i Sønder Tønder Provsti vedtoges eenstemmig en Resolution, der udtrykte Beklagelse over Angrebene på Kirkestyret og Generalsuperintendent Kaftan. I sin Omtale af Hertug Ernst Günthers Ord sagde »Schleswig-Holsteinische Kirchenblatt« kort og godt: »Det vilde betyde Landskirkens Undergang i Nordslesvig, når den lededes efter Grundsætninger, der var i Samklang med Hertugens Udtalelser.«

Men disse Protesters Værdi forringedes, fordi Konsistoriet så ynkeligt lod sig skræmme. »Konsistoriet synes at ville stavnsbinde Præsterne i Nordslesvig,« hed det i »Hejmdal« den 26. Juni, »de kan som bekendt ikke længere tale frit i andre Sogne. Missionsvirksomheden indadtil hæmmes mere og mere. Snart udstedes der Forbud imod, at Præsterne prædiker i Forsamlingshusene, så atter Forbud imod, at de som på Gråsten taler i et Hotel. Snart forbydes det dem at tale ved denne eller hin Båre, eller så atter at overskride denne eller hin Sognegrænse.

Til disse mange Forbud er der, efter hvad vi erfarer fra god Kilde, atter kommet et nyt, idet Konsistoriet har forbudt Præsterne i Nordslesvig at tale i Danmark.«

På denne Måde fortsattes der. Da man nåede Juli, rygtedes det, at der var indledet Disciplinærundersøgelse mod Pastor Tonnesen i Hoptrup. Omtrent samtidig forbød Konsistoriet ifølge »Schleswigsche Grenzpost« alle nordslesvigske Statskirkepræster at afholde kirkelige Møder sammen med »Kirkeligt Lægforbund. Provst Schmidt i Rødding måtte pludselig nedlægge sit Hverv som Næstformand i Indre Mission, og Indre Mission måtte løse sig af enhver Forbindelse med »Kirkeligt Lægforbund«.

Et enkelt Eksempel vil yderligere oplyse Forholdet.

Pastor Popp i Løjtkirkeby vilde i Slutningen af Juni afholde et kirkeligt Møde i Bevtoft Forsamlingshus. Fortyskningspressen gav strax Hals og henstillede til Konsistorium at forbyde det. Forbudet kom prompte. Men Resul-

tatet blev kun det, at Pastor Popp i Stedet afholdt Mødet i en dansk Gårdejers Have.

»Hvad kan Konsistoriet overfor en så fribåren Befolkning som den nordslesvigske opnå med den Slags middelalderlige Forbud? Dog kun at nedsætte Præstestillingen i det almindelige Omdømme! Dog kun yderligere at svække Præsternes Indflydelse, yderligere at løsne Befolkningens Forhold til Statskirken! Derimod ikke at tilfredsstille Dr. Hahn, Grev Rantzau, Hertug Ernst Günther og Konsorter. De vil nemlig her som alle Vegne stramme Kravene og øge de ansvarlige Myndigheders Skyldbyrde i samme Grad, som den af dem selv anbefalede Politik viser sig at være gold, ufrugtbar og landsskadelig« (»Hejmdal«, 3. Juli).

Men Dagen efter at disse rolige Ord lød i den danske Rigsdagsmands Blad, forkyndte den tyske Forening på en Generalforsamling i Sønderborg, at Tilstandene i Nordslesvig nærmede sig »en åben Rejsning mod den lovlige Regering«, og man undså sig ikke ved at nævne Fyrstemordet i Serajevo som et Forvarsel om, hvad der kunde ventes i Slesvig. Thi disse »hadefulde Serbere« var slet og ret »Protestagitationens valgbeslægtede og Læremestre«.

Intet mindre.

I den selvsamme Generalforsamlings Årsberetning taltes der om den »prøvede, på Rigets Forpost stålsatte [tyske] Befolkning«, der var »fyldt af det gamle Mods nye Ånd, hvis Tidens Tegn ellers ikke bedrager«.

Dette gamle Mods nye Ånd var det, Slesvigerne stiftede Bekendtskab med i Måneden før de maatte med i Krigen, og som de med eet Ord kaldte »U k e r t k u r s e n«. Det var den gamle Overpræsident v. K ö l l e r s Regimente, genoptaget af Regeringspræsident v. U k e r t.

Den 30. Juni var en Tjenestepige fra Majbøl stævnet til Amtsforstanderen, som meddelte hende Ordre til at forlade hendes Plads inden 8 Dage, hvis hun vilde undgå en Udvisning. Hun spurgte om Årsagen og fik til Svar, at der kun forelå den Grund, at Myndighederne ikke mere vilde tåle

danske Undersåtter i de fem nordslesvigske Kredse. Vilde hun søge sig en Plads længere mod Syd, stod det hende frit for.

En Ugestid efter jog man en Bødkersvend i Tønder bort på samme Måde, og »Tondersche Zeitung« busede ud med, at alle danske Undersåtter i Nordslesvig vilde blive udvist — Tjenestefolkene fra Kongeriget strax, Optanterne med 6 Ugers Varsel.

Ganske vist dementeredes dette Rygte under Henvisning til, at en sådan Fremgangsmåde vilde stride mod bestående Traktater. Men Dementiets Form var yderst svag, og man skimtede temmelig tydeligt, at der var ikke så lidt om Rygtets Sandhed.

Det bekræftedes da også et Par Dage efter fra Als, at en hel Del danske Veteraner fra Als — Optanter — havde været i Forhør hos Politimyndighederne, som havde afkrævet dem Erklæringer om, hvorvidt de havde deltaget i Veteranstævnet i København. Hvis dette var Tilfældet, tildeltes der dem en Irettesættelse, og det betydedes dem, at sligt kunde medføre Udvisning. Flertallet af disse statsfarlige Personer var c. 80 Åar gamle.

Umiddelbart efter fulgte en ny Overraskelse. Tre Damer fra Kongeriget var taget ind på »Sønderborghus«, hvor de havde lejet sig Værelser for 10 Dage. Værten havde — som Loven bød — anmeldt deres Komme.

Den 9. Juli blev de beordret til Møde på Politikontoret. Her befaledes det dem at forlade »Sønderborghus« inden 7 Aften — i modsat Fald vilde de blive udvist. Den fungerende Embedsmand tilføjede, at de ikke måtte opholde sig mere end 8 Dage i Amterne Haderslev, Åbenrå, Sønderborg, Tønder og Flensborg. Danske Turister måtte i det Hele ikke være længere end 8 Dage i disse Kredse.

Samme Dag fik Værtindens Søster på »Sønderborghus« en ligelydende Ordre, og oppe i Toftlund måtte 8 danske Undersåtter møde på Amtsforstanderens Kontor, hvor det befaledes dem i Løbet af en Uge at forlade Nordslesvig, hvis de ikke vilde udsætte sig for Udvisning. Dagen før havde to

Tjenestekarle i Tiset modtaget samme Besked, og straks efter lød Ordren til 8 Håndværkssvende i Haderslev.

Det var derefter klart, at der virkelig skulde »renses ud« i Nordslesvig. »Hejmdal« bemærkede den 9. Juli: »Voldspolitiken er i hurtig Udvikling. Den «faste og konsekvente Politik«, som Fortyskningsapostlene længe har talt om, er ved at udvikle sig til en ny Köllerpolitik. De skarpe Forholdsregler, som Regeringspræsident Ukert truede med i Haderslev, spores allerede på mangfoldige Områder, men Ukertkursen gør betegnende nok ringe Indtryk på den nordslesvigske, af Köllerpolitiken hærdede Befolkning«. For at afbøde Slagene foreslog det et Par Dage efter at oprette et »Ombytningskontor«, som kunde bringe tjenende Nordslesvigere i Kongeriget og kongerigske Tjenestekarle og Tjenestepiger i Nordslesvig i indbyrdes Forbindelse, så Myndighedernes Bortvisningspolitik ikke kom til at ramme de slesvigske Arbejdsgivere — sinke deres Høst eller påføre dem andre økonomiske Ulemper.

Og naturligvis vakte den nye Kurs stærk Harme i Danmark. Betegnende er Dagbladet »København«s Kommentar den 10. Juli: »Hvad er Meningen? Det er jo klart nok, at man i selve Sønderjylland ved alle Midler, som Magt og Penge giver Rådighed over, vil slå den danske Befolkning ned, løsrive den fra dens Jord, fratage den dens Sprog, true den på dens Erhverv. Disse er de åndelige Våben, der gør Preussens Navn så elsket i Nordslesvig og fylder den danske Befolkning med så megen Afsky for den Materialisme, som i Følge Dr. Hahn er fremherskende i dansk Kultur.

Hvad er Meningen overfor Preussens Nabostat Danmark?

Eller rettere sagt, hvorledes må vi i Danmark forstå Hensigten med denne ligeså brutale som smålige Forfølgelse, der spækker Nordslesvig med Gendarmer og ikke blot holder Preussens dansktalende Borgere under Politiopsigt, men nu endog driver det til at ligge på Lur efter unge ferierende Piger fra Kongeriget?«

»Nationaltidende« sendte en Medarbejder ned til Slesvig for at indhente Oplysninger om »Meningen«. Overpræsident v. Bülow var bortrejst, Regeringspræsident v. Ukert nægtede at modtage ham, men hos Landråd Schönberg i Sønderborg fik han at vide, at der ganske vist ikke eksisterede noget almindeligt Forbud imod, at danske Turister opholdt sig over 8 Dage i Sønderjylland, men at hvert enkelt Tilfælde vilde blive specielt undersøgt, hvorpå man vilde handle i Overensstemmelse med det fremkomne Resultat.

Man kunde så gætte sig til, om der var nogen Realitetsforskel på disse to Ting.

Hos en af den tyske Forenings Spidser i Sønderborg, Apoteker Vierth, hævdedes det, at den nye Kurs skulde være »en Köllerpolitik i forædlet Skikkelse«. Apotekeren indrømmede den danske Befolknings »kvalitative Overlegenhed« over den tyske, og han beundrede dens Sammenhold og Organisation; men netop derfor måtte Sammenholdet brydes. Målet måtte være, at alle danske Forsamlingshuse lukkedes og alle danske Aviser forbødes.

Meddeleren refererer endvidere af hans Udtalelser: »Det at være Dansk var en Betryggelse og en Garanti for et behageligt Liv, og det at være Tysk et Liv under Forfølgelse og i Uro. På mit Spørgsmål, om da ikke de allerede gældende Love og Fordelene ved at have Magten på sin Side var nok, svarede Hr. Vierth kun med at henvise til Danskernes store Energi, deres Dygtighed og Nationalitetsfølelse«.

Den 17. Juli udsendtes der gennem »Wolffs Bureau« en Meddelelse om, at »v. Bülows Tilbagetræden som Overpræsident i Provinsen Slesvig-Holsten betegnes i »Neue Politische Correspondenz« som nær forestående. Man sætter Overpræsidentens Tilbagetræden i Forbindelse med, at der fra Statsregeringens Side gås noget skarpere frem imod den danske Agitation i Nordslesvig ved at udvise danske Undersåtter«.

Alene Rygtets Fremkomst i »Neue Politische Correspondenz« viste, at der måtte være noget om det. Det nævnte Blad har gammel Forbindelse med det preussiske Indenrigsministerium.

Om Grunden til Overpræsidentens snarlige Tilbagetræden var det ikke vanskeligt at skønne. Det faldt strax urimeligt at tro, at v. Bülow med let Hjerte så Voldspolitiken tage Fart. Da han overtog sit Embede i 1907, havde han sikkert den redelige Hensigt at medvirke til en Forsoning. Det fik Udtryk i hans Haderslevtale ved »Landbrugskamrets« Middag, da han roste den danske Befolkning for dens »Flid, Dygtighed, Ærbarhed og gode Sæder, dens Kundskabstrang og dens alvorlige Stræben«. Tyskerne måtte efter hans Opfattelse være mægtige nok til at byde de danske Nordslesvigere »Broderkysset«.

Men Ordene var ikke udtalt, før han overfaldtes af Grev Rantzau, og hele Fortyskningspressen sekunderede den iltre Greve. Den nyoprettede »Værnekomité« sendte hårrejsende Meddelelser rundt til de tyske Aviser, og Overpræsidenten måtte tie. Ja mere end det. Han måtte afgive en Række Løfter til den tyske Forenings Formand, som denne ved et påfølgende Møde kunde berolige sine opskræmte Kampfæller med. v. Bülows svage Karakter havde røbet sig.

Hen på Foråret 1914 havde der været Tale om Uoverensstemmelser mellem v. Bülow og v. Ukert. Den sidstnævnte havde i en Tale i Haderslev hævdet sin vedvarende Vilje til skarp Fremfærd. Kort efter måtte v. Bülow offentlig erklære, at han på alle væsentlige Punkter var af samme Anskuelse som sin Regeringspræsident.

Men dette kunde ikke gå i Længden. »Hejmdal« skrev den 17. Juli: »»De to ulykkeligste Mennesker i Hertugdømmerne,« ytrede en høj Embedsmand forleden, »er Overpræsident v. B ü l o w og Generalsuperintendent K a f t a n«. Det er vel nok en Overdrivelse, men den er næppe stor. For Hr. v. Bülow såvel som for Hr. Kaftan er Embedsstillingen lidt efter lidt bleven et Martyrium. Til dem begge stilles der Krav, som de ikke er i Stand til at opfylde. De får begge

Skylden for en Udvikling, som andre fremtvinger. De er begge for fine, noble og rettænkende Naturer til at billige alle de Handlinger, som de må bære Ansvaret for. Og de er endelig begge altfor svage Karakterer til at gå imod, end sige vende Strømmen . . .

Ingen taler om en Bülow-Politik. Alle taler derimod om en Ukertkurs. Dette er en uholdbar Stilling. Derfor er det fuldstændig i sin Orden, at han går«.

Det vilde være uretfærdigt, om man ikke mindedes, at også adskillige tyske Røster beklagede de Forhold, som tvang ham bort. »Berliner Tageblatt« fandt det uheldigt »ikke alene i en frisindet indre Politiks Interesse, men også på Grund af den alvorlige internationale Skade, Tvangspolitiken vilde have til Følge, særlig i de skandinaviske Lande«. I Fr. Naumanns Tidsskrift »Die Hilfe« skrev Wilhelm Heile: »Forgæves spørger man sig selv, hvad Regeringen egentlig har til Formål med sådanne Forholdsregler, hvoraf kun fanatiske Sværmere i deres Ufornuft kan love sig Tilfredsstillelse for deres Had. Tror da virkelig et Menneske, der endnu ikke har tabt sit rolige Overlæg, at f. Ex. Tjenestefolkene, som man driver ud af deres Pladser, eller Bønderne, hvem man fratager den så tvingende nødvendige Arbejdskraft, derved bliver gjort fra danske til tyske Patrioter? Kun Slavesjæle, der tjenstvillig bøjer sig selv for enhver højere Magt, kan disse Mennesker håbe at vinde ved en sådan Volds- og Nålestikspolitik. Hvem der endnu har blot en Gnist af Nationalfølelse og personlig Stolthed i sit Hjerte, må dog sige sig selv, at Tyskerhad og forøget Danskertrods må være den naturlige, den sædelig nødvendige Følge«.

Ulykken var jo imidlertid netop den, at der blandt Nordslesvigs Tvangstyskere absolut ikke fandtes Mennesker med »roligt Overlæg«, og at det ikke desmindre var dem, der nu gav hele Tonen an. Kun var det uheldigt for dem, at alle havde en Følelse af, de her var kommet i Uoverensstemmelse med Provinsens højeste Embedsmand. »Kieler Zeitung« søgte derfor at give det Udseende af, at den nye

Kurs hvilede på »meget omhyggelige Overvejelser og virkelige Undersøgelser, som har taget over et År«, og at det var v. Bülow selv, der havde udbedt sig det kongelige Statsministeriums Tilslutning til at sætte den i Gang. Men et andet tysk Blad, »Tondersche Zeitung«, bragte i al Enfold en Meddelelse, der vistnok stammede fra Dr. Schifferer, og hvori Modsætningen Bülow—Ukert åbenlyst erkendtes. Det var jo også kun den nøgne Sandhed.

Den 17. Juli fremkom der et Dementi af Rygtet om Bülows Tilbagetræden. Spørgsmålet skulde helst bringes til Hvile for Øjeblikket. At Dementiet ingen virkelig Betydning havde, viste Begivenhederne kort efter Krigens Udbrud.

Hvis man tager de danske Aviser for sig fra c. 15. Juli og indtil Mobiliseringen erklæredes, vil man næppe finde een eneste Dag, hvor der ikke meddeles om nye Bortvisninger. Næsten uden Undtagelse var det kongerigske Tjenestefolk, som var kommet til Nordslesvig efter 1. Juli. Åbenbart skulde der først lukkes grundigt af for al Nytilvandring — bagefter kunde man rydde op i de »ældre Årgange«.

Der var kun den Forskel mellem disse Bortvisninger og v. Köllers berygtede Udvisninger omkring Århundredskiftet, at medens Köller drev Ofrene over Grænsen, stilledes det dem her frit for at søge Pladser nede i tysktalende Egne. Endvidere: medens v. Köller ved sine Udvisninger havde til Hovedformål økonomisk at ramme de danske Bønder (»den indirekte Straffemetode«), var det selve Nordslesvigs »Renselse«, der for v. Ukert var det væsentligste.

Følgen var, at man med samme Rigorisme bortviste Tjenestefolk fra tyske Husbonder, som fra danske. Men allerede herved viste Sværdet sig i høj Grad tveægget. Da man nåede hen i Månedens sidste Trediedel, fremkom det ene Rygte efter det andet om, at fremstående Tyskere var blevne ophidsede til det yderste over denne Fremfærd — som gik ud over dem selv. De havde ført Klager for Landråd og Regeringspræsident, men overalt kun fået det Svar, at

den systematiske Udelukkelse af kongerigsk Tyende var en bydende Nødvendighed. Omsider samledes der ligefrem Underskrifter blandt tyske Borgere i Haderslev på en Protestadresse mod Bortvisningerne, og man henvendte sig til Bestyrelsen for den tysk-frisindede Forening i samme By med Anmodning om at tage Affære.

Det er vel mere end tvivlsomt, om alt dette havde ført til noget Resultat, selv om Tankerne ikke få Dage efter var draget i ganske anden Retning. De indvandrede Tyskere vilde sikkert endnu engang have erkendt Sandheden af det gamle Ord: »Den der sår Vind, han høster Storm«.

Nu kom Stormen på en anden og langt frygteligere Måde. Men helt op under selve Krigsudbruddet fortsattes sorgløst Regeringspræsidentens hårde Kurs. I selvsamme Nummer, hvor Telegrammerne om Tysklands Erklæring af Krigstilstand og om Indførelsen af Belejringstilstand i Preussen meddeltes, kunde de danske Blade under den stående Overskrift »Ukertkursen« fortælle om nye Udvisninger og Bortvisninger. Det var sidste Gang sligt tillodes af Myndighederne. I de følgende Måneder gjaldt det kun om at tie — og ofre.

DA KRIGEN KOM.

Det vakte ingen Overraskelse, at den lokale Regering i Sønderjylland ved Krigens Udbrud traf meget strenge Forholdsregler overfor den danske Befolkning — den danske Presse, såvel som de danske Ledere. Enhver havde ventet det. Dels havde man Erindringerne fra 1870 at bygge på, dels tydede den stigende Nervøsitet blandt Tyskerne i samme Retning. Der var blandt vore Folk ikke den fjærneste Tanke om Illoyalitet; men som så mange Gange før blev man ikke troet efter Fortjeneste.

Og dog kunde Magthaverne være endnu roligere i 1914 end i 1870. Det har sin Betydning at mindes den Stemning, som gik gennem Nordslesvig, da den fransk-tyske Krig stod for Døren. »Det bliver nok ikke godt, før vi når 70, er her næsten bleven til et Ordsprog«, hed det i »Dannevirke«s Nytårsartikel, og i Privatbreve kan man træffe Ytringer som: »Med Guds Hjælp vil Krigen, vor eneste Redning, ikke udeblive«, »endog de brave Dyblere, der nu nylig have fået deres afbrændte Gårde genoprejste, ønsker Krigens Udbrud som det eneste Middel til Frelse«. I Haderslev drak man Skåler for »vore Brødre i Lejren ved Hald«, og en Korrespondent til »Dagbladet« kunde skrive: »Vore Hjærter og Huse ere parate til at tage mod de danske og franske Venner«.

Om Lønkamrenes tusinde Tanker i 1914 skal her ikke skrives. Dertil er Tiden endnu ikke inde. Men det kan slås fast som en uomstødelig Kendsgerning, at før Krigen så de

danske Nordslesvigere ikke hen til denne som »det eneste Middel til Frelse«. I enhver Nordslesvigers Bevidsthed måtte Krigen — dens Udfald ufortalt — stå som den frygtelige Lemlæster, som den, der vilde tappe Landsdelen for ungt, dansk Blod og slå Huller i de tætte Rækker, som det vilde tage lange Tider at få fyldt pány. For det kæmpende Nordslesvig var og er den danske Ungdom Livet selv. Kun i den gror Fremtiden. At vove den vilde være Hasard, og Nordslesvigeren er ikke anlagt for det hasarderede. Han regner mindre med Lykken end med Tålmodet, og de 50 Års tunge Erfaringer har sagt god for det Bestik.

Kun fordi de tyske Magthavere ikke begreb denne Natur i dens simple og sindige Urokkelighed, fandt de det nødvendigt at gå så hårdt frem. Der behøvedes dog ikke lange Tider til at fastslå, at her smededes ingen hemmelige Ræn-ker til Rigets Ødelæggelse, og man tager næppe Fejl i at påstå, at de forskellige Udskrivningsmyndigheder blev i høje-ste Grad overrasket over den Hurtighed og Loyalitet, hvor-med det danske Nordslesvig stillede sig i Geleddet. Atter på dette Punkt i nogen Modsætning til i 1870, da store Skarer trods Strandvagter og Spærringer strax flygtede over Grænsen.

Da Uvejret trak op, indeholdt »Flensborg Avis« (28. Juli) en ledende Artikel, »Mens Tærningerne ruller«, som sluttede med følgende Ord: »I vor Landsdel mellem Østersø og Ve-sterhav følger vi de fredsbevarende Kræfter med vore bed-ste Ønsker. Vi længes ikke efter nogen Verdensbrand, hver-ken for vor egen eller vort gamle Fædrelands Skyld. . . . Tager Tyskland Del i en Krig, så vil også mange unge dan-ske Slesvigere, mange Familieforsørgere fra vor Landsdel komme til at rykke i Felten. Det følger da af sig selv, at vore Ønsker ikke går i Retning af nogen stor europæisk Krig. Alle Påstande derom i Modstandernes Presse er Op-spind. Trods vor Kærlighed til vor Folkearv, vor ukuelige Vilje til at hævde vor Danskhed findes der ingen mere loyal Befolkning indenfor det tyske Riges nuværende Grænse end de danske Sønderjyder.«

Denne Sandhed forhindrede naturligvis ikke, at man i den nordslesvigske Befolkning gjorde sig sin egen Dom op om det østrig-serbiske Sammenstød. »Man må forbavses over det Hykleri, der tilkendegiver sig i den østrigske Tale om Langmodighed og Velvilje,« skrev »Flensborg Avis« 26. Juli. »Østrigs Behandling af Serberne har udgjort en Kæde af Uret,« hed det i »Hejmdal« samme Dag. Ved hensynsløs Indlemmelse af en stor Del af den serbiske Folkestamme i det habsburgske Monarki havde dette begået en skæbnesvanger Fejl, som blev Kilden til alle senere Konflikter og den egentlige Årsag til den nuværende Spænding. I Bedømmelsen af Forholdet fremdrog man med særlig Styrke det nationale Moment; og intet var for så vidt naturligere. Men der var et stort Spring fra dette Standpunkt til den Godkendelse af Mordet på den østrigske Tronfølger, som Fortyskningsmændene påløj den danske Presse. Man huskede Dr. Hahns berygtede Serajevo-Tale og hans Artikel i de haderslevske og åbenråske Fortyskningsblade (27. Juli): »Stordansk og storserbisk«. Vore Modstandere gjorde sig her skyldige i Overdrivelser, som man ganske vist med god Samvittighed kunde trække på Skuldrene ad, men som dog under den givne, ophidsede Situation måtte virke stærkt irriterende.

De følgende Dages Behandling af den udenrigspolitiske Stilling var for samtlige danske Blades Vedkommende meget rolig, så at sige udelukkende refererende. Man undlod enhver Kritik af det diplomatiske Spil mellem Stormagternes Regeringer, som i sine Hovedtræk kom til Offentlighedens Kundskab, og som gav alle en sikker Følelse af, at det drev mod Krigen. At denne Tilbageholdenhed havde sin bestemte Grund, kan ikke betvivles. Den var både klog og mandig. Men hvis Redaktionerne havde tænkt sig, at den kunde fri dem for den tyske Mistanke, blev de dog skuffet. Endnu før Krigens Udbrud gav denne sig tydelige Udslag i Fængslingerne af de ledende Nordslesvigere — deriblandt først og fremmest de danske Redaktører og Journalister — og senere fulgte Standsningen af de danske Blade.

Fredag den 31. Juli om Eftermiddagen Kl. 3 blev det tyske Rige erklæret i Krigstilstand. Overalt blev der slået Plakater op, som forkyndte den tagne Beslutning, og i Byerne drog Vagtkommandoer om for at bekendtgøre de Forholdsregler, hvorefter alle havde sig at rette.

»Aldrig har jeg set en sådan Uro som den Dag,« fortæller en ung Handelsmand, »aldrig så mange bekymrede Ansigter. Ingen var glad; det var vel i Øjeblikket selv ikke de Tyskere, som i de Dage om Aftenen drog syngende gennem Byerne dernede. Men dybest sørgede vore danske Landsmænd. For dem var det den bitreste Alvor. Nu var den Time kommen, da de skulde sende hele deres Ungdom og Manddom af Sted til de tyske Slagmarker« (»Hovedstaden«, 27. Septbr. 1914.)

Den samme unge Mand fortæller om sine Indtryk fra de danske Hjem. »I et af disse var jeg, da det var mine gode Venner, nogle Timer. Her skulde Sønnen med, rejse bort fra sine Forældre, sin unge Hustru og to små Børn. Han gik stille omkring og passede sin Gerning, Høsten stod jo for Døren, og der var meget at ordne. Hans Hustru og hans Moder græd. Men det hårdeste var at se, at han ikke havde et eneste trøstende Ord til dem. Ikke et Lysglimt kastedes der ind i dette Mørke, for »d e r e r k u n K u l d e i O r d e t P l i g t,« sagde han til mig . . .

»Søndag den 2. August var jeg i Flensborg. Jeg stod en Times Tid ude ved Junkerhulvej, hvor den Kaserne ligger, i hvilken de fleste Nordslesvigere skulde møde. Her så jeg den ene af Nordslesvigs kendte Mænd efter den anden. Længe kunde jeg ikke udholde at være der og se på, hvorledes Nordslesvigs Ungdom og Manddom sendtes af Sted. Jeg så ikke et Smil på de Tusinder Ansigter. — »Det er vor Pligt!« hørte jeg overalt.

»Jeg var senere en Times Tid sammen med en af de bedste yngre Mænd dernede, en af dem, der allerede har vædet Frankrigs Jord med sit Blod. Han var dybt bedrøvet, men han var stolt over, at alle hans Landsmænd var mødt uden at murre. Hans sidste Ord til mig var: »Gud

bevare vort gamle Land!« Og denne hans Bøn er de Tusinders dernede. Man hører den overalt i denne Tid. — »Hvad har vi så at leve for?« sagde en ung Kvinde, da hun hørte Rygtet om, at Danmark var gået med Tyskland.«

Denne Skildrings indre Sandhed stadfæstes af mangfoldige andre Fortællinger. Hvad der mødte overalt var sjælelig Ro, mandig Fasthed, en vis Stolthed over at kunne bære selv d e n n e Byrde uden at svigte sin Pligt, en dyb Alvor, en knugende Sorg over at skulle forlade det eneste Sted, hvor man havde Rod, og hvorfra ens Verden gik — Hjem og Hjemland — en Angst for Danmarks Skæbne i det kommende Ragnarok, en Bøn om Guds Varetægt for det, der havde givet hele Livet dets stærke og rige Præg: d e n f r i e D a n s k h e d.

Her er et andet lille Træk, fortalt af V a l d e m a r R ø r d a m (»Nationaltidende«, 9. August 1914):

»Helt nede ved Flensborg kom to unge Damer ind til en gammel Vaskerkone for at hente deres nystrøgne Sommerbluser. Krigen var erklæret; og den talte de om.

»Hvordan skal det gå Danmark?« det var det, de alle talte om, mere end om deres eget. »Har I nu Tingene i Orden? Kan I stole på Jeres Regering?« De var ængstelige for os!

»Gud bevare Danmark!« udbrød en af de unge Piger af sit fulde Hjerte. »Ja, Gud bevare Danmark!« gentog den gamle Kone; og så græd hun.« —

Trykkende, ængstende Stilhed. I en anden Artikel fortæller Rørdam om Dagen for Erklæringen af Krigstilstand:

»Der var anderledes Humør over det forleden i Toget mellem Dagebøl [Tønder Amt, frisisk Sprogområde] og Flensborg; da råbte de unge Karle: »Jetzt geht's los! Wollen wir doch man zeigen, was für Kerls wir sind! Adieu, Fräulein; Wiedersehen!« Nu er alt stille. Stille, næsten lydløst er et Kompagni grå Pikkelhuer med fuld Oppakning rykket ind på Banegården [i Flensborg]; lydløst glider deres Tog ud; Flensburg—Niebüll står der på Plakaten; men de skal

op langs Vestkysten, op til Grænsen. Til Grænsen imod Danmark . . .

. . . Og en Del Danskere, Damer og Herrer, i stilfærdige Klynger. Vi går og lytter, står og lytter. »Ja, Dänemark hat schon alles mobilisiert!« Gudskelov da, sukker vi. —

. . . Fra Kupé til Kupé løber Rygterne, på Tysk, Svensk, Dansk, Russisk: Grænsen er spærret, Broen brudt af!«

Ja, der blev sat Skel heroppe, hvor sort-hvide Grænsepæle intet havde evnet i de mange År. Oppe i Skibelund gik man ved Husene og hørte Kirkeklokkerne ringe dernede. Der kom Tonerne fra Lintrup! — Og der kom de fra Skrave! — Hvordan mon det nu stod til i Hjemmene? — Hvad var det for en Lyd? Brandhornet i Skodborg! »Det skal have været den uhyggeligste Nat, de har oplevet derovre, og Uhyggen lå også over os herhjemme.«

Fra Søndag Morgen den 2. August var Grænsen spærret. I henved fjorten Dage kunde ingen få Lov til at passere den. Og ingen vidste derfor noget rigtigt om, hvorledes det stod til Sønden Å. Kun ved Middagstider, når Drengene fra Københoved kom ned til Kongeåen for at bade, drev der Rygter over. Men hvad fortalte de?

Om de stadige Tog af Unge, der sendtes mod Syd. Om Tårerne, der blev grædt i Hjemmene og ved Troppernes Indladning på Stationerne. Om de første oprivende Meddelelser fra Belgiens blodige Marker. Om, at den danske Regering havde brudt sin Neutralitet og sluttet sig til Tyskland — et Rygte, som i Minespærringsdagene ganske skamløst og åbent udbredtes fra tyske Hold i Nordslesvig for at forvirre Danskerne. Og om de meningsløse Fængslinger, som Myndighederne foretog i alle Amterne — helt ned til Flensborg.

Var alt dette virkelig sandt?

Ja, det meste af det, først og fremmest Fængslingerne.

Der blev i denne Henseende — som venteligt — handlet

både med Fart og System af de tyske Myndigheder. Navnlig gjaldt det om at binde Pressens Mund.

Ved 6-Tiden den 31. Juli sendtes Soldaterpatrouiller gennem Gaderne i Haderslev for at foretage det fornødne. Journalist Sarup arresteredes, da han var på Vej til sit Hjem, Redaktør Lebeck ligeledes. »Dannevirke« — »Modersmålet«s Kontorer lukkedes og forseglede; men Chefredaktøren selv, Nikolaj Svendsen, fik man først sikret sig den næste Dag i Skærbæk, hvor han var på Feriebesøg hos en af sine Brødre. I Automobil blev han så ført fra Skærbæk til Haderslev, omgivet af 3 Soldater med opplantede Bajonetter, og i Arresten nægtede man ham at fordrive Tiden med dansk Læsning, hvorimod Bismarcks »Gedanken und Erinnerungen« elskværdigt stilledes til de fængsledes Disposition. Måske var det kun en Tilfældighed, at man i Skærbæk havde overdraget en god dansk Mand af Landstormen at foretage Fængslingen, ligesom man til Vagt udenfor det danske Blad benyttede kendte danske Gårdmænd fra Egnen. Men Tilfældet kunde unægtelig minde noget om en Tanke. Disse Landstormssoldater havde Ordre til at nægte Fru Svendsen Adgang til hendes eget Hjem, som lå i Bladets Bygning, og da hun besværede sig over dette Forhold med en høflig Forespørgsel om, hvor hun og hendes Børn skulde tage Ophold, afvistes hun med det Svar, at hun jo kunde lægge sig på Gaden eller i Rendestenen — hendes Forhold kom ikke Militæret ved.

Endnu mere oprørende var Fængslingen af den gamle Redaktør M. C. Mathiesen. Ikke mindre end 7 Mand sendtes ud for at foretage Arrestationen. Et Øjenvidne fortæller herom: »Gennem de af en tæt Menneskemængde fyldte Gader — alle Beboerne stod i Gadedørene eller lænede sig ud af Vinduerne — førtes den af Sygdom mærkede Mand til Fængslet. Det var et hjærteskærende Syn. Man vidste, at Mathiesen var mærket af Døden; den snigende Kræftsygdom havde undergravet hans Liv. Tilmed var han næsten døv og halvblind, og nu førtes han, der trængte til kærlig og nænsom Pleje, ind bag Fængslets Mure for senere sammen

med alle de politiske Fanger at deporteres til den lille Ø Dänholm ved Rügen. Forgæves søgte Lægerne med selve den kgl. preussiske Kredslæge i Spidsen at udvirke hans Frigivelse, forgæves fremstillede hans Hustru sin Mands dødelige Sygdom for Kommandanten — Hån og Afvisning var Svaret. »Es ist mir doch einerlei, ob so ein Kerl krepiert«.«

Der kan ingen Tvivl være om, at denne Behandling yderligere fremskyndede den gamle Mands Død. Han sad fængslet til 24. August. Den 17. Februar 1915 gik han bort.

Som disse Folk, sådan omtrent alle den danske Presses Mænd ved alle fire Blade. Endogså Rigsdagsmand H. P. Hanssen, Chefredaktør af »Hejmdal«, hørte til dem, som strax toges i Forvaring. Morgenen efter ankom der Telegram til ham fra Rigsdagspræsidenten om Rigsdagens Indkaldelse, og det måtte bringes ham i Fængslet. Han indgav øjeblikkelig Klage til Regeringspræsidenten og den kommanderende General i Altona og blev løsladt den 2. August mod at underskrive en Erklæring om ikke at ville konspirere mod Tyskland. Ministerialdirektør Lewald gav ham siden en Undskyldning for hans Arrestation. Den var sket uden Regeringens Vidende og Vilje.

Regeringen vidste åbenbart ikke meget om, hvorledes der i disse Dage »regeredes« i Sønderjylland. Det fremgik af H. P. Hanssens Forhandling med Indenrigsministeren, hvorom senere. Relativt uafhængige af Berlin sad de militære og civile Myndigheder i Slesvig og »sikrede« Nordgrænsen ved overalt at sætte Folk under Lås og Lukke. Efter en Opgørelse i »Nationaltidende« for 23. September havde til det Tidspunkt været fængslet: af Haderslev By 9 Personer, af Haderslev Amt 11 foruden samtlige Fiskere på Årø, af Tønder By 6, af Tønder Amt 12, af Åbenrå By 5, af Åbenrå Amt 3 foruden alle mandlige Beboere af Barsø, af Sønderborg By 21, af Als 50, af Sundeved 38 og af Flensborg 11 — ialt 167 Personer foruden den mandlige Befolkning på Årø og Barsø. Den første af disse havde godt og vel 300 Indbyggere, den anden knap 100.

Der var gjort et solidt Stykke Arbejde. Lensgreven på Schackenborg og Fiskeren i Hørup havde i lige høj Grad lært den preussiske Retfærdigheds Arm at kende. Der fandtes ingen, som var ladt i Uvished om de Vilkår, hvorunder man levede i Nordslesvig. For vort Vedkommende var det da en Trøst, at end ikke d e t t e formåede at rokke den nordslesvigske Befolknings Ro og gode, jydske Lune.

Man får et Indtryk deraf ved at læse en Artikelrække »I t y s k F a n g e n s k a b«, som »Nationaltidende« bragte 14.—19. September 1914. Den var Uddrag af en Dagbog, som en fængslet dansk Undersåt havde ført i Sønderborg, medens han og mangfoldige andre befandt sig i »Rigens Hægte«.

Han blev Klokken halvsyv om Eftermiddagen den 5. August anholdt på Sønderborg Gade og ført til »Sønderborghus«, hvor der allerede befandt sig et halvt Hundrede Nordslesvigere. En Feldwebel visiterede ham ved Ankomsten og fratog ham Lommekniv og Fyrtøj, Vagtmandskabet førte ham op på første Sal, hvor de internerede befandt sig.

»Jeg blev mødt med et hjerteligt Velkommen.«

Sulten var han, men det var vanskeligt for ham at få denne Trang tilfredsstillet. Imidlertid blev hele Styrken kommanderet til Sengs Kl. 9 og fik anvist sig Leje i noget Halm oppe på Loftet, hvor de måtte lægge sig med Tøjet på. Der gaves dem dog Tilladelse til at skrive efter Tæpper, Toiletsager, Tøj, Fødevarer, Tobak o. s. v., men af Aviser måtte de kun se tyske, og indbyrdes Samtale på Dansk var forbudt.

Godt blev der passet på dem. I Vagtstuen sad 4—5 Soldater, ved Indgangen til Huset stod et lignende Antal. 2 var der i Opholdslokalet og 2 ved Indkørselen til Stalden og i Baggården. Behandlingen var så som så. En af Soldaterne — sagtens en Feldwebel — »drev det så vidt, at han truede en Mand med Revolver, fordi han så ud ad Vinduet; men hans Tid var heldigvis ikke af lang Varighed«. Bagefter kom der »et ganske pænt, ungt Menneske«, vistnok ansat i Amtsretten og nu indkaldt som Reserveofficer. Han blev »af sin

Forgænger godt instrueret, men dette havde ingen Virkning på ham«. Så tog også Vagtposterne det mere »fra den gemytlige Side«.

I Løbet af Natten kom der stadig nye Arrestanter til, og Kl. $5^1/_2$ næste Morgen blev alle purret. De var da 67 ialt. En lille Runde i Sønderborghus's Gård — som i en anden Fængselsgård — friskede op, Maltkaffen og det »skrabede« Margarinebrød gled, og man forslog Tiden med Kortspil og Småsnakken. Ud på Formiddagen fik man pludselig fra Vinduerne Øje på en lille Trop, som nærmede sig Huset — c. 10 nye Arrestanter, bevogtet af Militær med skarpladte Geværer. Det var alle Folk fra Sønderborg eller den nærmeste Omegn, som hidtil havde siddet i Amtsfængslet, men nu »indkvarteredes« på Sønderborghus.

Stor Afveksling var der ikke i Tilværelsen. En Middagsmad, som ikke gjorde alle mætte, Maltkaffe, Gårdtur, Kortpartier — det var Resten af Dagens Indhold. Ved Aftenstid var der ialt samlet 87 Arrestanter, og et Døgn efter var Tallet oppe på 95.

Den 8. August skulde hele Styrken overføres til Sønderborg Slot, hvorfra Soldaterne om Morgenen Klokken 7 var afrejst til Krigsskuepladsen. De 105 Mand, som imidlertid var samlet i Sønderborghus, opstilledes nede i Gården, medens Bygningen gennemsøgtes højt og lavt i den Tro, at en eller anden Synder kunde have gemt sig. »En Løjtnant og 16 Soldater med skarpladte Geværer og påsatte Bajonetter tog så Opstilling — 5 Stykker ved hver Side, 3 Stykker for og 3 Stykker bag Kompagniet. Desuden blev der meddelt os, at såfremt en trådte ud af Geleddet eller gjorde Anstrengelser for at komme i Samtale med Personer, som vi mødte på Sønderborg Gade, blev vi uden videre skudt ned«.

Ved Middagstid var man havnet i Slotsgården. En Oversergent delte Styrken i forskellige Hold, eftersom Belægningsstuerne var store til. Første Afdeling var på 40, anden på 36 og tredie på 24 Mand. Resten — 5 Mand — fik en Stue for sig selv. »Men samme Aften kom der allerede

flere til — hvormange ved jeg ikke bestemt, da jeg ikke så godt nu kunde kontrolere Tilgangen af Arrestanter«.

Middagen var utvivlsomt munter. Der serveredes kogte Bønner med Kartofler og et Stykke Oxekød pr. Mand; men der måtte spises med Fingrene, da der ikke var udleveret Kniv og Gaffel. »Maden smagte forresten udmærket, men jeg var også vældig sulten.«

Dagen gled uden større Oplevelser. Søndag den 9. Aug. førtes de alle til dansk Gudstjeneste. En Del af deres Pårørende havde fået Lov til at besøge dem og fulgte med i Kirke. Et Par Løjtnanter overtog Vagten, så længe Gudstjenesten varede, og det gik virkelig uden Risiko. Endogså Altergangen bagefter!

»Jeg blev ikke så lidt forundret, da jeg efter Gudstjenesten kom ud i Sønderborg Slots Gård og så selve Kommandanten, Hr. [de] la Motte. Han er Stads-Kommandant over Sønderborg By i Krigstilstand. Efter hans Kommando må enhver i Sønderborg Kreds bøje sig. Han er en stor, kraftig Mand med et ret tiltalende Ansigt, meget høflig i sin Optræden. Han spankulerede omkring i Kasernegården, sandsynligvis i den Tro, at vi Arrestanter skulde henvende os til ham for at bede om Frihed; men deri tog han fejl. Der var vel et Par Stykker, som henvendte sig til ham, men det var Folk, som var værnepligtige og derfor forespurgte om, hvordan de skulde forholde sig, da de ikke vilde svigte. Han udtog da også 2 iblandt os, en Købmand af Sønderborg, Mads Peter Nielsen, som skulde stille i Flensborg anden Dagen efter, ligeledes Redaktør Adolph Svensson, »Dybbølposten«. Redaktøren fik Meddelelse om, at han om Tirsdagen skulde overføres af 2 Vagtposter til sin Garnison. En ældre Mand fra Lysabild på Als blev frigivet på Grund af hans høje Alder; han havde iøvrigt flere Dage siddet i Enecelle og var bleven behandlet som en farlig Fange. Der blev også frigivet en ung Pige. Jeg har vist glemt at fremføre, at vi i vort Selskab også havde 2 unge Piger, der betragtedes som »statsfarlige«, den ene Søster til Redaktør Svensson, den anden Husbestyrerinde hos en Gård-

ejer på Als, som også arresteredes. Men desuden var hun Leder af en Gymnastikforening«.

Medens Fangerne opholdt sig på Sønderborghus, havde en af dem sat sig i Spidsen for en Indsamling til Røde Kors. Den havde indbragt c. 300 Mark, som var overgivet Kommandanten. De la Motte tilbød nu Ophavsmanden Frihed, men denne afslog at modtage nogen Begunstigelse, som ikke kom hans Medfanger til Gode, og alt blev da ved det gamle. Den 12. August begyndte dog Myndighederne at finde Faren tilstrækkelig afværget til at turde hjemsende enkelte af Arrestanterne, og i de følgende Dage blev forskellige Småhold frigivet mod at underskrive Erklæringer om ikke at ville drive Politik, så længe Krigen varede, ikke at ville chikanere Tyskerne i deres Hjemegn og ikke at ville forråde Tyskland. Endelig den 20. August blev Meddeleren selv løsladt og forlod hurtigst muligt preussisk Statsområde.

Endnu længe efter sad der imidlertid Fanger på det gamle Sønderborg Slot. Den 7. September frigaves den kendte Gårdmand P. Kåd fra Vollerup, sammen med forskellige andre, blandt dem to Mand, som måtte vandre lige fra Fængslet i Soldatertrøjen. To Dage før var fire Medlemmer af »Flensborg Avis«s Redaktion — E. Christiansen, P. Simonsen, L. P. Christensen og I. Vrang — løsladt nede i Flensborg. Samtidig kom også Journalist Andreas Grau på fri Fod. Den 6. Septbr. slap Dyrlæge Ries, Toftlund, ud.

Men det kunde endda gå an at sidde i Arrest i selve de nordslesvigske Byer. Værre var det for de 28 Nordslesvigere, som førtes til Dänholm ved Rügen, hvor de måtte tilbringe en Måned i sløv Uvirksomhed, afskåret fra ethvert Samvær med deres Pårørende og deres Landsmænd. Blandt dem var, som før nævnt, den dødssyge Red. Mathiesen fra Haderslev.

En ganske særlig Hårdhed viste Myndighederne overfor den unge Lensgreve Schack til Schackenborg. Greven

havde ligesom sin Fader altid holdt sig forsigtigt tilbage, når man opfordrede ham til Deltagelse i det politiske Liv. Først de preussiske Angreb på den danske Bondejord 1913 — den såkaldte »Bindelov«s Gennemførelse — bragte ham til med al sin Evne og Autoritet at slutte sig til det danske Forsvar. Han blev Sekretær i »Landeværnet«, og det var sikkert netop denne Stilling, der vakte Myndighedernes Mistanke imod ham.

Den 6. August blev hans Godsinspektør, Davidsen, arresteret. Dagen efter fik Greven telefonisk Anmodning om at indfinde sig på Landrådens Kontor i Tønder, og her måtte han undertegne et skriftligt Løfte om at afholde sig fra al tyskfjendtlig Agitation under de nuværende Forhold. Han forlangte at få tilføjet et Forbehold overfor Underskriften, så den ikke kunde tydes som en Tilståelse af, at han tidligere havde drevet en sådan Agitation; men dette nægtedes ham. Den 8. August blev han uden Varsel af Gendarmer grebet på Schackenborg og ført som Arrestant til Flensborg. Hans Moder og Søster opholdt sig endnu på Slottet. Den 9. foretog man en Husundersøgelse og beslaglagde hele »Landeværnet«s Arkiv i Håb om her at finde Anklagemateriale imod ham. Det tilstilledes Rigsadvokaten i Leipzig til Undersøgelse; men mærkeligt nok havde Greven altid holdt sig Loven efterrettelig, og man fandt intet Bevis for Landsforræderi i de bortførte Papirer.

Fra Flensborg kom Grev Schack nogen Tid efter hjem igen, og han blev taget i »Sikkerhedsarrest« på selve Schackenborg, som det forbødes ham at forlade. Først da efter fire til fem Måneders Forløb det nedslående Svar fra Rigsadvokaten i Leipzig indløb, måtte man bekvemme sig til at opgive Forfølgelsen.

Imidlertid havde Rigsdagsmand H. P. Hanssen i Berlin udført et stort og energisk Arbejde for at hjælpe de arresterede Nordslesvigere. Under en Samtale, han i den Anledning havde med Indenrigsministeren, udtalte denne sig overordentlig anerkendende om den Hurtighed og Præcision,

hvormed de danske Nordslesvigere havde efterkommet Indkaldelsesordren, og han mente, at H. P. Hanssen måtte være galt underrettet, når han påstod, at der var fængslet mellem to og tre Hundrede af Landsdelens Befolkning. Gal Underretning er nu imidlertid ikke noget, den danske Repræsentant kan tillade sig at benytte. Dertil er han selv for samvittighedsfuld og hans Stilling for angribelig. Ministeren skaffede sig da personlig Indberetninger fra de stedlige Myndigheder, og det viste sig, at han oprindelig havde modtaget ganske desorienterende Oplysninger. Overfor H. P. Hanssen beklagede han i høj Grad dette Forhold, og det var sikkert den væsentligste Grund til, at Flertallet af Fængslingerne hævedes i Slutningen af August eller Begyndelsen af September.

Kort efter Krigens Udbrud havde H. P. Hanssen i »Hejmdal« rettet »et Alvorsord« til sine Landsmænd og til Myndighederne. Dets klare og mandige Ord vil for alle Tider stå som et af de smukkeste Udtryk for den Pligtfølelse og den tunge Ansvarsbevidsthed, som var så levende i hele den danske Befolkning.

»Der er ofte ytret Tvivl om,« skrev han, »hvorvidt vi danske Nordslesvigere vilde gøre vor Pligt, hvis der udbrød Krig. Overfor den Slags Antydninger har vi altid hævdet, at den nordslesvigske Befolknings Lovlydighed og Pligttroskab nok skulde stå sin Prøve i Farens Stund.

»De sidste Dages Begivenheder har givet os Ret. Mobiliseringen skrider hurtigt fremad. Når den er endt, vil der stå henved 15 000 danske Nordslesvigere i den tyske Hærs Rækker. Og Hærens Officerer, som i vid Udstrækning har givet Soldaterne fra Nordslesvig Tillidsposter i Fredstid, vil sikkert også under Krigen hurtigt lære at sætte Pris på deres fremragende Egenskaber, deres Ædruelighed, deres Koldblodighed, deres Dygtighed, deres Intelligens, deres Pligtfølelse.

»I visse Kredse ytrer man nu Tvivl om, hvorvidt den ikke-værnepligtige Del af den nordslesvigske Befolkning er

sig sit Ansvar bevidst og vil opfylde sine statsborgerlige Pligter under Krigen. Dette er for os hævet over enhver Tvivl. Vi er og har altid været overbeviste om, at ligeså energisk, som de danske Nordslesvigere altid har krævet deres statsborgerlige Rettigheder respekteret, ligeså samvittighedsfuldt vil de opfylde deres statsborgerlige Pligter i disse alvorlige Tider.

»Der er næppe et Hjem i Nordslesvig, som ikke har nære pårørende i Felten. Vore Sønner, Brødre, Mænd og Fædre står i Øjeblikket i den tyske Hærs Rækker. Det er under disse Omstændigheder — rent bortset fra den nordslesvigske Befolknings rolige Besindighed og dybt indgroede Lovlydighed — ganske utænkeligt, at den skulde svigte sin Pligt.

»Vi danske Nordslesvigere vil også i denne Henseende gøre vore Modstanderes Tvivl til Skamme«.

Hvad den danske Tillidsmand her lovede på Befolkningens Vegne, blev ærligt holdt. Og selv om den nordslesvigske Presse ikke havde været så fuldkommen målbundet af Myndighederne, som Tilfældet har været, er der ingen Sandsynlighed for, at den på noget Punkt vilde have stillet sig anderledes end køligt refererende, objektivt følgende Begivenhedernes Udvikling, roligt afventende det Resultat, der måtte komme, når Tysklands Modstandere kun holdt tilstrækkeligt længe og sejgt ud.

Man havde dog indenfor de militære og civile Autoriteters Kreds en anden Opfattelse. Det gjaldt om hurtigst muligt at gøre Pressen forståelig, at nu var der bare Tale om Tavshed og Underkastelse. Derfor Fængslingerne af samtlige ledende Pressemænd ved alle fire danske Bladforetagender. Derfor Forbudet mod Udgivelsen af danske Aviser i en stor Del af August Måned.

Ved Krigens Udbrud blev det af Censuren bestemt, at Aviserne kun måtte offentliggøre de Telegrammer, som fremkom gennem Wolffs Bureau i Berlin, og som først havde passeret et militært Prøvekontor. »Man tør da gå ud fra,« skrev »Hejmdal«, »at Efterretninger, som kommer ad denne Vej, er pålidelige«.

Bladene blev fuldkommen upolitiske Efterretningsorganer, og man skal have vanskeligt ved at finde een eneste lille Meddelelse i deres Spalter, som med selv den bedste Vilje kan kaldes kritiserende eller uforsigtig. End ikke Fængslingerne satte Spor — man nøjedes med en tør og farveløs Notits vedrørende Medarbejdernes egen Skæbne.

Men alligevel blev Udgivelsen forbudt. »Dannevirke« og »Dybbølposten« standsedes den 31. Juli, »Hejmdal« den 9. August og »Flensborg Avis« den 11. August. Hvad dette vilde sige under de daværende Forhold, kan enhver let forstå. De mange Tusinde danske Hjem, som havde sendt Sønner til Fronten, berøvedes deres væsentligste, måske eneste Kilde til Kundskab om, hvorledes Krigsbegivenhederne udviklede sig. Uroen måtte under disse Forhold stige. Rygterne måtte finde dobbelt Næring. Og der var visse tyske Hold, som ikke tog i Betænkning at benytte netop det grundløse Rygte til at skabe Mismod og Forvirring i den danske Lejr.

Standsningen varede dog ikke Måneden ud. Den 24. August gav Generalkommandoen Tilladelse til, at »Hejmdal« atter måtte udgå, m e n k u n p å T y s k. En lignende Tilladelse gaves »Flensborg Avis«. Ingen af Bladene benyttede sig af den. Allerede samme Dag hævedes dog Sprogforbudet, og da Meddelelsen herom et Par Dage senere nåede Redaktionerne, kunde de to Aviser atter — 28. August — se Lyset. »Dannevirke« fulgte først efter den 1. September, »Dybbølposten« den 5.

Siden da er Bladene kommet med kun ganske få Standsninger. Hvor forskellige er de dog ikke fra dem, vi kendte før Krigen! Alene »Dannevirke« — »Modersmålet«s tyske Stednavne er betegnende for det Tryk, hvorunder der må arbejdes. Telegramstoffet, der under disse Forhold må være det væsentligste, er udelukkende hentet fra tyske Kilder — Wolffs Bureau, i de første Måneder tillige fra Rigsdagsmand Erzbergers vidunderlige Pen. Der har i denne Henseende ingen Forskel været på de danske og de tyske Blade i Nord-

slesvig. Censuren har ikke alene afgjort, hvad der ikke må stå, men har tillige givet bestemte Ordrer om, hvad Spalterne skal indeholde. »Englands Løgnefelttog«, de belgiske »Afsløringer«, det russiske »Sammenbrud«, »Frokosten i Paris« — Hindenburg og Mackensen og Kejseren og Kronprinsen — alt dette har Bladene måttet bringe og hylde.

Men der er en anden, mærkbar Forskel på de danske Blade før og efter August 1914. Tavsheden taler! Hvor er de ledende Artikler? Hvor er de begejstrede Ord henne — den frie og stolte Hævden af Danskhedens levende Ret til Slesvigs Jord? Pressen tier. Ligesom i 1870—71 tier den, kun endnu mere urokkeligt, fordi Spørgsmålene i 1914 spænder så langt videre. Den skaffede pligttro Befolkningen de nødvendige, tunge Efterretninger: Tabslisterne, indtil omsider også disse forbødes — de blev sagtens for indholdsrige, for talende. Og Bladene bringer lidt »Egnsnyt«, lidt Stof fra Kongeriget, lidt Boganmeldelser, lidt ligegyldigt Petitstof. Ellers tier de. Om Befolkningens dybeste og dyreste Tanker tier de.

Men det skulde ikke undre nogen, om det gik den nordslesvigske Presse i 1914—19.., som det gik den i 1870—71: Krigens voldsomme Skæbne skabte nye Læsere. Hvor hidtil intet dansk Blad havde vundet frem, fandt det nu en åben Dør. Et dagligt, stilfærdigt Bud på Dansk bragte ved selve sit Sprogs Lyd Trøst ind i Hjemmene. Man læste, hvad der stod. Og man tænkte, hvad der ikke stod.

For selv under disse Vilkår spejler den nordslesvigske Presse i sjælden Grad Befolkningens Væsen og Sind.

VED FRONTERNE.

Der var adskillige her i Kongeriget, som ved Krigens Udbrud tænkte, at den nordslesvigske Ungdom i stor Udstrækning vilde unddrage sig Soldaterpligten. Der gik Rygter om, at Kolding var »fyldt af unge Sønderjyder«.

Men denne Antagelse hvilede på et Fejlsyn. Ligesom H. P. Hanssen af taktiske Grunde sammen med Polakkerne stemte for Krigsbevillingen, sådan var det den almindelige Mening i Nordslesvig, at man skabte sig selv den største Fordel ved at opfylde sine Forpligtelser. Og når den danske Rigsdagsmand talte om den nordslesvigske Soldats »Ædruelighed, Koldblodighed, Dygtighed, Intelligens og Pligtfølelse,« så gjorde han sig ikke skyldig i nogen Overdrivelse.

Det er virkelig en Kendsgerning, at der indenfor den tyske Hær altid har været stor Tilfredshed med det danske Kontingent. Vort Folk har fortræffelige Soldateregenskaber, som ganske vist kan vanrøgtes, men som også — under givne Forhold — kan komme til fuld Udvikling.

Nordslesvigerne findes spredt mellem de allerfleste af de preussiske Troppekorps, ja både i den bayerske og sachsiske Hær har vi Landsmænd. Alligevel er Hovedmængden dog samlet indenfor bestemte Afdelinger. I Reserve-Füsilerregimentet Nr. 86 fandtes ved Krigens Udbrud c. 150 dansktalende Nordslesvigere i hvert Kompagni, ialt c. 1800 Danske. Linie-Füsilerregimentet har ligeledes et overordentlig stort Antal. Af 84. Infanteriregiment har 2. Bataillon mange Nordsles-

vigere, 1. og 3. mange Sydslesvigere. 85. Reserve-Infanteriregiment, som har Garnison i Rendsborg og Kiel, og 9. Feltartilleriregiment, der ligger i Itzehoe, tæller også adskillige. Endelig har mange af de høje, kraftige Nordslesvigere fundet Plads i Garderegimenterne, som garnisonerer i Berlin, og den prægtige Kystbefolkning både fra Vesterhavsøerne og Østlandets Fjorde er taget i Brug ved Flådens Bemanding.

Det er umuligt med tilnærmelsesvis Nøjagtighed at angive, hvormange Soldater Nordslesvig ialt har måttet stille i Marken. Man beregnede i sin Tid, at det drejede sig om c. 15 000 Mand; men hvor tit har man ikke i Månedernes Løb skrabet Bunden? Den ene Session har fulgt efter den anden, ja selv de, som ved tidligere Undersøgelse var erklærede for »dauernd dienstuntauglich«, fik i September 1915 Ordre til atter at fremstille sig. Og den Slags Eftersessioner har fundet Sted lige til August 1916. Selvfølgelig er de ikke standset med andet Krigsårs Udløb. Sætter man da Antallet af indkaldte Værnepligtige til 25 000 Mand, anslår man det næppe for højt. Sandsynligheden taler for, at endnu flere har måttet forlade Hus og Hjem og Bedrift for at fylde de gabende Huller ved Fronterne.

Der dukkede i Efteråret 1915 et nyt Spørgsmål frem, som på en vis Måde belyste Regeringens Iver for at udnytte »det forhåndenværende Menneskemateriel« i stærkest mulig Grad. Man begyndte at kalde de nordslesvigske Hjemløse under Våben.

Den 4. Juni 1915 idømtes en Hjemløs ved Landsretten i Flensborg 4 Ugers Fængsel for Forsøg på at unddrage sig Værnepligten. Han var på Session udtaget til Kavaleriet, men havde troet, at hans Mangel på Statsborgerret fritog ham for Pligten til at møde, og ved Retsforhandlingen hævdede Forsvareren, at der aldeles ingen Love fandtes, som kunde tvinge en Mand uden tysk Borgerret til preussisk Hærtjeneste.

Dette var afgjort galt. Spørgsmålet havde forøvrigt løseligt været berørt i Begyndelsen af 1914, men ingen vidste noget sikkert om, hvorledes det lå.

Så udstedte den 28. Oktober 1915 Indenrigsministeren og Krigsministeren i Fællesskab et Reskript, som ikke offentliggjordes, men kun omsendtes til Forvaltningsmyndighederne, og hvori det pålagdes disse at indvarsle de Hjemløse (og Optantbørnene) til preussisk Session. Ved Opfordringer fra Landråderne i de slesvigske Kredse kom dette Reskripts Bestemmelser til almindelig Kundskab. De Hjemløse skulde i Haderslev Kreds fremstille sig på Session inden 31. Decbr. 1915, i Åbenrå og Sønderborg Kredse inden 5. Jan. 1916. Samme Frist fik Optantbørnene.

Denne uventede Indkaldelse gav straks Anledning til Misforståelser. »Vossische Zeitung« antog, at hele Hjemløshedsspørgsmålet herved vilde blive løst, da de hjemløse Nordslesvigere selvfølgelig vilde blive naturaliserede i samme Øjeblik, de indtrådte i Hæren; men i en Artikel i samme Blad for 13. Decbr. gjorde Dr. J o n g e Redaktionen opmærksom på, at Indkaldelsen skete ifølge selve Rigsmilitærloven af 1913, og at den på ingen Måde *ipso jure* betød Erhvervelse af Statsborgerret. K r a v på Naturalisation får Udlændinge og Hjemløse først, når de i mindst 1 Aar har gjort aktiv Tjeneste i den tyske Hær eller Flåde.

Rigsdagsmand H. P. H a n s s e n var imidlertid klar over, at der blandt de indkaldte Hjemløse fandes enkelte, som i Forvejen havde aftjent deres Værnepligt i den danske Hær, ja som for kun ganske få Måneder siden var permitteret af de danske Myndigheder. Disse kunde resikere — og det Tilfælde indtraf virkelig — at få samtidig Ordre til at møde til både dansk og tysk Tjeneste.

Men blandt de Hjemløse fandtes andre, hvis Stilling ikke var synderligt bedre. Der fandtes flere Familier, hvis ældste Sønner var hjemløse og altså pligtige til at lade sig uddanne som tyske Soldater, medens de yngste, født efter 19. Marts 1898, var danske Statsborgere og følgelig militærpligtige hos os. Den Tanke var da ikke umulig, at sådanne Brødre kunde komme til at stå overfor hinanden i Kampen, skønt de var af samme Nationalitet og af samme Sindelag.

H. P. Hanssen henvendte sig den 22. December 1915 til Understatssekretæren i Indenrigsministeriet for at søge en Ordning truffet, og fra Midten af Januar 1916 kom der Forhandling i Gang mellem den danske og den tyske Regering derom. Der mærkedes både i Sønderjylland og i Kongeriget en stigende Nervøsitet, fordi Månederne gik uden Resultat, og uden Grund klagede man over det danske Udenrigsministeriums Sendrægtighed i Forhold til de preussiske Myndigheders »hurtige og bestemte« Optræden. Sagen var den simple, at Hjemløshedsspørgsmålet var et overordentlig omfattende og vanskeligt Problem at løse, hvor tilmed dansk og tysk Opfattelse fra tidligere Tid stod i indbyrdes skarp Modstrid. Og der var for vort Vedkommende ingen Anledning til under de nuværende Forhold at lade os tvinge til at godkende en Løsning, som frem gennem Årene kunde have vist sig meget skæbnesvanger for talrige hjemløse Familier i Nordslesvig*).

Endelig den 17. Maj 1916 fremsatte Indenrigsminister Rode i Landstinget et Lovforslag, hvorved Ministeren bemyndigedes til »efter derom indgivet nærmere Andragende at meddele dansk Indfødsret til Personer af dansk Afstamning, der er eller har været optagne i dansk Lægdsrulle, og som ikke er i Besiddelse af Statsborgerret i fremmed Stat«. Samme Dag gennemførtes Lovforslaget i begge Tingene. Ved Udgangen af Juli Måned var der ialt indkommet c. 500 Andragender, og af disse var c. 75, der stammede fra Folk Syd for Grænsen, bevilget.

Fik man således efterhånden alt våbenført Mandskab indrulleret uden Hensyn til, om man før Krigen havde nægtet det almindelige Borgerrettigheder eller ej, gjorde man ved Siden deraf velmente Forsøg paa at tvinge den Ungdom, som endnu ikke var tjenstdygtig, til militære Øvelser.

---

*) Om »de Hjemløse i Nordslesvig og Krigen« se forøvrigt en Artikel i »Ugens Tilskuer« 19. Maj 1916.

Midt i November 1915 bekendtgjorde således Magistraten i Haderslev, at den havde besluttet at optage militære Øvelser som Tvangsundervisning i Efterskolen. De unge Drenge på 16 År fik Ordre til hver Søndag Eftermiddag Kl. 2 at møde til Uddannelse. Forsømtes dette, vilde Synderne ifalde Straf.

Dette var simpelthen ulovligt. Da Tidspunktet kom, viste det sig derfor, at Ungdommen udeblev, og Forældrene nægtede at betale de Politibøder, som afkrævedes dem. Ønskede Myndighederne en retslig Afgørelse, var der intet i Vejen for en sådan.

Og det syntes virkelig, som Magistraten til en Begyndelse mente at kunne føre sin Krig igennem. Den 6. Januar 1916 behandlede Nævningeretten i Haderslev en Sag mod en Snedkerlærling, som ikke vilde deltage i Ungdomsværnet. Retten var så temmelig i Vilderede. Havde Regeringspræsidenten godkendt Magistratsbeslutningen? Hvorledes havde den officielle Kundgørelse fundet Sted? Var Øvelserne i det Hele taget lovformeligt bekendtgjort? Det var åbenbart sikrest at udsætte Sagen til en senere Termin, så disse ubehagelige Spørgsmål først kunde klares.

Og Månederne gik. Men Retten tav fremdeles. Først ind i April bragte »Schleswigsche Grenzpost« den sørgelige Meddelelse, at Efterskoleudvalget havde besluttet at lade de militære Øvelser bortfalde. Så faldt d e n Tvang. Og Retten fik ikke Grund til yderligere Studium af Sagens Akter.

Men var det end ikke lykkedes på denne Måde at gøre Ungdommen fra 16 Års Alderen til Rekrutter, så var der dog tilstrækkelig mange andre Midler, hvorved man kunde tvinge unge Mænd til at møde, navnlig i Byerne. Der er noget, der hedder p e r s o n l i g Tvang — øvet af den ene mod den anden, støttet af den Overlegenhed, som Penge eller social Indflydelse kan give. Hvad der i denne Retning blev præsteret i Byernes Latinskoler, kan ikke dokumenteres; men derfor er det ikke mindre virkeligt. Og »Tvangen til at gå frivilligt med« var netop på Grund af dens ukontrollable Form så meget mere pinlig i det enkelte Tilfælde. Overfor den stod man ofte værgeløs. Om der da har været noget særlig

opbyggeligt ved den Parade, som 30. Januar 1916 blev holdt ved Marineskolen i Mørvig, og hvor Borgmester Fuhrmann fra Lyksborg viste Hærens og Flådens Officerer, hvor langt de militære Ungdomskompagnier i Nordslesvig var nået i Felttjeneste, skal lades usagt.

Medens man holdt Sessioner og pressede Ungdommen i Hjemlandet, led det indkaldte Mandskab Måned efter Måned Krigens Nød ude ved Fronterne, på Lazaretterne eller i de tyske Depoter.

Det vil være umuligt at angive, h v o r de slesvigske Soldater i særlig Grad gik Døden under Øjne. De mødte den overalt — i Vest som i Øst eller nede i Makedonien. Under det mægtige Stormtog gennem Belgien og Nordfrankrig 1914 faldt der mange ved Mons og Bavay den 23. og 24. August, ved Neury den 6. September og ved Bargny og Montreuil den 9. samme Måned. Så kom Stillingskampen. Ved Ypres, Armentières, La Bassée og Neuville, ved Aisne, Somme og Oise, ved Roye, Lassigny og Ribecourt, i Champagne som ved Verdun, ved Badonviller som på Hartmannsweilerkopf — overalt faldt vore Folks tunge Skæbnelod, og Gravene tuedes dybt inde i de Lande, mod hvilke de nærede alt andet end fjendtlige Følelser.

Men hårdest led de måske under den store Offensiv i Galizien og Polen i Sommeren 1915. Mangfoldige Breve fortalte om de Savn, som da måtte gennemgås — Kuldens, Sumpens, Sultens Kvaler. Og mangfoldige kommer tilbage til Mindet om Kammerater, som sover i Brynet af de russiske Granskove eller langs de endeløse Veje.

Så gælder det om, at Minderne kan give de Efterlevende Kraft til at bære Savnet, eller at der — som en siger — kan ske et eller andet, »som bringer os på ret Køl igen«.

At »komme på ret Køl« vil sige at komme i Leje efter en omtumlet Tilværelse. Intet Udtryk kunde passe bedre på disse Soldater, som rastløst er flyttet fra Front til Front. I

et gråt Hav, pisket af Storm og Væde, er de stadig drevet længere og længere ud, mens Håbene sluktes — og nye tændtes, fordi de trods alt havde Ungdommens Sind i Behold.

Deres Tilværelse bærer de kort sagt med samme Ro og Fasthed som alle de øvrige kæmpende Folkeslag. Den, der kender vor egen Krigshistorie, vil ikke undres derover. Selv de drøjeste Savn kvæler ikke helt den jævne Munterhed, som er så typisk for det jydske Sind. Den rå Spøg, som kan træffes i både tyske og engelske Breve, findes ikke. Men det uforstyrrede Smil lyser, og det soleklart rigtige Ræsonnement, at man jo ligeså godt kan le som græde, for ingen af Delene hjælper dog noget, træffer man Gang på Gang, når Forældrene eller Vennerne skal indvies i Stemningen. Man morer sig over at fortælle om Kampen mod »de små, grå, russiske Husdyr«, og man prøver på at smile over selve denne Trivialitetens Farve, der hviler over alt og alle — Krigens grå Hud, der endogså får Hansen ude i Skyttegraven til at male Piben grå.

Så sidder man derude i det bundløse Ælte og under Høsthimlens regntunge Tågeslør og river Småvittigheder af sig. Men der er ingen Tvivl om, at dette lune Humør, som så ypperligt kan parres med virkelig Alvor, har været en uvurderlig Kilde til Kraft for vore Landsmænd. Man har ingen Vidnesbyrd om, at de i det givne Øjeblik har trykket sig ved at gå på. Deres mandige, rolige Holdning lyser klart frem af Brevene — både af de ligefremme Kampfortællinger og af de Tanker, som fylder Sindene efter Kampen. Den mærkelige Blanding af stridende Følelser — Angst og Nysgerrighed, Uhygge og ubændig Livslyst, Hjemlængsel og fuldkommen Beherskelse af Stedet og Øjeblikket — som ingen Soldat er fremmed for, når han kun een Gang har lydt Parolen »Avancer!« — den kender vore Sønderjyder til Bunds. I sådanne Øjeblikke taler de ikke meget — det indrømmer de selv. Men Livsregnskabet gøres op, de mærker Kulden fare over Ryggen ved de første Projektilers Fløjt, og så er

Angsten forøvrigt som blæst bort. Med Nerverne spændt til deres yderste Grænse lyder de Befalingen. Efter Kampen kommer Reaktionen, den legemlige og sjælelige Afslappelse, den viljeløse Gråd.

Trods den Omstændighed, at Nordslesvigerne mangler enhver af de ansporende Drifter, som fylder deres Kampfæller og Modstandere, når lige undtages Troskaben mod den tvungne Pligt og Driften til Selvopholdelse, går de deres rolige Gang under Dødens Øjne og lider, hvad Århundreders Synder har lagt på deres Slægtleds Skuldre.

Man får ad mange Veje Vished for disse Soldaters Værdi — menneskelige og militære. Om den sidste vidner allerede flere Udtalelser af deres Overordnede. Den 5. Oktober 1914 offentliggjorde Generalløjtnant og Kommandør for 18. Infanteridivision, von Kluge, en Bekendtgørelse, hvori det hed:

»Jeg opfylder hermed den behagelige Pligt at meddele Slesvig-Holstenerne, at deres Folk har udført glimrende Bedrifter i Felttoget. De har på storartet Måde overvundet Anstrengelserne ved Marcherne og Kampene og har været sejrrige i alle de Kampe, som 18. Division har bestået (ved Tirlemont, Mons, Chateau-Thierry, Montmirail, Esternay, Bargny og ved Aisne), og vil, det er jeg sikker på, også vedblive at være det i Fremtiden.

Ligesom jeg er stolt over at føre en sådan Afdeling, kan enhver Slesvig-Holstener være stolt over at have sådanne Landsmænd.«

Selv om Slesvigerne i denne Kundgørelse af administrative Grunde slås sammen med de dem uvedkommende Holstenere, kan dog ingen tvivle om, at også de danske Tropper har gjort, hvad der blev befalet dem.

Et ganske kuriøst Vidnesbyrd om det samme kan hentes fra andet Hold. Da Landdagsmand Nis Nissen kom hjem fra den berømte Biltur med Hertug Ernst Günther, kunde han fortælle, at Hertugen havde »benyttet Lejligheden til at udtale sin Glæde over Nordslesvigernes udmærkede

Holdning under Krigen. Han havde med megen Tilfredshed taget Notits af de nordslesvigske Troppers Pligttroskab og Mod under Slagene.« Denne Hertugens behagelige Overraskelse var så meget mere værdifuld, som samme høje Herre, indtil Krigen åbnede hans Øjne, ikke havde haft Sans for synderlig meget godt ved disse genstridige Bønder, som ikke vilde bøje deres Hjærter mod det store Fædreland. Ja, Hertugens Begejstring var nu så overvældende, at den gjorde ham til Publicist. Op under Jul 1914 bragte »Kieler Zeitung« en højstegen Udtalelse af ham, hvor han priste de »evige Hædersblade i Slesvig-Holstens Sønners Historie«.

På endnu højere Steder fik man Øje for Værdien af de to Hertugdømmers Soldater. Da 86. Füsilerregiment den 9. September 1915 fejrede sit 25 Års Jubilæum som Regiment »Königin«, bragte Dagen et Telegram fra selve Kejserinden, hvori det hed: »Fra det fjerne sender Jeg Mine hjærteligste Hilsner til Regimentet, som i et Års hårdeste Kampe i talløse Slag og Fægtninger har udmærket sig med Ære og fundet sin Kejsers og Konges højeste Anerkendelse, men også har lidt uhyre, uforglemmelige Tab. Gid Nordgrænselandets Sønner også fremtidig sejrrigt må bære deres Faner mod Fjenden, indtil en ærefuld Fred er vunden. Gud være med Mit elskede Regiment, som Jeg er og kan være stolt af.« Ligeledes Kejseren telegraferede. Og Jernkorsene uddeltes i rigt Mål til Opmuntring for dem, der hidtil havde undgået Gravens Kors.

En af de sidste offentlige Kundgørelser, som er bleven almindelig bekendt, er en Dagsbefaling af 28. Maj 1916, udstedt af den kommanderende General for 9. Armekorps, v. Quast. Den fremkom i Anledning af, at 18. Infanteridivision efter planmæssig Artilleri- og Minekasterforberedelse med Dele af det 86. Füsilerregiment var trængt ind i den fjendtlige Stilling og havde ødelagt denne i en Bredde af 300 Meter og en Dybde af 2—300 Meter. Der var herved taget 2 Officerer og 65 Mand til Fange. Dagsbefalingen lød:

»Overfor Regimentet »Königin« udtaler jeg mine varmeste Lykønskninger til det smukke Resultat idag, som værdigt

slutter sig til Regimentets tidligere Angrebsgerninger. I Tilslutning dertil udtaler jeg min Anerkendelse af de tapre Officerer, Underofficerer og Mandskaber, som det på Grundlag af, at Foretagendet var vel overvejet og forberedt af Ledelsen, er lykkedes at hente et betydeligt Antal Fanger frem af den fjendtlige Stilling. Jeg udtaler også overfor 18. Infanteridivision og dens delagtige Troppeafdelinger, særlig Artilleriet og Minekasterne, min Anerkendelse for det omhyggelige Anlæg, Understøttelse og Gennemførelse.«

Det kan have sin Interesse at se disse officielle Udtalelser. Mere betydningsfuldt vilde det dog være, om man fra det danske Mandskab selv havde Udtryk for, af hvilken Grund og med hvilket Håb de kæmpede. De kæmper af P l i g t og i Håb om F r e d — javel; men det siger ikke meget. Det samme gør alle de øvrige Soldater. Men hvordan o p f a t t e r de den Pligt, og hvordan ø n s k e r de den Fred — det er det, man gerne vilde finde Ord for i Brevene, skønt man er fuldt klar over Forholdene, når man kender Ungdommen selv.

Men her tier de naturligvis. Kun sky og skjulte Ytringer røber, hvad der skal læses mellem Linierne.

Blandt en falden Sønderjydes Efterladenskaber, som sendtes hjem til Familien, lå et lille Digt, »P l i g t e n s B u d«:

»Det smerter dybt at skilles
fra Hustru, Børn og Hjem,
når Fædrelandet kalder
til Kamp dets Sønner frem.

M e n t v i n g e s v i a f a n d r e,
e r d o b b e l t t u n g v o r G a n g . . .«

Dette er Rytmen. En dobbelt tung og trang Vej. En skjult og lydløs Bitterhed, fordi Årtiers Tvang nu jernhårdt

kræver dette sidste Blodoffer. Og fordi man magteløse og rådløse læser Lydighedens Lov som den eneste, der kan følges.

Men af dette får Håbet også sin Glans. En Hjemmetysker, Erich Schlaikjer, som i »Preussische Jahrbücher« for September 1915 har skrevet om »Die dänischen Nordschleswiger im Schützengraben«, citerer et Brev, som slutter således:

»Jeg vil gøre min Pligt; det ligger i Guds Hånd, om det skal koste mig Livet. Men jeg håber med jer alle, at vi skal ses igen efter denne frygtelige Krig, og at vi skal mødes under gode Forhold.«

Og den tyske Forfatter tilføjer: »Hvad Brevskriveren i dette Tilfælde mener med gode Forhold, er ikke svært at gætte.«

Nej det er sandt. Så skjult det er sagt, så lyst har Håbet dog skinnet for ham, da han skrev — Håbet om en fri Borgers Liv i frit Land, det, han endnu ikke havde kendt. Og det samme Håb tindrer i andre Breves forsigtige Vendinger. »Du skriver, kære Ven, at vi går en lys og lykkelig Fremtid i Møde. Ja, Gud give det var så vel, så havde vore Kammerater fra Nordslesvig dog ikke ofret deres Liv og Lemmer forgæves.« Eller: »Gid Freden snart vilde komme og gid at også for Nordslesvigs Vedkommende de tunge Ofre, vor lille Folkestamme har bragt i den store Krig, ikke må være forgæves.«

»Håbet peger mod Danmark,« det er et godt, gammelt Ord, der aldrig har haft et stærkere levende Indhold i den nordslesvigske Befolkning end nu. Og hvor skulde det være andet? Hvad der griber os mest, når vi læser disse danske Feltbreve, er den naturlige Danskhed og den ukuelige Trang til at søge danske Venner og føre dansk Tale, som de Hundreder af Steder røber sig. Man kan Gang på Gang træffe disse Udtryk, som ofte er næsten enslydende, uden at trættes, så gribende gode er de for hver den, der selv kan føle Længsel efter dansk Samvær.

Men i Samlivet med de få af samme Sind eller i Ensomheden gror Menneskets Tanker. Under de Forhold går man ind på Spørgsmål — folkelige og kristelige — hvoraf ens Livsrod suger Næring. Og ens Opfattelse klares, ens Overbevisning fæstnes. Her skal kun fremdrages eet eneste Vidnesbyrd.

Der findes blandt de nordslesvigske Brevskrivere en enkelt, som både ved Brevenes Stil og Indhold røber en betydelig større Udvikling end de fleste andre, men som dog åbenbart øser af den samme åndelige Kilde som Flertallet af dem: Højskolen og Frimenigheden. Han blev såret og kom på et Lazaret i Cassel. Og herfra skrev han 14. Juni 1916:

»Hvor ofte har jeg ikke i de to forløbne År følt, hvor nøje man er knyttet til det Folk, man er født iblandt, til hvilket man føler sig draget, ved hvilket man hænger med alle Hjærtets Fibre.

Det Mål, min Mor lærte mig, det er mit Folks Sprog, og i det lever og vokser min Ånd. Min Fortid og Fremtid ligger hos mit Folk; jeg er et Led, en Del af mit Folk. — Der kan findes meget godt og smukt hos et Folk som det tyske, men dets Liv og Tanker er mig fremmed. De tyske Sange tolker ikke mine Længsler og Følelser. Hvor bæver der ikke en Følelse af Lykke og Glæde gennem en, når man hører en Sang som: »Jeg elsker de grønne Lunde«.«

Ja, man forstår det. Man ser for sig, hvad der fortælles dernede fra Frankrig:

To Troppekorps kommer marcherende forbi hinanden på en af Vejene. Nogle Stemmer begynder at synge — spørgende, frittende — i den ene Flok, til det svarer ovre blandt de andre. Og så bærer Sangen Hilsen fra Sind til Sind, medens Kolonnerne passerer hinanden. Det er Johannes Helms simple og jævne Fædrelandssang: »Jeg elsker de grønne Lunde«; den er blevet Nordslesvigernes Kendingssignal i Felten. Ved dens Toner røber de sig for hinanden. Men det er jo også i den Bekendelsen klinger:

Mig fryder din Ros, din Ære,
mig knuger din Sorg, dit Savn;
hver Glans, hver Plet vil jeg bære,
som falder på D a n m a r k s Navn.

Thi d u er mig Fader og Moder,
så synges fra Strand til Strand,
langt mer end Søster og Broder,
thi d u er mit F æ d r e l a n d.

For den, som vil se, behøvede imidlertid slet ikke sådanne Bekendelser at skrives ned. Der findes næppe et eneste Brev, som i hele sin Støbning og Ånd ikke er dansk, for så vidt som det er typisk netop for vort Slægtleds unge opvakte Bønderkarle, højskoleprægede og faginteresserede.

Politik kan selvfølgelig ikke nævnes. En Ytring som: »For hvert Øjeblik, der går, bliver det mig mere og mere uforklarligt, hvordan de ledende kan forsvare det, at lade det komme til en sådan Krig«, er jo meget reserveret i sin Kritik. Mere åbenhjærtig er en ung Mand, som i Krigens Begyndelse, da så mange undres over Nordslesvigernes Loyalitet, udbryder: »Dette er jeg meget glad for. Måske vor Borgerret nu vil blive lidt mere respekteret i Fremtiden. Bedre Bevis på, at vi er lovlydige Borgere, kan der ikke leveres.« Og en lille Måned efter hedder det i et andet af hans Breve: »Mor skriver, at Hertug Ernst Günther har taget Nis Nissen med hjem i sit Automobil, fordi Nordslesvigerne har vist sig så flinke i Krigen. J a, P o k k e r s k u l d e t a g e d e m, h v i s d e i k k e p å s k ø n n e d e d e t.«

Men i Stilhed kan man jo gøre sine Betragtninger. Når en Mand fortæller nede fra den bömiske Grænse: »Alle Stedsbetegnelser står først i det tjekkiske, så i det tyske Sprog. Ligeberttigede er Sprogene her,« så er det ikke vanskeligt at forstå, hvilke Tilstande han i Tanken har sammen-

lignet de bömiske med. Når et andet Brev melder: »Vi taler ofte om vort kære Nordslesvig, især har vi drøftet Sagen med Optanterne og de Hjemløse,« nøjes Brevskriveren med at fortælle, hvad ingen kunde tvivle om. Men hvad Resultat der er kommet af Drøftelsen, derom meldes intet — for Censors Skyld.

Censor er den Magt, man skal vogte sig for, men som man ganske vist i Tidens Løb lærer at omtale på en Måde, der spejler mere Lune end Frygt. Det hænder jo, at han standser de danske Aviser. Så bliver man »lidt ængstelige«, men »tænker nok, at det er den store Sætternisse, der har været på Spil«, og man skriver en munter Hilsen til Redaktionen, når den pånyt har ladet høre fra sig. En Del alvorligere var det for mange, da i Februar 1915 Mandskabet i en Bataillon, som stod på en meget fremskudt Post, fik Tilhold om ikke at skrive Breve på Dansk til Hjemmet. At blive berøvet Retten til at bruge sit Modersmål, når man skal skrive om det, der bevæger en dybest, er et Slag, som vanskeligt kan retfærdiggøres. »Når jeg skal skrive, hvad man ikke godt kan lade være med i længere Tid, da Forbindelsen med Hjemmet bidrager mægtigt til at give Åndskraft som nødvendig Ballast til at holde ud ved Fronten, har det altid været mig en stor Trøst at kunne benytte mit Modersmål,« siger en af Soldaterne. »Dette kan jeg for Tiden ikke gøre.« Men som den Jyde, han er, tilføjer han polisk: »Som Stiløvelse kan det jo hellerikke skade at skrive Tysk engang, og det har for det andet den Fordel, at Brevet kan forelægges Censor til Prøvelse i Originaludgave.«

Denne Evne til at finde sig i Omstændighederne uden at tabe Modet har sikkert været medvirkende til, at Forholdet mellem de nordslesvigske Soldater og deres Officerer gennemgående synes at have været godt. Flinke Soldater vil forøvrigt sjældent finde dårlige Officerer. Det har været vanskeligt at stå Tiden i Garnisonerne igennem. Der har været Steder, hvor Mandskabet straffedes for at tale Dansk og hvor »danske Svin« var et meget sigende Udtryk for de Befalendes

kulturelle Overlegenhed overfor de Tiltalte. Forsigtigt antyder da også Brevene den Lettelse, det har været at gå fra Kasernedisciplinen ud i Ildliniens, hvor Farerne for Liv og Lemmer ganske vist var temmelig påtrængende, men hvor en Mand på den anden Side agtedes for det, han var. Mathias Jepsen fra Rørkær skriver i Begyndelsen af Krigen, at man på en af Holdestationerne nysgerrigt flokkedes om det slesvigske Mandskab, hvis Mål røbede det som ikke-tysk. »Nun kommen die Dänen!« hørte man Folk sige. Og en tilstedeværende Officer bemærkede: »Ja, mit den Leuten möchte ich auch ins Feld ziehen.« Det var sagtens første Gang, denne Nordslesviger hørte sine Folkefæller blive anerkendt fra det Hold.

De svundne Måneder har vist mangfoldige Tilfælde, hvor en sådan Forståelse er lønnet med rørende Taknemmelighed. Der kunde nævnes mere end ett Eksempel på, at en Nordslesviger frivillig har vovet Pelsen for at redde en såret tysk Officer ind bag Linien. En Overløjtnant i Reserven, Friedrich Reimers fra Tating i Ejdersted, som var Kompagnifører ved Regimentet »Königin«s 7. (senere 12.) Kompagni, og som faldt i Frankrig den 18. Oktober 1915, havde ved stadigt Samvær lært at skatte den nordslesvigske Soldat. Med enkelte af sine Underordnede havde han endog sluttet et varmt Venskab, og ved enhver given Lejlighed udtalte han, at han var rede til at bryde en Lanse for dem, på Grund af den Agtelse, de havde aftvunget ham. At denne Følelse var gensidig, behøver næppe at tilføjes. Der var virkelig Sorg blandt de Danske i Kompagniet, da han fandt Døden.

Men selv om dette er et sjælden smukt Tilfælde på gensidig Tillid, så nævner Brevene dog mange Gange den »gode Behandling«, Nordslesvigerne får af deres Overordnede. »Officererne er gennemgående kammeratlige i Omgangen med de Undergivne«, skriver en. »Et Par Generaler, vi hver Dag træffer på Arbejdspladsen, slår ofte en Sludder af med os,

og særlig flink er en Major ved Pionererne, der har Tilsynet med vort Arbejde. Han er aldrig gnaven, men har altid et venligt Smil, et Par opmuntrende Ord og en spøgefuld Bemærkning tilovers, når han besøger os«.

Og Forklaringen ligger nær: »Med Døden for Øje ser de fleste Mennesker i hvert Menneske en Kammerat og Fælle. Dette vil vel være et af Verdenskrigens store Resultater, at så mange Mennesker af forskellig Stand, fra forskellige Livsforhold, med forskellige Livanskuelser, er bleven bragt i nær Berøring med hinanden og gensidig har kigget ind ad hinandens Vinduer. Derved vil Vejen være banet for en lettere Løsning af mangt et Samfundsspørgsmaal«.

Som Nordslesvigernes ubrødelige Sammenhold hviler på deres Fællesskab om Pligt og Håb, Sprog og Liv, og som deres kammeratlige Forhold til tyske Officerer og Soldater naturligt fødes af den fælles Fare, hvorunder de færdes, og den gensidige Agtelse for Mandsmod og Dygtighed, sådan er deres Holdning overfor de okkuperede Egnes Befolkning bestemt ved de sindige, danske Bondeinstinkter, som de fører med sig fra Hjemmet.

De ved fortræffeligt, hvad Huset og Markernes Grøde er værd, og de følger overalt, hvor de færdes, Bedriften med den rette faglige Interesse og vågne Kritik.

Af samme Grund vrimler Brevene med Beskrivelser af Befolkningens Levevis og Livsvilkår. Polens store Vidder er studeret med Grundighed, Gårdenes Driftsmåde diskuteret og optegnet i Lommebøgerne. Det primitive Mejeribrug i Serbien vækker både Medlidenhedens Smil og Længslen efter Hjemmet. Så sukker Hjertet: »Herren give, at vi snart måtte få Lov til at vende hjem til vore kære og vore Mejerier igen«.

Man forstår, at sådanne Folk lider næsten fysisk ved at se denne Ødelæggelsens Vederstyggelighed, og hvor de kan komme Befolkningen til Hjælp med en Håndsrækning eller en Bid Brød, er ingen gladere end de selv. På Grund heraf

kan der, mens Granaterne springer og Landet hærges, vokse et Hjemliv frem mellem Husfolket og de Indkvarterede. »Vor Far«, som må passe Markens Drift, og »vor Mor«, som hersker i Køkkenet, bliver deres gode Venner. Inde i Stuen rider den lille Pierre som »dragon français« Galop på Skuldrene af »Kristen le danois« og jager alle »Allemagnerne« på Flugt. Og når det slesvigske Mandskab vender hjem fra Skyttegravene, er der Iver og Snaksomhed over både dem og deres Værtsfolk.

Alt er dog ikke Idyl — heller ikke i Brevene. Da de tyske Hærmasser væltede brændende og dræbende ind over Belgien og Nordfrankrig, var der ingen »Mor« og »Far«, som havde Lejlighed eller Lyst til at vælge i Flokken og finde de Retfærdige. »Er det så underligt, at mangt et brunt Øje lyner os imøde?« spørger en Landeværnsmand. »Vi tilhører jo [mærk Formen!] Landets Fjender, og det er vel umuligt at betragte os med venlige Øjne. Vi forstår deres fjendtlige Sindelag, men til Trods derfor behandler vi dem som Medmennesker«.

Hvad de dog ikke altid fik Lov til. Og hvad de forøvrigt heller ikke altid fandt rimeligt. Det er karakteristisk, at Nordslesvigerne ingen rigtig Sympati har for de Friskytter, som overfalder de tyske Hærdele. For en »neutral« Tilskuer kan det være en anden Sag. Man kan finde Befolkningens Fremfærd i disse Tilfælde upraktisk og uklog; men man kan ikke nægte, at den er menneskelig forståelig. Kom man selv i Skudlinien, blev Synet måske et andet. En nordslesvigsk Landmand skriver fra Noyon i Oktober 1914: »Den belgiske Civilbefolkning er meget fjendtlig sindet imod os, og flere Nætter i Træk blev vi beskudt af dem, når vi lå og sov. Men det endte jo med, at de nærmeste Huse, hvorfra der blev skudt på os, blev afbrændt, og Folk, der var i Besiddelse af Våben, fik at mærke, hvad det betyder at skyde på Sol-

daterne«. En lignende tavs Godkendelse af den tyske Hærs Fremgangsmaade giver en Håndværksmester fra Haderslev Vesteramt: »Der er flere Byer, hvor Civilbefolkningen skyder på os ud ad Vinduerne. I ....., hvor de endog havde Maskingeværer, ødelagde de flere Kompagnier af ..... Res. Regiment. Som Følge deraf blev de heller ikke skånet. Vi skød først Byen fuldstændig ned. Derefter fik Infanteriet Lov til at rekvirere. Det så farligt ud.«

Ja, det så vist ofte farligt ud. Og man får — også gennem Brevene — Indtryk af, at de begåede Grusomheder forsvaredes ved temmelig fantastiske Påskud. »Der går så mange Rygter, og ingen ved rigtig Besked«, hedder det et Sted. Og længere nede i samme Brev: »Der fortælles, at en fransk Pige havde sendt Franskmændene et trådløst Telegram oppe fra Byens Kirketårn om vore Stillinger. Hun er bleven fanget og skal hænges, siges der. Hun stod bunden på Gaden, hvor vi drog forbi«.

Skulde man nævne to Ting, der ved Siden af et dansk Sind og en trofast Kammeratskabsånd præger disse nordslesvigske Soldaters Breve, måtte det være den inderligste Hjemlængsel og en dyb, kristelig Alvor.

Hvor uendelig mange Gange dukker Minderne om Hjemmet og de Kære ikke frem. De møder dem under Marchen, ved Indkvarteringen, i Skyttegraven eller på den ensomme Vagt. Disse Mandfolk, der lider ved at være fjernet fra alt det, en Mor, en Søster eller en ung Pige kunde forgylde Hverdagene med — deres Omhu, deres Latter, deres Småsnakken, deres Blik og Kærtegn — de gemmer i Tankerne på alt, hvad Livet hidtil har skænket dem, og tager det frem i ensomme og tunge Timer for at styrkes ved det.

Eller kan man tænke sig noget mere rørende hjælpeløst Udtryk for Savnet af Mor og Hjem end dette: »Igår blev jeg helt hjærtegreben ved at møde en So med et Kuld Grise, som

vi havde taget til Fange. Det var noget af en Oplevelse at se en Moder, selv om det kun var en So«. Eller dette: »Igår fik min Kammerat en særlig Hilsen fra sin Kone og to Børn, som bestod i et Par Chokoladekager i en lille Feltpostpakke. Hans Kone havde bidt en Mundfuld af i Midten og et af Børnene ved hver Side, så man kunde se Tænderne. K. siger, at det må absolut være ligeså godt som et Kys.«

Og disse store Drenge, som nu færdes på vide Veje, har mange Trøstens Ord til de Gamle derhjemme. De synes, at det egentlig er dem, som må sende Sønnerne til Slagmarkerne, der har det værst, og at de derfor trænger mest til Opmuntring. Og nu fortæller de løst og fast om deres Oplevelser og Eventyr. De gør Farerne mindre og Sårene lettere, og de småsnakker om Gården derhjemme og de vanskelige Vilkår for dens Drift. Når Våren kommer, vågner Humøret pånyog lyser i Brevene. »Træerne står så lysegrønne, og Fuglene synger. Selv Gøgen er mødt. Jeg spurgte den igår: »Kukmand, Kukmand kløw, hvormanne Aae ska' a løw?« Som Svar derpå kukkede den mindst 100 Gange, så der er jo stærk Udsigt til, at jeg vil overleve denne Krig.« Og Mor er forhåbentlig trøstet. Med den fineste Forståelse skildrer de det Land, hvori de færdes. Der er intet buldrende teutonsk Spektakel i deres Begejstring. Men med åbne Sanser lever de i Naturen, og de ynkes over den, der ikke har Friskheden i Behold. »Den Stakkel, han kender ikke den Glæde, der får Hjertet til at hoppe i en, når man møder Duften af friskpløjet Muldjord.«

At alle disse opmuntrende Ord og friske Billeder lønnes med det bedste, Hjemmet kan skaffe, behøver ikke at siges. Pakke på Pakke sendes med Feltposten til Fronten. Chokolade og Tobak, Uldtøj og Bøger, Lommelygter og Madvarer — en broget Mangfoldighed af alt det, en Soldat kan trænge. For Jens h a r sine Fornødenheder.

Men mere end alt andet varmer Håbet om Orlov til Hjemrejse Hjærterne. Der spekuleres Uger i Forvejen på, hvorledes Tilladelsen bedst skal opnås, og det diskuteres Mand

og Mand imellem med den største Ihærdighed. Der har — i hvert Fald til Tider — fra Militærmyndighedernes Side været lagt særlige Hindringer i Vejen for det nordslesvigske Mandskab, når det gjaldt Orlov. Den unge Niels Bladt fra Asserballeskov fik således aldrig sit lille nyfødte Barn at se »på Grund af de skærpede Bestemmelser med Hensyn til Orlov indenfor de nordlige Kredse i Slesvig.« Og disse Hindringer begrundedes ved, at ikke få indkaldte Soldater benyttede en Hjemrejse fra Fronten til at slippe over Grænsen og på den Måde undgå flere af Krigens Lidelser. Det skal dog tilføjes, at den Slags Faneflugt i stigende Grad har fundet Sted indenfor alle Dele af det tyske Rige, hvad Efterlysningslisterne tilstrækkeligt godtgør.

Tiden flyver, og fra Hustru og Børn skal de atter »ud i det uvisse«. Så overvældes de i endnu stærkere Grad af Længselen efter Fred. Hvorlænge skal denne Ulykke vare? Selv Timerne i Hjemmet formørkedes imellem, når Tankerne faldt på det, der var gennemgået, og som endnu stod for.

Hjemkærlighed og religiøs Alvor er typiske for den nordslesvigske Soldat. Naturligvis har Flertallet af Millionhærenes Soldater de samme varme og dybe Tanker, når der røres ved det inderste i deres Sjæle. Men v o r e Landsmænd har v o r t Præg. Vi ser det klarest, når Julen kommer, og dens Tale klinger i Brevene*). Nede i Frankrig, dybt inde i Rusland toner vore Julesalmer og bringer deres barnligt varme Højtidsbud til Soldaterne. Når Helligaftenen er kommet og »Grenen fra Livets Træ står skønt« selv i den frostkolde Skyttegrav, vil Tårerne ikke lade sig standse, og Stemmerne bliver usikre, og Bønnen bliver stammende, og

*) Ingen må undgå at kende den dejlige Skildring af Julen i Skyttegraven, som findes i Harald Nielsen: Sønderjydske Soldaterbreve S. 81 ff.

Julen fyldes af en mere »oprigtig« Kraft, end måske nogen af dem før har kendt.

Utvivlsomt har mange af disse unge Nordslesvigere under Krigen nemmet en Lære for Livet. Ensomheden og Savnet, Døden og Drabet har bragt deres Sjæle i Oprør og trængt de store Spørgsmål ind på dem, så de ikke siden har sluppet dem. Sådan er det jo også gået Flertallet af de andre Soldater. Men fra det kirkelige Liv i Nordslesvig, fra Hjemmene og Frimenigheden, har vore Folk haft en Ballast med, som mere end een Gang har holdt dem på ret Køl. Det fremgår af Brevene, og ved Siden af deres Danskhed er deres Kristentro sikkert det, som præger Brevskriverne dybest og tjener dem til størst Ære. De unge Folk får deres religiøse Oplevelser under Krigens Brag, de ældre befæstes i den Tro, på hvilken de hidtil har bygget deres Liv. Og for dem alle gælder det, at her i Fremmedland, hvor ukendte Røster og ukendte Sprog summer for deres Øren, finder de naturligst Udtryk for deres religiøse Følelser ved at synge eller læse de kendte, danske Salmer. Båret af dem finder de Kirkevejen hjem og samles med de Kære, som Dagen lang fylder deres Længsel.

Det dybeste Udtryk for Sorg giver Brevene, hvor den ene Nordslesviger melder hjem om den andens Død. Mellem sådanne to er der bristet et Bånd, som man i Øjeblikket dårligt kan tænke sig Livet foruden.

»Jeg føler mig idag så ensom, fordi jeg har mistet min kære Kammerat . . . . . Den største Glæde, som jeg kan skimte, er, at Jørgen nu har det bedre end jeg. Hils hele Familien og sig, at jeg ved, at Jørgen nu har det godt.«

Det er uendelig trist at læse dette. Når et ungt, kraftigt Menneske føler Døden som en Befrielse, så lider det mere, end vi rigtig forstår. »Trøst Eder,« står der i et andet Brev, »han har fået en let Død, og jeg for mit Vedkommende ønsker undertiden, at det samme var blevet mig til Del.« Sådant kan man tænke, når Sygdom har hærget en i lange Tider, når man ser ud i en Fremtid uden Bedring og Håb. Men her ligger en stærk, før Bondekarl, med et Jernhelbred, som

spotter Kulden og Savnet, med mange År i friskt Arbejde bag sig, med en Vennekreds, som Dag for Dag slår en Ønskering om ham — og længes efter en let Død, en hurtig Frigørelse fra den Rædsel, han pludselig og uforskyldt er slynget ud i. Den Slags Folk fatter, hvad det vil sige, at en fremmed Magt har gjort sig til Herrer over deres Skæbne. Og det er vore Landsmænd!

Til hvor mange er Døden nu ikke kommet som den store Befrier! I Løbet af de to første Krigsår faldt der over 3000, og større var den samlede danske Hærs Tab ikke i 1864. Hvis de nordslesvigske Amter skulde være sluppet med at miste forholdsvis ligeså mange Mand, som hele Kongeriget og Slesvig i 64, så vilde Listerne have været sluttet, da de første 300 Ofre var bragt. Men denne Kamp i den fremmede Magts Vold blev mere end 10 Gang så dyr som Kampen for egen Jord og Grund.

I Krigens Begyndelse kunde de danske Blade i Nordslesvig aftrykke de officielle Tabslisters Fortegnelser over Dræbte, Sårede og Savnede fra Landsdelen. De var ganske vist meget langsomme i deres Fremkomst. Navne på Faldne kunde findes over et halvt År efter, at Døden havde ramt dem. Og de private Underretninger til Hjemmet — returnerede Breve, Trøstens Ord fra Kammerater — kunde langt hurtigere nå Nordslesvig og vore Blade, men var til Gengæld hellerikke altid så pålidelige. Det hændte flere Gange, at man anså en Mand for dræbt, skønt han kun var fangen.

Midt i Februar 1915 forbød imidlertid den preussiske Regering Aviserne at aftrykke de officielle Tabslisters Fortegnelser lokalt eller for enkelte Landsdeles Vedkommende. Der forelå på det Tidspunkt ialt 155 preussiske Lister, og Regeringens eneste Grund til Forbudet måtte antages at være Frygt for, at Befolkningen skulde blive urolig, når den daglig stilledes Ansigt til Ansigt med de Tal, som intet kunde lyve bort. For Nordslesvigs Vedkommende var da allerede 628 dræbt.

Mange Hjem var ramt mere end een Gang. Det greb os, da vi hørte om den gamle, milde Frimenighedspræst Ly-

ches Tab af to Sønner — den enes Død først meldt efter et halvt Års angstfulde Venten. Helligtrekongers Dag 1915 blev der holdt Mindegudstjeneste i Rødding Frimenighedskirke over to af Menighedens unge Håb, Gårdejer Johan Clausen fra Brøstrupgård og Pastor Lyches yngste Søn Alfred, den ene falden i Polen, den anden i Flandern. De, som så den gamle Præst den Dag og hørte hans Ord over Sønnen, glemmer det aldrig.

Da Krigen brød ud, var han og hans Hustru på en Rejse i Sverige. Man anede, hvad der trak op; men man vovede ikke at tilstå det.

»Så var det Søndag den 2. August, at Kirkeklokkerne i den By, hvor vi var, tog til at ringe . . . . . De Klokker ringede for mine Øren hele Hjemvejen og gør det endnu. Hver Gang jeg hører dem, virker Lyden foruroligende, ildevarslende. Det kommer jo deraf, at de Klokker ringede en Tid ind, da Natten ligesom vældede ud af alle sine Sluser, da »Mørket dækkede Jorderig og Mulmet Folkene«. Og nu har denne Nattens, Mulmets og Mørkets Tid varet i Måneder, ud over Jul og ind i det nye År. Og vi har i denne Tid fået Tidende på Tidende om, hvor grueligt det går til der, hvor Krigen raser, hvad ondt de må døje, der har deres Plads i de kæmpendes Rækker, og hvilket Utal af Farer de er udsat for. Vi har ventet med Spænding på hver en Post, men har tit kun haft dårligt Mod til at åbne den. Den kunde jo bringe Bud om det, vi dårligt kunde tåle at høre. Men vi måtte jo tage mod Tidenderne, som de var, Budet om, at vore Kære var såret, eller de savnedes, så ingen kunde sige os, hvor de var; eller de var faldet, og vi fik Kræfter til at tage mod Budskabet, om også Hjærtet krympede sig derved, om også vi bøjede vort Hoved dybt under Slaget, der ramte på det allerømmeste Sted. Stærkest talte det til os, da der kom Bud til os derude fra Slagmarken, at nu havde Dødsenglen rørt ved ham, der stod vort Hjerte nær, og trykket hans Øjne til. Men Gud ske Lov, i samme Stund lød det trøsteligt med mild og blid Klang til os: Fredsenglen har også gæstet ham og midt i Krigens Larm og Tummel kysset hans Pande.«

Sidst talte Fru Lyche over sin Søn. Det var måske Gudstjenestens mest gribende Øjeblik. Bøjet af Sorg, men fast i sin Tro vidnede hun om sin store Drengs stille Vækst, indtil han moden og sikker skrev hjem fra Krigen: »I maa ikke gå og ængste Jer for mig, en Kristen behøver ikke at være bange for Døden, jeg er ikke bange. Gud trøste og styrke Jer, som jeg er bleven trøstet og styrket.«

Gang på Gang har Aviserne meldt, at et nordslesvigsk Broderpar var faldet. I sine Hjem har Krigen krævet tre eller flere. Et Sted blev en Søn sindssyg, da han hørte om begge sine Brødres Død. Ofte har hele Sognet samlet sig i Sorg, når en af dets unge Foregangsmænd, en af dem, vor Fremtid skulde bygges på, var gået bort. Det gjaldt f. Eks. da Jørgen Gamborg fra Københoved blev meldt død. Han var en af Indre Missions virksomste Fæller. Eller den opvakte og dygtige Peter Bonde fra Nordborg.

Men stærkest husker man måske Jeppe Østergård fra Stursbøl ved Haderslev — en ualmindelig frisk, virksom og dansk ung Mand, uddannet på en Landbrugsskole i Kongeriget, gammel Elev fra Ryslinge Højskole og i tre År ansat som Assistent hos Fælleslandboforeningens Konsulent i Gråsten. Der findes mange Vidnesbyrd om, hvad Jeppe har været for de Kammerater, han havde vundet sig. En af hans Højskolevenner fra Ryslinge har skrevet overordentlig smukke Mindeord om ham og givet en god Karakteristik af denne vågne Sønderjyde.

I Efteråret 1912 indkaldtes Jeppe Østergård som Soldat. Det var ikke et Liv, der faldt i hans Smag. »Min Agtelse for den tyske Militarisme har aldrig været stor,« skrev han til sin Ven. »Her er den forvandlet til en Ringeagt, som ved Lejlighed nærmer sig til Foragt.«

Men pligtopfyldende var han. Han blev derfor »Gefrejter«, fra Foråret 1914 gjorde han Underofficerstjeneste. Hans Foresatte prøvede Gang på Gang at få ham til at blive ved Hæren; men han afviste selvfølgelig alle Tilbud glat. »At de ikke har gennemskuet mig!« skrev han. »Første År blev

man hundset og kujoneret ved enhver Lejlighed; af de samme Herrer bedes man nu om endelig at blive her.«

Medens Tiden sled sig hen, søgte han at skaffe sig den Udvikling, han evnede. Han læste Tysk — Goethe og Schiller —, gik på et »akademisk Folkeuddannelseskursus« i Garnisonsbyen og skrev tyske Stile. »Det glæder mig naturligvis,« hedder det i et Brev, »at jeg her i det Fremmede og som dansk Mand fra det fattige Stursbøl ikke i Åndsudvikling behøver at stå tilbage for Mænd i ret høje Stillinger i Samfundet eller Døtre fra velhavende Borgerhjem og med den fineste Skoleuddannelse. I det Fremmede står man dog som Repræsentant for sit Folk, og med eller mod ens Vilje er der mange, som ud fra Kendskabet til en enkelt Person danner sig en Mening om Folket, han tilhører. Når man er sig det bevidst, så må man allerede af den Grund gøre sit til, at det Billede, man danner sig af os, ikke bliver et Vrængbillede.«

Derfor sled han i det. Hans Folks åndelige Sundhed og Trivsel var for ham en Æressag. »Meget kan se mørkt ud i vort Fædreland, men vi må dog vogte os for ikke at se altfor mørkt på de forskellige Foreteelser. Med al sin Storhed og alle sine Svagheder, det er vort Folk, vi er Kød og Blod af dette Folk, og kun der er vort Liv og vor Fremtid. Aldrig har jeg været gladere ved at være og føle mig Dansk end her blandt fremmede« . . . »Fremmed for os er det tyske Væsen. Fædrelandet må vi slutte os til og der, kun der, ligger al vor Kraft og vor Fremtid.«

Det gør godt for en jævnaldrende af ham fra Kongeriget at se den Friskhed, hvormed han kæmpede. Selv om der blandes en Bitterhed i Tanken, fordi man må give ham Ret, når han stolt og glad skrev: »Ikke for nogen Pris vilde jeg bytte med en Ung fra Kongeriget. Medens hos jer det politiske Liv truer med at forsumpe i bundløst Partikævl, så råder hos os en frejdig Kampstemning, som forjætter Sejr, så vist som Sandhed og Ret har Evighedsgyldighed.«

Det var, medens han endnu spærredes inde i Garnisonens Trivialitet og Interesseløshed.

Så kom Krigen.

Den 26. September 1914 skrev han på Vejen til Galizien til sin Ven. Han havde da allerede deltaget i tre Slag og været let såret. Nu var han og ca. 40 andre Nordslesvigere ved samme Regiment på Vej mod Øst.

»Nordslesvigske Unge er spredt til alle Sider,« hed det i Brevet, »og alt vokser Tallet på dem, som ikke mere vender tilbage. På Europas Slagmarker vil mangen en lade sit unge Blod, vil mangt et Håb gå til Grunde. Men langt de fleste vil dog vende tilbage, rigere på Erfaring, end da de drog bort, bedre som Mennesker og nærmere Guds Nåde. Der er Sorg og vil blive Sorg i mangt et Hjem. Det kan ikke være andet. Men de, som vender tilbage, vil arbejde og fylde deres Plads, som aldrig før. Den medfødte Troskab, som selv i det Fremmede giver sig herlige Udslag, styrkes, Kærligheden til Hjemstavnen vokser i det Fremmede, og tro mod sin Fortid, sig selv og Fremtiden vil enhver vide at gøre sin Pligt.«

Godt og vel tre Uger senere havde han den tunge Pligt at fortælle om sin gode Ven, Gårdejer Nis Fuglsangs Fald den 11. Oktober. Men Ensomheden varede ikke længe for Jeppe Østergård. Den 26. Oktober fandt han selv Døden ved Skierniewice. Så fik hans Tanke Hvile og hans Sind Fred.

Hans Venner huskede et lille Vers, som han havde citeret i et af sine Breve. I det havde han på en Måde tegnet sig selv. Det blev nu det fuldgyldigste Udtryk for deres Dom over ham:

»Grønnes kun, se det er Sagen,
leve med og være vågen,
leve kort Tid eller længe,
blot vi lyser op i Tågen.«

Da det første År var gået, var de Faldnes Antal steget til c. 1100 eller gennemsnitlig 90 om Måneden. I disse Tal er dog ikke medregnet Navnene på faste Officerer og Underofficerer ved de i Nordslesvig garnisonerende Tropper, hel-

ler ikke Navnene på Embeds- og Bestillingsmænd, om hvem det vides eller må antages, at de er født udenfor Nordslesvig. Endelig er Flensborg Bys Tab ikke medregnet, fordi det her er umuligt at skille danske og tyske Elementer fra hinanden.

Så skred man ind i August Måned 1915. Den alene bragte 288 nye Navne. Det var ovre fra Øst, de strømmede ind — fra Polen, Galizien, Volynien. Og de Døde var nu gennemgående af ældre Årklasser — mange højt oppe i Trediverne, flere over de Fyrre. Lignende svære Tab fulgte der i September og Oktober; men så sagtnede det noget. Indtil 10. December var Hovedsummen af de Faldne, som kendtes, 2098. Der var dog langt snarere til dette Tidspunkt dræbt 2500.

Man må imidlertid huske, at når Efteråret 1915 bragte Tallene så stærkt op, skyldtes det ikke samtidige Kampe. Listerne er, som før nævnt, langt bagud med deres Angivelser. Hvad der havde kostet Nordslesvig så meget dyrt Blod, var Mackensens Gennembrud ved Dunajec i Galizien, Maj 1915, og Juni-, Juli- og Augustslagene over så at sige hele Østfronten. Af selve Soldaterbrevene får man et Indtryk af, hvor urimelig hurtigt det svandt i Rækkerne. »Næppe var vi over Grænsen i det store Rige, før det Dag for Dag tyndede ud i Flokken, og nu er Antallet af os meget begrænset,« fortæller Nis Muusmann i Januar 1916.

Men Tallene taler tydeligt nok for sig selv. Skønt de »er gået ned«, hedder det i en Beregning i »Nationaltidende« for 16. December 1915, »berøves dog 5—6 Mand i den kraftfuldeste Alder daglig Nordslesvig. Og hvad vil det ikke sige? Gør man sig herovre den rette Forestilling om det uhyre Tab og den uhyre Lidelse? 2500 af 25,000, som står i Felten, vil i bogstaveligste Forstand sige, at Nordslesvigs Krigerskare er bleven decimeret; hver tiende er borte af alle mellem 18 og 45 År, som kan stå og gå og bære et Gevær. I Nordslesvig er der omtrent 6000 af Mandkøn i Aldersklassen 20—25 År; Tabene er, som om $^2/_5$ af al Ungdom i denne Alder er forsvundet. I Aldersklassen 40—45 er der omtrent 3900 Mandfolk; det er, som om $^3/_5$ af alle indenfor denne Gruppe var udryd-

dede. Eller skal vi gøre Ulykkens Forfærdelighed endnu mere indlysende for Folk herovre, der ikke har gjort sig klare Forestillinger om den. Var det Kongeriget Danmark, gennem hvilket Dødsenglen var gået, vilde 40,000 være bleven mærket af den eller mere end hele det Mandskab, vi har liggende inde; København vilde have mistet omtrent 8000 Mand i den blomstrende Alder; på en By som Århus vilde der være kommet op mod 1000.«

Det er for Nordslesvigerne som for Grækerne, da Perikles i sin Mindetale over de faldne Athenaiere sagde:

»Vaaren er taget ud af Året for os.«

Men det er jo ikke den faldne Ungdom alene, der er Kilden til vor Sorg. Det er de mange, mange andre, som er lemlæstede, blindede, skamskudte, nervesprængte. Hvem har Tal på dem? Skulde der bygges en Statistik over Listerne med de Sårede, vilde man få ganske anderledes store Tal frem.

Sammentæller man Nordslesvigerne fra de 70 første preussiske Tabslister, den 29. bayerske og den 33. sachsiske, får man ialt 803 Sårede, 203 Døde og 432 Savnede. Efter dette skulde der være 4 Gange så mange Sårede og dobbelt så mange Savnede som Døde. Måske er disse Tal dog af tilfældige Grunde for høje. Men selv om man kun regner de Sårede for 3 Gange så talrige og de Savnede for ligeså talrige som de Døde, kommer man ved Udgangen af 1915 til 12,500 som Antallet af dem, Krigen har dræbt eller i højere eller mindre Grad skamskændet for Livet. Det er nøjagtig Halvdelen af det indkaldte Mandskab — hver anden Mand! Hvorledes er det muligt, at der kan bæres flere Tab?

Jo, det er muligt, og det bliver virkeligt.

I Februar Måned begyndte Tyskernes fortvivlede Angreb på Verdun. Der gik dog lang Tid, før man herfra fik særlig talrige Meldinger om Danskes Fald. Vore fleste Folk — 84. og 86. Regiment — har i År og Dag ligget mellem Noyon og Soissons, selv om Dele af Regimenterne har været brugt også andre Steder. Det gik hårdt ud over Nordslesvigerne ved Kampene om Soissons i Januar 1915, og helt til Januar,

Februar og Marts 1916 kom der Meddelelser om frygtelige Tab, der var lidt den foregaaende Sommer, særlig 6. Juni, da Franskmændene Syd for Noyon, tæt Øst for Tracy-le-Mont, erobrede et Skanseparti ved Gården Quennevières, som forsvaredes af to Batailloner af 86. Regiment. På den Måde kendte man allerede i n d e n Verdun Navnene på 2316 faldne Danske.

Men så fulgte en hurtig Stigning, som ganske sikkert skyldtes det tyske Angreb på Verdun. I Begyndelsen af Maj viste Listerne 2537 Navne, midt i Juni 2668, i Juli 2780 og ved andet Krigsårs Slutning c. 2900. Vil man i Stedet for dette Mindstetal have det v i r k e l i g e Tal på de dræbte, når man op på over 3200.

En Statistik i »Nationaltidende« for 21. Juni nævner Nørre Løgum Sogn i Tønder Nørreamt som det, der foreløbig har lidt mest. Man må gå ud fra, at hver fjerde eller femte af dem, som er indkaldt herfra, er falden. Men andre Sogne er ikke stort bedre stillet. I Hanved Sogn, hvor Krigen 1870—71 kun bragte 3 Faldne, havde man i Juni allerede mistet 62. I Nordborg »er der på en ganske kort Strækning af Storegade i fem Hjem faldet en ung, håbefuld Søn fra hvert; fra et sjette Hjem er Sønnen bleven Invalid; han har mistet Benet.«

Ja, man læser disse Navne og Tal og kan dog ingen Forestilling gøre sig om den Nød, de dækker. Tænk på, hvor mange Hjem der er ramt! Og hvor dybt Slaget er gået mange Steder. »Han efterlader sig Hustru og fire små Børn«. »Fem små moderløse Børn lever efter ham; Moderen døde i Januar.« »Bende Nielsen Seest på Nørre Hostrup Mark efterlader sig Hustru, fire små Børn, en blind Fader og en Moder med et dårligt Ben.« Hvor mange, mange Gange har Aviserne ikke bragt sådanne Dødsbudskaber.

Og Krigen går vedvarende sin tunge Gang. Nordslesvigs Blodoffer er nu større end det samlede danske Tab i 1864. Netop det andet Krigsårs sidste Måned, da den fransk-engelske Offensiv ved Somme satte ind, blev mærket af frygtelige Tab blandt vore Folk. Den 11. Juli faldt 10, den 15. og 16. tilsammen 15, den 25. Juli 14 og 29., 30. og 31 Juli ialt 17. Må-

nedens samlede Tab var 105. August bragte 77 nye Ofre. Det vil sige: så mange kendtes i Slutningen af September. Men Erfaringen viser os, at de kommende Lister endnu vil bringe mange Navne på Folk, der dræbtes inden August Måneds Udgang*).

Under disse Forhold kan man ikke lade være med at prise de Nordslesvigere lykkelige, som er faldet i Modstandernes Fangenskab og på den Måde er befriet fra Krigens fortsatte Rædsler. Fangelivet kan virke ensformigt og sløvende, fordi det nødvendigvis må sætte snævre Grænser for den enkeltes uhindrede Færd. Men det giver også en stille Tid til Vækst, som ikke går ubenyttet hen. Og Minderne om Hjemmet får ny Magt over Sindene, Længselen efter en Dag at vende hjem til fortsat Gerning på de slesvigske Agre stiger. Man hjælper »de franske Kolleger«, Bønderne, med Markarbejdet og spejder efter den længselsfuldt ventede Fred. Og man beder til, som det naivt hedder i et Brev, »at det snart må lykkes Vorherre at overvinde den forfærdelige Djævel, der helt synes at have taget Magten fra ham.«

I den Bøn mødes man med dem, man her på Jorden holder mest af.

»Og Tanke til Tanke kædes,
man lukker sit Øjepar;
forglemmende, hvor man stedes,
erindrer man kun, hvor man var.«

Det lille Vers er nedskrevet af en ung Mand i Fangelejren i Aurillac i et Brev til hans Hjem. Hvilen var kommet, Vildskaben var endt. Nu manglede kun Freden og Friheden, som skulde føre ham hjem til et frelst og frit Folk.

*) I en Statistik, som offentliggjordes i »Nationaltidende« for 22. September, angives det samlede Tab af Faldne til 3288. Det er da utvivlsomt nu nået over de halvfjerde Tusinde.

POLITISKE TILSTANDE.

Det har for den nordslesvigske Befolkning altid været vanskeligt at gøre sig gældende på den politiske Valplads, og Forholdene er selvfølgelig ikke blevet lettere under Krigen. Den ene danske Rigsdagsmand og de to danske Landdagsmænd, som udgør vor Repræsentation i Berlin, har i højere Grad end før været henvist til Passivitet, når de repræsentative Forsamlingers Debatter fandt Sted. Kun ved ganske enkelte Lejligheder har det været muligt at lægge et Ord i Vægtskålen til Fordel for den ulykkelige nordslesvigske Befolkning, hvis Kår i disse Måneder er blevet værre end nogensinde før.

Da Krigen kom, kunde H. P. Hanssen intet andet gøre end stemme for de nødvendige Bevillinger. Han handlede her ligesom Socialdemokraterne og Polakkerne, med hvem der i Forvejen havde fundet Konferencer Sted. De polske Rigsdagsmænd havde hævdet, at de ikke turde tage Risikoen ved en Opposition, og at de ved at stemme for Bevillingerne vilde skaffe sig Ret til efter Krigen med forøget Styrke at kræve en menneskeligere Behandling — forudsat, at Tyskland i det Hele sejrede. Den samme Beregning var naturlig fra dansk Side. Alt stod i Virkeligheden på dette Tidspunkt usikkert, og en klog General lægger nu engang sin Plan således, at også et Tilbagetog vil være muligt for ham.

Ud på Foråret fik H. P. Hanssen for første Gang Lejlighed til at ytre sig. I Rigsdagen blev Finanslovforslaget 1915—16 forelagt af Dr. Helfferich den 10. Marts, og det gav straks fra

både socialdemokratisk og polsk Side Anledning til at rejse Kravet om alle Borgeres Ligeberettigelse og den øjeblikkelige Ophævelse af alle Undtagelseslove. På Regeringens Vegne svarede Statssekretær, Dr. Delbrück. »Jeg har,« sagde han, »allerede andet Steds henvist til, at Rigskansleren og de forbundne Regeringer utvivlsomt anerkender, at Krigens store Begivenheder vil gøre det nødvendigt at prøve, hvorvidt vor indre Politik trænger til at ændres; men vi har også gentagne Gange udtalt, at en sådan Prøvelse ikke kan lade sig gøre under Krigen.«

Det var forsigtige Ord, passende indsvøbt og mundende ud i en Veksel på den blå, ukendte Fremtid.

Ved Finansudvalgets Møde den 18. Marts stilledes der fornyet Krav om Undtagelseslovenes Ophævelse, og Statssekretæren afgav i alt væsentligt det samme Svar. Men han knyttede hertil den ejendommelige Påstand, at den tyske Foreningslov ikke indeholdt Undtagelsesbestemmelser, og at særlig ikke Sprogparagraffen kunde regnes for en sådan. Den hørte under alle Omstændigheder til et System af Forholdsregler, om hvilke der kun kunde træffes Bestemmelser, når den indre Politik, særlig Polakpolitiken, skulde revideres.

Oplysningen var ejendommelig. Ikke alene stred den mod hans egne Ord fra Mødet den 10. Marts, hvor han efter det stenografiske Referat havde sagt: »Der gives ingen Rigslov, som indskrænker den tyske Befolkning af fremmed Afstamning i dens Rettigheder, det skulde da være § 12 i Foreningsloven, som jeg netop vilde anføre som den eneste Undtagelse«. Men i Virkeligheden var alle klare over, at Foreningslovens Sprogparagraf var en Undtagelsesbestemmelse af værste Art, og i Finansudvalget vedtoges det derfor at anmode Forbundsrådet om Ophævelse af denne og tilsvarende Tvangslove overfor enkelte Dele af Befolkningen.

Et Par Dage efter gav Drøftelsen i Rigsdagen af »almindelig Politik« Anledning til stærk Ophidselse. Socialdemokraten Ledebour angreb Sprogparagraffen med Voldsomhed, men rettede tillige sine Slag mod den øverste Hærledel-

ses Politik og vakte derved en Storm imod sig, som i sørgelig Grad svækkede Indtrykket af, hvad han havde fremført om det første Punkt. Den socialdemokratiske Fraktion tog Afstand fra ham ved at erklære, at den kun havde overdraget ham at tale om Foreningslovens Sprogparagraf, og at alt det øvrige måtte stå for hans egen Regning.

Det var således under stærk Uro, Ordet blev givet til H. P. Hanssen, der fremsatte følgende Erklæring:

»Som Repræsentant for den danske Befolkning i Nordslesvig, der helt ind i den nyeste Tid, ja desværre endog efter Krigens Udbrud har lidt meget under Undtagelseslove og Undtagelsesbehandling, beder jeg Dem indtrængende om at vedtage den foreliggende Resolution [5: Finansudvalgets Forslag].

»Efter de Erfaringer, der er indhøstet under Krigen, er det ligefrem bleven til en Ærespligt for det tyske Folk at ophæve alle i Riget såvel som i Enkeltstaterne bestående, imod de ikke-tyske Befolkninger rettede Undtagelseslove.

»Mine Herrer! Under Krigen har Danskerne i Nordslesvig, som det gentagne Gange er bleven anerkendt fra højeste Sted og som det navnlig også i Finansudvalget er bleven anerkendt af Statssekretæren for de indre Anliggender, Statsminister Dr. Delbrück, gjort deres Pligt. Vi venter nu af de forbundne Regeringer og af Dem, at De også ret snart opfylder Deres Pligt imod os«.

Det var i ganske korte og knappe Ord, hvad Øjeblikket krævede.

Under den påfølgende Drøftelse fastslog Polakkerne, at Regeringens Løfter om en Nyorientering afgjort var utilfredsstillende, og Rigsdagsmand Heine (Socialdemokrat) kom pàny tilbage til Sprogparagraffen som den Undtagelsesbestemmelse, der ikke var et stærkt Folk værdigt.

Også her er det af Interesse at lægge Mærke til Delbrücks forsigtige Svar med alle dets Reservationer og Omsvøb. »Det kan være,« sagde han, »at vi har overvurderet Sproget som Målestok for Troskabsfølelsen imod Staten, og at vi må eller kan gå andre Veje i Fremtiden. Men idag kan Spørgs-

målet om en Ændring af Rigsforeningsloven i hvert Fald ikke besvares. Hvis de Forudsætninger, vi hidtil er gået ud fra, viser sig at være fejlagtige, nemlig at visse Dele af det tyske Folk har anset Tilintetgørelsen af det tyske Rige for deres Politiks første Mål, så vil vi derud fra drage alle Konsekvenser med Hensyn til Lovgivningen«.

Det var nok mere end begrundet, når man fra Oppositionens Side advarede mod Tillid til, at Regeringen virkelig ønskede en Nyorientering. Løftet var snarest tænkt som et Sovemiddel, der skulde holde de utilfredse Elementer i Ro, indtil Krigen var endt. Skæbnen og de Konservative måtte da sørge for Resten.

Regeringen fik imidlertid ikke så let Fred. Den 15. Marts var der nedsat et Udvalg til Revision af Foreningsloven, og den 21. August afsluttede dette sit Arbejde. Der forelå da i Udvalget Forslag om visse Begrænsninger af Begrebet »politisk Forening« (Myndighederne havde hidtil kunnet regne både Fagforeninger, Sports- og Sangforeninger for politiske), om fuldkommen Ophævelse af Sprogparagraffen og en Ophævelse af Forbudet imod, at Personer under 18 Aar deltog i politiske Foreninger og Møder.

Før dette Forslag kom til Debat, afgav Ministerialdirektør Dr. Lewald på Regeringens Vegne den Erklæring, at man »hverken positivt eller negativt« kunde tage Standpunkt til Spørgsmålet nu. Dette afskrækkede dog ikke Udvalgsmedlemmerne. Med alle Stemmer mod 1 vedtog de at ændre Rigsforeningslovens § 3, således at for Fremtiden kun Foreninger, »som har til Formål at drøfte politiske Genstande i Forsamlinger«, kunde behandles som politiske Foreninger. Med 12 Stemmer mod 3 vedtog man at stryge Sprogparagraffen og med 10 mod 5 at ophæve Forbudet mod Ungdommens Deltagelse i politiske Foreninger og Møder.

Spørgsmålet kom derpå til Forhandling i Rigsdagen den 27. August. Den frisindede Dr. Müller-Meiningen, der var valgt til Ordfører, begrundede Udvalgsbetænkningen og tilsagde sit Partis Støtte til dens Gennemførelse. De National-liberale stillede sig imod Beslutningerne vedrørende

Sproget og Ungdommen. Var det virkelig nødvendigt at ændre noget her, kunde man jo gøre det efter Krigen. Tog man den Slags Spørgsmål op nu, vilde det i vide Kredse blive opfattet som »en Slappelse af den nationale Energi«. Og efter at Socialdemokratiet havde talt varmt for Forslaget, måtte Statsministeren endnu engang frem for at berolige de utålmodige med Hensyn til den kommende Nyorientering — dette »hede Jern«, som det ikke var rådeligt at røre ved for Tiden. Han tilsagde Rigsdagen v. Bethmann-Hollwegs Redebonhed til at opfylde alle Ønskerne med Hensyn til Fagforeningerne og Begrænsningen af Begrebet »politisk Forening«; men de forbundne Regeringer havde endnu ikke haft Lejlighed til at tage Standpunkt til Sagen, og man måtte derfor foreløbig reservere sig.

Efter yderligere Drøftelse vedtog Rigsdagen med alle Stemmer mod de Konservatives de nye Bestemmelser vedrørende politiske Foreninger. Mod Sprogparagraffens Ophævelse stemte både Konservative og National-liberale, mod Ungdomsforbudets tillige de Fremskridtsvenlige. Ved anden og tredie Behandling godkendtes endelig hele Lovforslaget med noget over to Trediedeles Majoritet.

Dr. Delbrücks Ord havde jo imidlertid ladet ane, at der endnu var lang Vej igen. Rigsdagen havde talt, de forbundne Regeringer ikke.

Så kom den 5. Juni 1916 Sprogparagraffen pány til Forhandling. Forslaget om dens Ophævelse indbragtes ved denne Lejlighed af Centrum, men støttedes både af Socialdemokrater og Frisindede, medens de National-liberales Ordfører stillede Partiets Medlemmer frit under Afstemningen.

Regeringen kunde ikke længere undgå at tage et fuldkommen klart Standpunkt, og Indenrigsministeren, Dr. Helfferich begærede Ordet.

I denne store og vanskelige Tid, sagde han, er Bevidstheden om Statsborgerpligten modnet i alle Befolkningens Lag, og i Handlingens og Ofrenes Fællesskab må derfor alle indbyrdes Stridigheder forvandles og klares. Dette gælder også Striden mellem de ikke-tysktalende Befolkningsdele og

Rigets store germanske Grundstamme. Til det nye Indhold af den folkelige og statslige Tilværelse vil der tilpasse sig nye Former. Men de Opgaver, som forestår her, er så omfattende og så vidtgående, de er indbyrdes så nøje forbundne, at man ikke kan behandle et enkelt Spørgsmål isoleret, hvor brændende vigtigt det end kan synes, fordi man ikke skal plukke Frugten, før den er moden. Så længe Krigen varer, vil Regeringen derfor ikke under nogen Omstændighed gå med til Ophævelse af Sprogparagraffen.

Efter Ministeren fik H. P. Hanssen atter Ordet. Ifølge det stenografiske Referat udtalte han:

»Mine Herrer! Det er en uholdbar Stilling, at Regeringen udenfor Rigets Grænser vedvarende træder i Skranken for nationalt underkuede Folk, at den opretter nationale Universiteter i Gent og i Warschau, men — vedvarende forbyder tyske Statsborgere af ikke-tysk Nationalitet at benytte deres Modersmål i offentlige Forsamlinger (»Meget sandt!« fra Socialdemokraterne og Polakkerne).

»Mine Herrer! De ikke-tyske Statsborgere har, som flere af de foregående Talere allerede har fremhævet, gjort deres Pligt og Skyldighed under Krigen. De bringer daglig store Ofre af Gods og Blod. Men desuagtet nægter Regeringen dem vedblivende Retten til at bruge deres Modersmål frit (Hør! Hør!).

»Tænk dog på, hvilket Indtryk det må gøre på vore Folkefæller, som ligger i Skyttegravene (»Meget rigtigt!« fra Socialdemokraterne og Polakkerne), og hvorledes det må virke i de hjemlige Kredse.

»I Krigens første Måneder blev der som bekendt også lovet os en Nyorientering af den indre Politik i Grænseprovinserne. I Dag — efter 22 Måneders Krig — må jeg desværre konstatere, at Begyndelsen til denne Nyorientering endnu ikke er gjort. Tværtimod er Sprogundertrykkelsen i Nordslesvig, hvad jeg beklageligt nok her må fastslå, yderligere bleven skærpet under Krigen (Hør! Hør!), idet det endog hos os er bleven Ak-

tieselskaberne forbudt at føre deres Forhandlinger paa Dansk, som de hidtil har gjort (Hør! Hør! fra Venstre).

»At der under disse Forhold hos os spores en stærk Mistillid til den lovede Nyorientering, kan ikke undre nogen. I vide Kredse frygter man for, at det efter Krigen simpelthen vil hedde: Moren har gjort sin Pligt, Moren kan gå!

»Mine Herrer! Retfærdighed er den eneste sande politiske Klogskab, har Marc Aurel sagt. Det tillader jeg mig at erindre Regeringen om; det beder jeg Dem tage Hensyn til. Men Retfærdigheden kræver, at Rigets ikke-tyske Statsborgere ikke blot har samme Pligter, men også samme Rettigheder som de tyske (»Meget rigtigt!« fra Socialdemokraterne og Polakkerne).

»Retfærdigheden kræver, at Rigets ikke-tyske Nationaliteter ikke stilles dårligere end Flamlænderne i Belgien og Polakkerne i Rusland (»Meget godt!« fra Socialdemokraterne).

»Retfærdigheden kræver, at Undtagelseslovene og med dem også Sprogparagraffen endelig ophæves (»Meget rigtigt!« fra Socialdemokraterne og Polakkerne).

»Politisk Klogskab byder, at disse Retfærdighedens Bud opfyldes. Jeg beklager overordentlig, at det ikke allerede er sket, og at det heller ikke vil ske i Dag.

»Mine Herrer! Det er jo meget glædeligt, at Rigsdagens store Flertal, som Debatten i Dag viser, i hvert Fald holder det for nødvendigt at fjerne Sprogparagraffen efter Krigen. Jeg beder Dem om at give dette Udtryk ved enigt at stemme for Centrums Andragende om Ophævelse af Foreningslovens § 12. Regeringen sættes dermed i Stand til endnu en Gang at overveje Paragraffens Ophævelse. Jeg håber, at disse fornyede Overvejelser endelig må føre til det Resultat, at denne Skamplet på Foreningsloven fjernes (Livligt Bifald fra Venstre, Socialdemokraterne og Polakkerne)«.

Debatten fortsattes endnu en Stund. De Konservatives Fører, Grev Westarp afgav den Erklæring, at hans Parti ikke vilde stemme for Paragraffens Ophævelse, men forbeholdt sig sin Stilling til efter Krigen.

Ved Afstemningen faldt der 265 Stemmer for, 74 imod Ophævelsen. Polakken Seyda kunde i en Slutningsreplik fastslå, at Rigsdagen nu for anden Gang under Krigen havde krævet den berygtede Sprogparagraf fjernet, og at Regeringen, hvis den efter fornyede Overvejelser fastholdt sin Vægring, måtte siges i en utrolig Grad at ringeagte Rigsdagens Beslutninger. Den polske Befolkning vilde da med god Grund slutte, at Regeringen i Virkeligheden ikke ønskede nogen Nyorientering, og den danske Repræsentants Ord, at Moren kunde gå, når han havde gjort sin Pligt, vilde blive en sørgelig Sandhed.

Men der var næppe nogen, der tvivlede om, at denne Styreregel var Regeringens. Uanfægtet af Rigsdagen og af de lokkende Løfter om en ny Politik overfor de undertrykte Folkeslag opretholdes den Dag idag Foreningslovens Bestemmelser om Sprogtvang indenfor det tyske Rige.

Og man bejler samtidig både i Gent og Warschau til de »befriede« Flamlænderes og Polakkers Sympati.

I den preussiske Landdag har de danske Repræsentanter ikke haft bedre Arbejdsvilkår.

Da Finansloven drøftedes den 9. Marts 1915, afgav Nis Nissen følgende Erklæring:

»Under Påskud af, at Danskerne drev Løsrivelsesbestræbelser, har den kongelige Statsregering, støttet af Flertalspartierne i dette høje Hus allerede i Årtier bekæmpet og undertrykket den danske Nationalitet i Nordslesvig. Betydelige Statsmidler er i stigende Grad bleven krævet og bevilget til dette Formål. Disse Bestræbelser har vi, hvad der ikke blot er vor Ret, men også vor Pligt, bekæmpet skarpt indenfor Forfatningens og Lovgivningens Rammer, idet vi har forlangt fuld Ligeberettigelse med alle preussiske Statsborgere.

»At de Beskyldninger, der letsindigt er bleven rettet imod os, har været grundløse, viser fremfor alt Udviklingen under

Krigen. Danskerne i Nordslesvig har, som det gentagne Gange er konstateret af de højeste Statsmyndigheder, i denne tunge Tid trofast opfyldt deres Statsborgerpligter i enhver Henseende. I Tusindvis har de allerede blødt på Slagmarkerne i Øst og Vest. Men under alt dette er Undtagelsesbehandlingen af den danske Befolkning i skrigende Modstrid med Hans Majestæt Kejserens Ord, at der nu ikke gaves Partier i Landet, til vor store Beklagelse bleven fortsat.

»Vi havde ventet, at den kongelige Statsregering vilde bryde med dette forkastelige System i det foreliggende Finanslovforslag. Det er desværre ikke Tilfældet. Finanslovforslaget indeholder tværtimod atter talrige Positioner til Bekæmpelsen af ikke-tyske Nationaliteter, deriblandt navnlig også et hemmeligt Fond til Bekæmpelse af den danske Nationalitet i Nordslesvig. Derved er det blevet umuliggjort for os at stemme for Finanslovforslaget. Vi vil derfor ikke deltage i Afstemningen om Finansloven i dens Helhed«.

Efter at denne Erklæring var afgivet, udtalte Centrums Ordfører sin Tillid til, at Regeringen efter Krigen vilde tage alle Konsekvenser af de ikke-tysktalende Borgeres loyale Optræden, og i samme Retning faldt Ordene fra det national-liberale Parti. Kun Socialdemokraterne forlangte alle Undtagelseslovene hævet med det samme og protesterede energisk mod de nationale Mindretals Undertrykkelse.

Medens Polakkerne og Danskerne fjernede sig fra Salen, fandt Afstemningen Sted. Selvfølgelig vedtoges Finansloven med samt dens hemmelige Fonds mod Socialisternes Stemmer. Fra Regeringens Side var der intet Forsøg gjort på at besmykke den fortsatte Voldspolitik. »Berliner Tageblatt« skrev derfor også i sine Kommentarer til Dagens Forhandling:

»Bortset fra et Par ikke bindende Sætninger, af hvilke man kan læse alt og intet, har den preussiske Regering i alle Reformspørgsmål omgivet sig med en meget talende Tavshed . . . Hvorledes vil man i Fremtiden stille sig til den danske Befolkning i Nordslesvig? . . . Der vilde endnu igår have været Tid til at opstille klare Ledesætninger. Men den preussiske Indenrigsminister tav stille . . . Man kan af

den Afslutning i det mindste udlede, at den preussiske Landdag virkelig ikke er det rette Sted til at bringe den indre tyske Politik over i nye Baner. Derfor vil man heller ikke kunne knytte særlige Forventninger til den sidste Landdagssamling i Slutningen af Maj. Desmere må der kræves Klarhed af Rigsdagen, som træder sammen idag«.

Hvad »Klarhed« denne bragte, er ovenfor vist.

Der gik et langt og trælsk År, før Nordslesvigerne atter fandt Anledning til at tale i Landdagen.

Da Justitsministeriets Budget debatteredes den 3. Marts 1916, tog Nis Nissen Ordet. Han forstod ikke, sagde han, at det danske Sprog skulde forbydes som Forhandlingssprog ved Møder — f. Eks. indenfor Aktieselskaber. Hans Landsmænd begreb ikke, at de samtidig med at bringe de tungeste Ofre skulde bekæmpes af Myndighederne ved nye Midler. I hvert Fald var dette ganske stridende mod Løfterne om en Nyorientering, således som de forelå.

Og til dette havde Justitsminister v. Beseler intet andet at bemærke, end at han ikke kunde tage Stilling til Sagen, fordi Nis Nissens Klager »kun hvilede paa Avisudtalelser«.

Nej, Grundlaget var nok adskilligt solidere end løse Avisrygter. Fra polsk Side udtalte man da også Frygt for, at denne Praxis fra Nordslesvig skulde overføres til Polen. Og v. Beseler svarede herpå, at man i denne alvorlige Tid ikke burde lægge for stor Vægt på Spørgsmål af »underordnet Betydning«.

Således kvaltes ganske stille denne Klage over Voldspolitiken.

Den 21. Marts rykkede den anden danske Landdagsmand i Marken.

Finansloven var den Dag til tredie Behandling, og Polakkerne nedlagde en energisk Protest imod, at Regeringen ikke trods Borgfreden havde slettet de Poster, som var rettet direkte mod de undertrykte Nationaliteter. Efter dem krævede Socialdemokraten Ströbel forskellige Oplysninger om den Politik, der agtedes ført efter Krigen, og kaldtes under sin

Tale gentagne Gange til Orden, indtil Huset ved en ligefrem Afstemning fratog ham Ordet.

Endelig kom H. D. Kloppenborg-Skrumsagers Tur. På sine egne og Nis Nissens Vegne afgav han følgende Erklæring:

»Vi beklager at måtte fastslå, at der også under Krigen, mens vore Landsmænd må bløde på Valpladserne i Tusindvis, helt ufornødent er gjort yderligere Fremstød mod vort Modersmål og vor nedarvede danske Nationalitet. Vi beklager endvidere at måtte fastslå, at vi ligesom i sidste også på indeværende Finanslov genfinder en Post på 2¼ Million Mark til Rådighed for de Herrer Overpræsidenter til at fremme og fæstne Tyskheden i de østlige Provinser og den nordlige Del af Slesvig-Holsten. Efter de foreliggende Erfaringer tjener denne Bevilling til at bekæmpe dansk Sprog og Nationalitet. Vi kan hverken finde denne Bevilling overensstemmende med Hans Majestæt Kejserens Ord, at han ikke mere kender Partier, eller med Borgfredens Grundsætninger eller med Retfærdigheden. Det er os derfor desværre umuligt at stemme for den samlede Finanslov. Vi skal derfor afholde os fra at stemme«.

Og mod Socialdemokraternes Stemmer, medens Polakker og Danske afholdt sig fra Stemmegivning, vedtoges Finansloven med samt dens Pengemidler til de undertvungne Nationaliteters Bekæmpelse.

Det var således kun fattigt, hvad der kunde udrettes i Berlin. Bedre var det ikke hjemme i Nordslesvig.

De Rygter, som før Krigen havde bredt sig om v. Bülows Tilbagetræden som Overpræsident, bekræftedes i Efterårets Løb. Den 25. August overtog forhenværende Statsminister v. Moltke »Stillingen som Stedfortræder« for v. Bülow.

v. Moltke kendtes kun fra et Par enkelte, tidligere Besøg i Hertugdømmerne. Han var Broder til den daværende

tyske Generalstabschef og født 1852 i Ranzau, Pinneberg Kreds. 1880 var han indtrådt i Forvaltningen, havde som Landråd siddet i Øvre-Schlesien, flere År senere som Regeringspræsident i Oppeln og Potsdam. 1903 blev han Overpræsident i Østpreussen og 1907 Indenrigsminister. Men efter i tre År at have beklædt dette Embede kom han atter tilbage til sin gamle Post i Königsberg. Herfra hentedes han.

Hvad Meningen var med v. Bülows Tilbagetræden, stod ikke ganske klart. Da man før Krigen talte om den som en Mulighed, hed det sig, at det var på Grund af hans Uvilje mod den skrappe Kurs, der skulde gennemføres, og for hvilken hans Regeringspræsident, v. Ukert, var så ivrig en Talsmand. Da Muligheden nu blev til Virkelighed, sagde man tværtimod, at han faldt, fordi en ny Mand skulde gennemføre en Forsoningspolitik overfor Danskerne. Dette var f. Eks. »Berliner Tageblatt«s Forklaring. Netop ved den danske Grænse var der begået mange Fejl, hed det. Man måtte have den Tillid til v. Moltke, at han kunde udjævne de nationale Modsætninger i Nordgrænselandet.

Om dette var korrekt eller ej, er det umuligt at afgøre. Fejl var der i Sandhed begået nok af. Måske hang Skiftet sammen med de meningsløse Fængslinger af danske Folk, som havde fundet Sted ved Krigens Udbrud, og for hvilke til syvende og sidst Overpræsidenten måtte have Ansvaret. Der var under alle Omstændigheder på dette Punkt handlet ret egenmægtigt af den lokale Regering, og man havde ikke billiget dens Optræden i Berlin, da man gennem H. P. Hanssens Klager blev gjort bekendt med, hvad der var forefaldet. Det var da også på dette Punkt, den nye Overpræsident først kom til at gøre sig gældende. I Begyndelsen af September 1914 opholdt han sig i Flensborg, og samtidig telegraferedes der fra Berlin, at de fængslede Nordslesvigere efter hans Anordning vilde blive løsladt og de på Dansk udkommende Blade få Lov til regelmæssigt at udkomme. Man kan vel ikke påstå, at denne Anordning sattes lynsnart i Kraft; men gammel Vane er jo ond at vende. Den officielle Udnævnelse forelå forøvrigt først i »Staatsanzeiger« for 29. September. I No-

vember Måned foretog v. Moltke en Rejse gennem de nordslesvigske Amter, besøgte Lazaretterne, var Gæst hos Landråderne, beså »Vaterländischer Frauenverein«s Virksomhed. Med Befolkningen fik han ingen Berøring. Om dens Tanker og Forestillinger svævede han vedvarende i den lykkeligste Uvidenhed.

Det følgende År fandt imidlertid et nyt Skifte Sted, der mere sandsynligt kunde tolkes som et Forsoningsforsøg. Den 1. December 1915 forflyttedes Regeringspræsident v. Ukert fra Slesvig til Liegnitz, og hans Plads blev besat med Gehejme-Overregeringsråd Schneider fra Berlin.

Ukert havde virket i Nordslesvig fra 1909. Han havde aldrig vist nogen Forståelse af Befolkningens Kår, og navnlig de sidste Måneder ingen Krigen havde vakt betydelig Uvilje imod ham. Når han i sin »Afskedshilsen« i »Amtsblatt«, dateret 30. November, lovede at have Befolkningen i »et trofast og taknemmeligt Minde«, kunde denne Hjærtelighed næppe få nogen eneste til at glemme den Fortid, der nu lagdes i Graven.

v. Schneider havde som de øvrige høje Embedsmænd en lang Vandring ad Bureaukratiets Veje at se tilbage på. Han er født i Sachsen, havde været Retsassessor, Assessor, Landråd og Overpræsident m. m., indtil han 1909 kom ind i Indenrigsministeriet i Berlin, hvor han indtil 1915 var foredragende Råd og fra 1913 Gehejme-Overregeringsråd. Han overtog Forretningerne i Slesvig den 6. December.

Enten den ene eller den anden Tanke har ligget bag disse Ombytninger, hindrede dog selve de unormale Forhold, at der kunde høstes nogen videre Frugt deraf. Man får dette bekræftet, når man læser Forhandlingerne på Provinslanddagene og Kredsdagene.

Provinslanddagen i 1915 åbnedes i Kiel den 21. Marts af Overpræsident v. Moltke. Han henviste i sin Tale til den Ros, der gentagne Gange var bleven Provinsens

Mandskab til Del, og kom med nogle anerkendende Ord om den Offervilje, der på så mange Måder var vist i Hjemmet. Blandt andet var over 1200 frivillige, fuldt uddannede Sygeplejere og Sygeplejersker fra de to Hertugdømmer indtrådt i Hæren under det røde Kors. Men udover Sager, der var født af de forhåndenværende Omstændigheder og som skulde løses, enten man nærede danske eller tyske Sympatier, bragte Samlingen intet på Bane. Som altid før beherskedes den fuldkomment af de tyske Elementer, der valgte Grev Rantzau-Rastorf til Formand og Overborgmester, Dr. Todsen, Flensborg til Næstformand — begge to kendte Tilhængere af den tyske Forening. På et Hyldesttelegram til Kejser Wilhelm indløb et nådigt Svar, hvori Majestæten forsikrede, at hans »landsfaderlige Hjærte« med særlig Glæde mindedes, hvad der hjemme og ude var øvet af Befolkningen i Slesvig og Holsten.

Året efter, den 19. Marts, åbnedes den næste Provinslanddag under samme Omstændigheder. Bevillinger til Opdyrkning af Heder og Moser gik glat igennem — de stod jo i Tidens Tegn. Der foresloges anvendt 1½ Million Mark til Lån for hjemvendende Soldater af den selvstændige Middelstand, og en Plan blev fremsat om Oprettelsen af en Landsbank til Hjælp for Realkreditten, i Stedet for den for 2 År siden vedtagne Provinshjælpekasse, som aldrig havde set Dagens Lys — begge Dele gode nok, hvis man havde nogen Tro til, at de kunde gennemføres uden politiske Bihensigter. Da den nuværende Samling var den 50. slesvigholstenske Provinslanddag, gav dette Overpræsidenten Anledning til »med Hjærtet fuldt af Taknemmelighed« at se tilbage på det svundne halve Århundrede, »et Tidsrum af velsignet økonomisk og kulturel Udvikling under Hohenzollernscepterets Værn«. »Med Tillid«, hedder det »skuer vi tillige ud i Fremtiden, da vi ved vor Skæbne sikret for alle Tider og forbundet med den preussiske Ørns høje Flugt«.

Det var drabelige Ord. Fremtiden er dog noget, som vi Mennesker ikke altfor letsindigt skal give os til at jonglere

med. Men Hs. Excellence havde begejstret Formanden, Grev Rantzau, så denne til Kejseren afsendte følgende Telegram: »Vi Slesvig-Holstenere, der nu i næsten 50 Aar har været uadskilleligt forenede med Preussen-Tyskland, kappes med de øvrige tyske Stammer i den faste Vilje at sætte Blod og Liv ind for under Deres Majestæts Førelse at vinde den Sejr, det tyske Fædreland behøver til en stor Fremtid. Slesvig-Holsten, stolt af sin udsatte Post som Tysklands Nordgrænseland og overbevist om, at Vagten ved Kongeåen står ligeså tro og fast som Vagten ved Rhinen, forsikrer Deres Majestæt om sin uforanderlige Kongetroskab og sin urokkelige Tillid!« . . .

Dette med »Vagten ved Kongeåen«, der var »fest und treu« som »die Wacht am Rhein«, var godt. Men hvem var det egentlig, den så fjeldsikker beredte sig til Kampen imod? Greven sagde det ikke. Mindes man hans nære Forbindelse med Dr. Hahn, får man en og anden Anelse. Men det er vel bedst at tie ligesom han selv på dette Punkt. —

Af tilsvarende ringe Betydning måtte Kredsdagsmøderne blive, skønt de i tidligere Tid ofte har været Skuepladsen for hæftige Opgør. Krigen lagde sin Hånd over alle Forhandlingerne. Kun et Par enkelte Træk skal derfor fremdrages.

Ved Kredsdagsmødet i Sønderborg den 14. Maj 1915 fik en af de kendte Fortyskningsmænd, Jakobsen fra Rumohrsgård, under Punktet »Hjælp« indsat en Post på 1000 Mark til Fortyskningshøjskolen i Nordborg. Fra dansk Side nedlagde P. Grau en alvorlig Protest og gjorde bl. a. opmærksom på, at den nævnte Skole sletingen Elever havde. Så meget større Grund fandt Tyskerne dog til at støtte den, og mod de danske Kredsdagsmænds Stemmer blev Forslaget vedtaget.

Da Haderslev Kredsdag holdt Møde den 31. Marts 1916, blev to nye Medlemmer indført — begge to typiske Repræsentanter for de stridende Parter: den nordslesvigske Storbonde, Landdagsmand Kloppenborg-Skrumsager og den indvandrede Tysker, Borgermester Schindel-

hauer. Mødet gav forøvrigt ikke Anledning til særlige Brydninger. Uden Modstand bevilgedes der 10,000 Mark til den østpreussiske Kreds Tilsit, som havde lidt meget under det russiske Indfald. Kun da Kreditsparekassens Regnskab for 1915 forelagdes, erklærede Tandlæge Smith på Danskernes Vegne, at de fastholdt deres gamle Standpunkt overfor Kredssparekassens mange mærkværdige Udgiftsposter og derfor afholdt sig fra at stemme. Gennem flere År er disse offentlige Midler ganske åbenlyst brugt i Fortyskningens Tjeneste.

Interessant er det at lægge Mærke til, hvorledes en nordslesvigsk Kreds' Husholdningsplan arter sig under Krigen. Her i Haderslev var der i Løbet af 1915 afleveret 12,000 Sække Brødkorn til det Offentlige, og af disse var 6000 Sække givet til Ernæring af Kredsens egen Befolkning. I Familieunderstøttelser var der hidtil udbetalt 2,240,000 Mark. Der understøttedes ialt 3900 Familier, deraf 900 i Haderslev By, og den månedlige Hjælp androg på dette Tidspunkt 190,000 Mark, men vilde hurtigt stige til 200,000 Mark. Når hertil kommer, at Indtægterne var gået stærkt ned, er det ikke vanskeligt at begribe, at Planen udviste et betænkeligt Underskud. Og var Stillingen så prekær i Marts 1916, kan enhver tænke sig til, hvorledes den vil være, når den nye Husholdningsplan skal forelægges i 1917. Den jævne Stigning ses udmærket af de Oplysninger, som fremkom på et Kredsdagsmøde i Sønderborg den 27. April 1916: Der udbetaltes her i Understøttelser i August 1914 knap 20,000 Mark, i August 1915 50,000 Mark og i Marts 1916 80,000 Mark. Man begriber, at Mødets Forhandlinger hovedsagelig drejede sig om Optagelse af nye Lån på henved $1^1/_2$ Million Mark.

Hvad der gælder disse verdslige Forsamlinger, gælder også Synoderne. Trods gammel Tvist og vedvarende, dybtgående Uenighed om mange Punkter har Krigen dog lammet Forhandlingerne i en sådan Grad, at de danske Min-

dretal kun meget vanskeligt har kunnet gøre deres Opfattelse gældende.

Den 13. Fællessynode åbnedes i Rendsborg den 8. November 1915 med en Prædiken af Generalsuperintendent Kaftan, Synodens Vicepræsident.

Af Udvalgets Beretning fremgik, at 25 Præster fra Provinsen havde deltaget i Krigen som Soldater, mens 9 havde gjort Tjeneste som Feltpræster og 7 havde stået i Lazarettjenesten.

Synoden talte denne Gang 97 Medlemmer, hvoraf 37 nyvalgte. Dens stive, bureaukratiske Præg — 3 Generalsuperintendenter, 22 Provster og 20 andre Embedsmænd — gjorde den nu som altid uskikket til at løse Spørgsmål, der gav Udtryk for Befolkningens Ønsker og åndelige Liv. Hertil kommer, at Dr. Kaftan trods sine mange fremragende Egenskaber er en temmelig dårlig Leder af Forhandlingerne, der ofte selv blander sig i Diskussionen og tillader, at denne breder sig langt udover, hvad der med Rette falder ind under Synodens Kompetence. Således også denne Gang. Der var bl. a. indgivet et Andragende om Modarbejden af den stigende Åger med Levnedsmidler. De høje Gejstlige hengav sig i den Anledning til grundige Overvejelser over Svinefedningens Rentabilitet, Kornprisernes Stigning og de fastsatte Maximalprisers Rimelighed. Drøftelsen endte først, da Landråden i Rendsborg, Gehejmeråd Brütt, gjorde de Herrer opmærksomme på, at de her diskuterede Forhold, som de ikke kunde overse, og som de ikke havde det fjærneste Begreb om. Men det blev ikke sidste Gang, han fandt sig nødsaget til at bremse den voksende Taleiver.

Der var Emner nok at debattere. Synoden fik forelagt ikke mindre end 64 Petitioner. Men det var ikke alle, som kom til Behandling — således blev det nordslesvigske Sprogandragende udskudt, fordi Generalkommandoen i Altona havde forbudt enhver Drøftelse og Behandling af det.

Dette er et lærerigt Vidnesbyrd om de Kår, hvorunder vore Landsmænd lever, medens Krigen raser.

Lige siden 1891 har hver eneste Fællessynode behandlet nordslesvigske Andragender om Indførelse af 2 ugentlige Skoletimer i Dansk til Støtte for den danske Religionsundervisning. Vort Sprogkrav har ikke godt kunnet være mere beskedent. At indrømme Befolkningens Modersmål to Timer på Skoleplanen hver Uge er ikke desmindre ved alle de stedfundne Debatter bleven betegnet som et nationalpolitisk Skridt af så skæbnesvanger Art, at man ikke kunde gå med dertil.

Ved sidste Fællessynode i 1912 syntes det at lysne en Kende. Et Par Sprogandragender fra Sønderborg og Tørninglen Provstier afvistes ganske vist, men Pastor Zerlang af Gram stillede derefter et selvstændigt Forslag, som blev underskrevet af 11 af Synodens Medlemmer, blandt dem en Del Holstenere.

Debatten den 12. November var mærkelig, dens Udfald ikke mindre. Med kun 2 Stemmers Flertal forkastede Synoden Sprogandragendet. For det stemte ikke alene de danske Lægmænd og en Række nordslesvigske Præster, men tillige Bisperne af Slesvig og Holsten, Superintendenten for Lauenborg, Professor Schäder af Kiel, en Del holstenske Præster og et Par frisiske Lægmænd. Der syntes virkelig at være Mulighed for ved en senere Synode at få det danske Krav godkendt af et Flertal. Og selv om der alligevel vilde være meget langt til Maalet: at få aftvunget Regeringen den nødvendige Indrømmelse, vilde man dog have vundet en moralsk Sejr, hvis Betydning nok skulde mærkes.

Nu ændrede Krigen alt. Det blev ikke Synodeudvalget, som fik noget at sige, det blev Generalkommandoen, som kort og godt nægtede Synoden at behandle et af de vigtigste Spørgsmål, der i det hele taget har foreligget i de sidste 25 År. Og Befolkningen, som led hjemme og blødte ude, fratog man uden videre Retten til at bede om, at de lovlige Myndigheder vilde indrømme Modersmålet den ringe Plads i Skoleundervisningen, uden hvilken de danske Religionstimer var og blev temmelig værdiløse.

Som det gik på Fællessynoden, gik det selvfølgelig også på Provstisynoderne.

Da Sønderborg Provstisynode optog sine Forhandlinger den 23. Juni 1915, udelukkedes på Grund af Krigen det sædvanlige Sprogandragende. Men af Beretningen fremgik det, at det i 1913 mod 5 Stemmer indsendte Andragende om to danske Sprogtimer var glat afslået »under Hensyntagen til alle i Betragtning kommende Forhold«. Man anså det ganske simpelt for »udsigtsløst« og ønskede derfor ikke at foretage sig yderligere i denne Anledning.

I Tørninglen holdtes Provstisynoden den 1. Juli 1915. Man lagde straks Mærke til, at der i Udvalgets Beretning var indflettet Mindeord over Tyskere, som i Årets Løb var gået bort, mens en kirkelig virksom og indflydelsesrig Mand som Gårdejer H. Gram fra Nustrup overhovedet ikke var nævnt. Dette påtaltes skarpt af Pastor Zerlang, Gram.

Under den følgende Debat indgav han derpå nedenstående Andragende:

»Tørninglen Provstisynode bedes om at ville vedtage følgende Erklæring:

På Grund af Krigen undlader vi i Åar at komme frem med et særligt Sprogandragende til Fællessynoden, skønt vi ikke har fået Svar på det danske Sprogandragende, vi rettede til det kongelige evangelisk-lutherske Konsistorium i Kiel for to År siden. Vi fastholder i alle Måder de i det fornævnte Sprogandragende fremsatte Krav og agter at føre dem frem og at hævde dem ad Åre, hvor som helst og når som helst vi kan.«

Under Debatten om denne Resolution hævede der sig Røster, som krævede en mildere Ordlyd. Erklæringen gjorde Indtryk af at være »en Protest for Protestens Skyld«, blev der sagt. Og om så var? Under de Vilkaar, som nu hersker i Nordslesvig, er Befolkningen ikke alene udelukket fra virksomt at arbejde for sit eget åndelige Vel, den er i de allerfleste Tilfælde ligeledes udelukket fra at manifestere sin Troskab mod de tidligere hævdede Standpunkter. Af denne simple Grund kan ingen Lejlighed forbigås, selv om man på Forhånd ved, at man kun kan »føre et Slag ud i Luf-

ten«. Og af samme Grund vandt Synodens modvillige og ængstelige Elementer heller ikke Overhånd. Med 41 Stemmer af 59 vedtoges Pastor Zerlangs Resolution.

En Uges Tid efter indbragte Gårdejer Skytt fra Magstrup i Haderslev Provstisynode på de danske Medlemmers Vegne følgende Erklæring:

»På Grund af Krigen undlader vi iår at komme med et Sprogandragende, men det skal ikke forstås således, at vi derved frasiger os vore berettigede Krav angående Sprogandragendet.«

Også dette var naturligvis et Slag i Luften, en »Protest for Protestens« Skyld. Men ingen kan med Grund nægte de danske Bønders moralske Ret til på denne spagfærdige Måde for et Øjeblik ligesom at rette Ryggen under det forfærdelige, daglige Tryk.

De mange Veje, ad hvilke Myndighederne År for År har ført deres Kamp mod den danske Befolkning, har ikke alle kunnet betjenes under Krigen. De mange Embedsmænd, som gennem den tyske Forening har ægget til Kamp både mod Nordslesvigerne selv — en »Krig på Kniven«, som Dr. Hahn sagde i Lübeck — og mod deres kongerigske Landsmænd, har måttet indstille denne Virksomhed. Nogen Ejendomskamp i større Stil har Staten heller ikke fundet Anledning til at gennemføre, og således kunde der nævnes enkelte andre Punkter, hvor vi næsten har fået blidere Kår på Grund af det fælles Åg, der hviler over os og vore Modstandere.

Dette gælder på en vis Måde den nordslesvigske Presse. Det kan ganske vist se ud som et Paradoks, for den har endnu aldrig været mere ilde stedt end i Øjeblikket. Den daglige Censur har på det pinligste og ofte ganske vilkårligt grebet ind i dens Arbejde. De danske Blade er overhovedet ikke mere sig selv. De er i Hovedsagen kun officielle Efterretningsorganer på Dansk. Og de har enkelte Overgange haft Besøg af »den store Sætternisse«, som det hedder i Soldaterbrevene — Forbudet mod at udkomme i kortere eller

længere Tid. Til alt dette kommer yderligere de økonomiske Vanskeligheder, Stigningen af Papirpriserne, af Sværtepriserne, af Arbejdslønnen. Endelig efter andet Krigsårs Slutning endogså visse Indskrænkninger i Retten til Udbredelse — f. Eks. Retten til at sende Bladene til Friabonnenter.

Men på et enkelt Punkt er deres Kår lettet: de har ikke haft de evige, halvt tragiske, halvt komiske Presseprocesser hængende over Hovedet. Et Par enkelte Retssager, som har stammet fra Tiden før Krigen, er blevet afgjort, og en enkelt dansk Redaktør har af den Grund måttet tilbringe en Månedstid i Fængsel; men Censuren har ellers bevirket, at der overhovedet ikke kunde fremkomme noget, som sårbare Tyskere end sige de lokale Myndigheder kunde finde krænkende, og Redaktionerne har ikke i lange Tider haft mindre Samkvem med de høje Dommere end siden August 1914.

Det var dog Synd at sige, at Dommerne selv har ferieret under Krigen. Både Amtsretterne og Landsretterne har haft fuldt op at varetage, og de politiske Retssagers Mængde har været i stadig Stigning, eftersom Månederne er gået.

Det er lærerigt at se på enkelte af disse. De kan deles i forskellige Grupper.

Først kommer en Del Retssager for Fornærmelser mod Embedsmænd eller Staten.

En meget omtalt Sag blev på Landråd Schönbergs Foranledning af Statsadvokaten i Flensborg anlagt mod Købmand H. Jessen i Nørre Hostrup og Kirketjener M. Maasbøl med Hustru i Hellevad for Fornærmelse af Amtsforstander P. Kier i Sønderborg. H. Jessen skulde have beskyldt Amtsforstanderen for ved et Brev til en Officer at have udpeget en Række dansksindede Sønderjyder, som burde sendes til Fronten, og vedkommende Officer skulde foran Mandskabets Front have oplæst Skrivelsen og tilføjet, at han håbede, den vilde blive husket af dem, når Krigen var endt.

Ved Nævningerettens Forhandling i Åbenrå den 17. Februar 1915 erklærede Maasbøl og Hustru at have hørt det

omtalte Rygte af H. Jessen, og denne påstod, at Rygtet var almindelig udbredt over hele Nordslesvig. P. Kier bedyrede derpå, at der ikke var et sandt Ord i hele Historien, at han mærkelig nok aldrig havde hørt den nede i Sønderborg Amt — hvad der vel skulde være et Udtryk for, at de her kendte ham altfor godt til at tænke sligt om ham — men at Rygtet stammede oppe fra Åbenråegnen. Han havde forøvrigt truffet Beskyldningen i det dansk-amerikanske Blad »Den danske Pioner«, hvor den anførtes som et Bevis på de tyske Embedsmænds »infame« Optræden i Nordslesvig. Og P. Kier slog sig for Brystet: »Det er skandaløst, at jeg, som er født i Nordslesvig og har opholdt mig her i 40 År, skal beskyldes for indirekte at have opfordret til at myrde mine Landsmænd«.

Overfor en Embedsmand, der i lang og tro Tjeneste havde vist Forståelse og Interesse for Befolkningens Levevilkår, hvis hele humane og fordomsfri Sind til alle Tider havde røbet den mest åbenbare Trang til Solidaritet med de Mennesker, han levede iblandt, og den redeligste Vilje til strengt at følge Retfærdighedens Røst, vilde en sådan Beskyldning ganske vist have været gemen. Men ak, hvor liden Tiltro havde Amtsforstander Kier ikke evnet at skabe til sin egen Retfærdighedssans, humane Opfattelse og Forståelse af Nordslesvigerne. P. Kier havde altid stået som en af den tyske Forenings håndgangne Våbendragere i alle Udfald mod og Chikaner overfor Befolkningen. Han dannede i denne Henseende ingen Undtagelse fra Flertallet af sine Embedsbrødre, og den almindelige Opfattelse af ham måtte nødvendigvis påvirkes deraf.

Men hertil kom nu selve den foreliggende Sags Realitet. Da de Anklagedes Forsvarer spurgte, om der slet ikke til de militære Myndigheder v a r indsendt nogen Liste over »upålidelige« Nordslesvigere, nægtede Kier at svare, da dette — som han sagde — drejede sig om et militært Anliggende. Og da Forsvareren videre fastslog som en Kendsgerning, at en sådan Liste virkelig v a r indsendt — ikke med det Formål at få de deri nævnte Nordslesvigere sendt til Fronten, men

at få dem sendt længere Syd på — og han anmodede Retten om hos Militærmyndighederne at få oplyst, hvorledes hele Sagen hang sammen — nægtede Retten at foretage et sådant Skridt, da det »ikke kom Sagen ved«. Da han endelig bad Retsformanden om at spørge P. Kier, hvorvidt de militære Myndigheder havde modtaget en Fortegnelse over dansksindede Nordslesvigere, for at disse kunde underkastes Undtagelsesbehandling — nægtede Retten at forelægge dette Spørgsmål. Man begyndte virkelig, eftersom Forhandlingen skred, i stort og småt at genkende de politiske Retssager fra før Krigens Tid.

Efter dette oplyste Forsvareren, at Listen var sendt til Officerstedfortræder Turnaw ved 1. Landstormsbataillons 2. Kompagni, der havde Garnison i Rendsborg. Turnaw havde vist Soldaterne Brevet og sagt: »I véd jo, hvorfor I skal bort. Kender I denne Hr. Kier?« Endvidere nævntes Navnene på en hel Række Mænd, som var tilstede ved Løjtnantens Oplæsning af Brevet.

Det var at sætte Amtsforstanderen Kniven på Struben. Han indrømmede, at han kendte både Rygtet og Navnet på Løjtnant Turnaw; men han havde ingen Lister indsendt, og da han i sin Tid havde henvendt sig til Løjtnantens Foresatte for at få ham draget til Ansvar, havde han fået at vide, at Løjtnanten var faldet.

Så rykkede den offentlige Anklager frem. Han bad om, at Retten vilde afvise alle de af Forsvareren stillede Andragender. Det var jo ligegyldigt, om der havde været Tale om at sende nordslesvigske Tropper Syd på eller ej, når Rygtets Udspredelse havde sagt, de skulde sendes til Fronten. Muligvis forelå der en Misforståelse; men den Form, de Anklagede havde givet Rygtet, var i alle Tilfælde i høj Grad strafværdig og burde rammes.

Retten anså det for bedst at udsætte Sagen og i Mellemtiden få afhørt forskellige Vidner, som kunde give Oplysninger vedrørende Listen.

Endnu inden en Genoptagelse fandt Sted, havde de samme Rygter givet Anledning til en Domfældelse ved Landsretten

i Flensborg. Den 23. April 1915 idømtes her Smed Rossen fra Abild 2 Måneders Fængsel for til sin Nabo at have fortalt om Amtsforstander Kiers påståede Optræden. Dommen ramte den gamle Mand meget hårdt; han havde fire Sønner og en Svigersøn med i Krigen og måtte foruden sine egne Sager også delvis varetage deres. Han indankede den for Rigsretten i Leipzig, som 5. Juli ophævede Flensborg Landrets Dom og henviste Sagen til ny Forhandling ved Landsretten i Kiel. På Grund af, at Rossen havde så mange Sønner med i Krigen, havde han ved at fortælle Rygtet kun »varetaget berettigede Interesser«. I Kiel blev han af samme Grund frikendt ved Forhandlingen den 1. Septbr. Af Forhøret fremgik det, at Rygtet, inden det nåede Rossen, havde antaget følgende mærkelige Form: Amtsforstander Kier havde skrevet til Generalfeltmarskal Hindenburg og bedt ham sende »de storsnudede Danskere fra Als« til Fronten. Dette havde Hindenburg læst for Folkene og sluttet med det Håb, at de ved deres Hjemkomst havde en Kugle tilovers til Amtsforstanderen. Da Rossen selv havde tvivlet om denne interessante Histories Sandhed, havde han fortalt den til sin Nabo, som havde været Soldat og derfor måtte »vide bedre Besked«. Men den militærkyndige Skrædder havde vist sig mindre tavs end forudsat, og Statsadvokaten havde ikke ladet Lejligheden gå fra sig.

»Varetagelsen af berettigede Interesser« kunde derimod ikke undskylde to andre Ofre for Rygterne, en dansk Tjenestekarl og en Kvæghandler, som begge idømtes 2 Måneders Fængsel og fik deres Revisionsandragender forkastet ved Rigsretten i Leipzig.

23. Juli kom endelig Anklagen mod Jessen og Maasbøl til ny Forhandling ved Nævningeretten i Åbenrå. Kier fastholdt, at han aldrig havde opstillet en sådan Fortegnelse, som han beskyldtes for, og da Forsvareren, Justitsråd Crispel fra Flensborg kunde godtgøre, at en Fortegnelse virkelig havde foreligget, rettede han derfor det Spørgsmål til Kier, om Listen måske var indsendt fra Landrådskontoret i Sønderborg?

Men til dette svarede Amtsforstanderen kun: Det er en

intern Forvaltningssag og vedrører ikke Spørgsmålet her i Retten!

Efter dette androg den offentlige Anklager på 3 Måneders Fængsel for Jessens Vedkommende, en Uge for Kirketjener Maasbøls og 2 Uger for hans Hustrus.

Dommen lød på henholdsvis 1 Måneds, 1 Uges og 2 Ugers Fængsel.

Den 31. August nåede Sagen frem for Landsretten i Flensborg, hvortil Jessen havde indanket den. Mærkelig nok havde Retten nægtet Købmand Jessen at få stævnet fem Vidner, som havde hørt Løjtnant Turnaws Udtalelser. Og Begrundelsen var den: selv om det fandtes sandsynligt, at der havde været Tale om at sende dansksindede Nordslesvigere et andet Sted hen, havde ingen forlangt dem sendt til F r o n t e n. Og netop i denne Beskyldning lå Fornærmelsen. Statsadvokaten kunde da med frelst Samvittighed kræve Jessen sat 3 Måneder i Fængsel. Domstolen kunde forkaste hans Indankning. Og Rigsretten i Leipzig, hvor han nedlagde Revision, tog i Slutningen af Oktober det samme Standpunkt. Nævningerettens Afgørelse stod ved Magt.

Følgende Kendsgerninger står fast: fra en eller anden offentlig Myndighed er der til de Foresatte for det danske Vagtmandskab i Kappel insendt en Fortegnelse over dansksindede Nordslesvigere blandt Mandskabet. En Officerstedfortræder har røbet dette og udtalt sin tydelige Uvilje overfor dens Ophavsmand. »Hvis Mandskabet sendtes bort, vidste de nu, hvem de kunde takke for det.«

Da disse Kendsgerninger når op til Nordslesvig, hedder det, at Amtsforstander P. Kier er Ophavsmand til Listen, og man forstår Sagen, som var det Myndighedernes Ønske at få de dansksindede Soldater til Fronten. Er der noget mærkeligt i, at dette skræmmer Sindene? Men efter at Retten har nægtet både det ene og det andet, som kunde tjene i de Anklagedes Favør, dømmes de, fordi de efter Sigende (de benægtede det nemlig selv) har brugt Udtrykket »til Fronten«, hvor der skulde have været sagt »mod Syd« eller noget lignende.

Dette turde være et typisk Eksempel på den kendte, nordslesvigske Rettergang.

Ved Siden af denne Retssag, som vakte en Del Opsigt på Grund af Rygternes Udbredelse og de ved Forhørene fremkomne, graverende Oplysninger, kan nævnes enkelte andre, såre karakteristiske for Stemningen.

Den 29. Juni 1915 sad Mælkekusk H. J. Jensen fra Danmark på Anklagebænken, beskyldt for Majestætsfornærmelse, Opfordring til Desertation og Overtrædelse af Belejringsloven.

I Maj Maaned havde han en Dag talt om Krigen med en ung Handelslærling i Toftlund. Et Par Landstormsmænd havde været til Stede, men intet forstået af den danske Samtale. Jensen havde nu — efter Sigende — brugt fornærmelige Udtryk om Kejser Wilhelm, og med Kridt havde han på sin Mælkevogn demonstreret Tysklands nuværende — og fremtidige Størrelse. Med Fagter havde han opfordret den ene Landstormsmand til at kaste Våbnene og forsvinde, og til den anden, som i Øjeblikket holdt et tysk Flag, havde han sagt, at han burde stryge det og i Stedet hejse det russiske.

Ganske vist nægtede den Anklagede Rigtigheden af denne Fremstilling, men Retten kom til den Opfattelse, at hans Forklaringer kun var tomme Talemåder, og idømte ham 2 Års Fængsel.

Den 16. Juli 1915 stod Gårdejer Schmidt fra Tiset anklaget ved Flensborg Landsret for at have sagt, at Italien og Holland var kommet i Krig med Tyskland, at det var Tyskland, som havde hidset til Krigen, og at Englænderne efter deres Sejr vilde skabe bedre Kår for de danske Nordslesvigere. Udtalelserne var faldet den 13. April, og fire Dage efter var Schmidt bleven arresteret.

Ved Retsforhandlingen oplystes det, at Schmidt ikke alene selv var dansksindet, men hørte til en udpræget dansksindet Familie. Da Dommen, der lød på 3 Måneders Fængsel, blev afsagt, fremhævedes det udtrykkelig, at den Anklagedes

danske Sympatier virkede som skærpende Omstændighed. Et Revisionsandragende afvistes ved Rigsretten i Leipzig den 22. November.

Den 17. August 1915 forhandledes i Flensborg en Sag mod Snedkermester Nis Nissen, Brandsbøl. Han havde talt om den tyske Hærs Brutalitet i Frankrig, havde sagt, at der var skudt uskyldige Civilfolk i Mængde, at man havde ladet disse først grave deres egne Grave og lign. Nissen erklærede, at han havde sin Viden dels fra Aviserne, dels fra sin Søn. Også om ham fremhævedes det, at han var meget dansksindet, og han dømtes til 4 Måneders Fængsel. Det hed i Præmisserne, at Straffen måtte være følelig, »da den Anklagede er et Menneske, som ved enhver Lejlighed søger at nedsætte Tyskland i det offentlige Omdømme.«

Nissen indgav Revisionsandragende. Han tog sig Sagen meget nær. Lige fra hans Domfældelse gik det ned ad Bakke med ham, og han blev syg. Den 27. Oktober døde han. En lille Måned efter forkastedes hans Andragende ved Rigsretten i Leipzig.

Den 3. September 1915 stod Fru Ingeborg Jørgensen fra Avnbøl anklaget for Landsretten i Flensborg. Hun havde til en Pige i Kongeriget skrevet, at Tyskland stod på Tærkslen af Hungersnød, at Krigsfangerne ikke fik stort andet at spise end Kartofler og Roer, og at de derfor døde af Sult. Brevet skulde være smuglet over Grænsen, men var faldet i Vagtmandskabets Hænder, og Budbringeren var i den Anledning idømt 4 Måneders Fængsel.

Dommen over Fru Jørgensen lød på et halvt Års Fængsel. Danskerne, som boede i Tyskland, måtte opføre sig korrekt, blev der sagt; ellers kunde de jo rejse til Danmark. Det var i og for sig Staten ligegyldigt, hvorledes den Anklagede opfattede Fangernes Behandling; men når hun satte usande Rygter i Omløb, måtte hun straffes strengt.

Den 22. Oktober 1915 kom Turen ved Flensborgs Landsret til en 60årig Landmand fra Kongeriget, H. P. Nielsen. Han havde udtalt, at »det tyske Pak« skulde hænges op med samt deres Kejser, og gentagne Gange havde han ytret, at

hvis Danmark vilde deltage i Krigen, vilde han straks melde sig som Frivillig. Under Forhøret indrømmede han kun delvis disse Ytringer; men alle Vidnerne skildrede ham som meget tyskfjendtlig, og Dommen lød da også på 10 Måneders Fængsel.

Den 30. November 1915 stod Handelsmedhjælper Th. M. Kær fra Kjestrup anklaget ved Landsretten i Flensborg for Majestætsfornærmelse. Han havde brugt nedsættende Udtryk om den allerhøjeste Krigsherre og knyttet visse Ønsker til disse Fyndord. Samtidig havde han et Tyveri på Samvittigheden — 73 Mark og noget Chokolade, som han ikke havde kunnet lade ligge. Endelig var hans ententevenlige Følelser så udprægede, at han gik under Navnet »Englænderen« blandt sine Kammerater.

Hans Tyveri indbragte ham 4 Måneders Fængsel — hans frimodige Udtryk om den tyske Kejser et Års Fængsel.

Den 21. December 1915 idømtes Aftægtsmand P. Chr. Bossen fra Store Emmerske en Måneds Fængsel for at have sagt, at Kronprinsen af Preussen var bleven skudt af sine egne Folk. Et Revisionsandragende forkastedes i Leipzig 8. Maj 1916.

Den 11. April 1916 verserede en ny Majestætsfornærmelsessag for Landsretten i Flensborg. Den anklagede, Fabrikant Chr. Gade af Sønderborg, der forøvrigt er Optant, blev spurgt, om han var dansksindet, og svarede et ubetinget Ja. Retsformanden tilføjede derpå: »Jeg stiller udtrykkelig dette Spørgsmål. Af en Landdagsmand blev der for nogen Tid siden i Landdagen anket over, at dette Spørgsmål tit blev stillet ved Straffekamret i Flensborg. Jeg ved ikke, hvorledes dette Spørgsmål skulde kunne undgås ved politiske Retssager. Dansk Sindelag tager ingen ilde op, når det ikke har givet sig Udslag i strafbare Handlinger.«

At dansk Sindelag betragtes som skærpende Omstændighed ved Straffetilmålingen, vil tilstrækkelig tydeligt være fremgået af de ovenfor givne Eksempler.

Chr. Gade anklagedes for den 13. August 1915 i beruset Tilstand at have sagt noget fornærmeligt om det preussiske

Hus og Hohenzollerne. Et Par tyske Natvægtere, som listede forbi, havde tydeligt hørt det. Mærkeligt nok var det derimod undgået de to Mænds Øre, hvem Gade var i Selskab med, ja de huskede end ikke, at der var talt om Kejseren.

Statsadvokaten fandt det imidlertid fastslået, at der var talt om den russiske Dampvalse, og at Ytringerne om Hohenzollerne måtte være faldet i Forbindelse hermed. En ellers pålidelig Natvægter kunde ikke mistænkes for at høre fejl. Og selv om dansk Sindelag i og for sig ikke var strafbart, medførte det dog i en Sag som denne øget Straf, hvorfor han androg på et Års Fængsel.

Overfor dette gjorde Forsvareren opmærksom på, at den gode Natvægter ikke havde ladet sig mærke med det mindste før Dagen efter, og at de to Mænd, Gade havde samtalet med, var tyske Embedsmænd — en Kredsassistent og en Opsynsmand. Hvorledes kunde d e have hørt Fornærmelser udslynges mod Kejserhuset uden øjeblikkeligt at gribe ind?

Så huskede Opsynsmanden pludselig, at Udtrykket »bestikkeligt Kor« var faldet i Samtalens Løb. M e n d e t v a r r i g t i g n o k m ø n t e t p å d e t d a n s k e D a g b l a d »P o l i t i k e n« — i k k e p å H o h e n z o l l e r n e. Og efter en stiv Times Rådslagning nåede Retten til det Resultat, at Gade måtte frifindes. Thi ganske vist, hed det, var man nødt til at stole på Natvægternes Udsagn, men på den anden Side gav Opsynsmandens Forklaring en langt rimeligere Opfattelse af Udtrykket, og ved Dommen måtte dette tages med i Betragtning!

De her meddelte Eksempeler på politiske Retssager under Krigen fortæller ikke så lidt om Stemningen i Almindelighed og Forholdet mellem Befolkningen og Landets Myndigheder. Det er langtfra således, at man finder alle de Anklagede sympatiske, ligeså langt fra, at man godkender alle de Udtryk, de muligvis måtte have brugt. Men man forstår, at de særlige Forhold, hvorunder Befolkningen lever, gør det næsten umuligt at tilbageholde den naive Hjærtensmening, der kun

som Tanke er toldfri. Og man vil have svært ved at finde disse langvarige Fængselsstraffe retfærdige overfor Mennesker, som ikke er vant til at veje deres Ord på Guldvægt, og som simpelthen er ude af Stand til at finde det uangribelige Udtryk for den Bitterhed, der fylder dem. Når Retten endvidere ganske åbenlyst erkender, at den øger Straffen, hvis den Anklagedes Sindelag er dansk, så er man nået til Grænsen for det, der kan præsteres, uden at den politiske Retssag helt skal undergrave Domstolens Autoritet.

En særlig omfattende Gruppe af politiske Retssager angår Unddragelse af Værnepligten, Faneflugt eller Medhjælp ved Faneflugt. De to Krigsår — og navnlig det sidste — har bragt en sådan Mængde af disse for Landsretten i Flensborg, at der kun kan være Tale om at nævne enkelte typiske Eksempler, som kan vise både de Anklagedes Fremgangsmåde og Størrelsen af den ikendte Straf. Der findes også her både i høj Grad sympatetiske og usympatetiske Folk blandt de Dømte.

Til de sidste hører en ung Kontorist fra Haderslev, som Natten til den 19. Juni 1915 blev grebet i en Kornmark oppe ved Skodborg. Han bad ynkeligt om Nåde og vilde nu så inderlig gerne »gøre sin Pligt mod Fædrelandet«. Men til hans Skam hævdede Retsformanden, at han i hvert Fald hørte til en dansksindet Kreds, og at man derfor ikke kunde stole altfor sikkert på hans hurtige Omvendelse. Han dømtes til 9 Måneders Fængsel.

En lignende Optræden viste en Købmand fra Sottrup. Han fik samtidig 8 Måneders Fængsel.

En Bagersvend fra Trappe, som i Maj 1915 var udtaget til Soldat, fik 1. Juni fat i en Båd og lagde ud for at ro over til Danmark. Forsøget mislykkedes. En Regeringsdamper satte efter ham, indhentede ham, og han bragtes for Domstolen. Dommen lød på 8 Måneder.

En Landmandssøn fra Tyrstrup anklages 10. August 1915 for at have gjort Forsøg på at unddrage sig Værnepligten. Han nægter det. Men da han hører til en dansksindet Fa-

milie, hans Broder i Forvejen er flygtet og han findes i Besiddelse af et kriminelt Brev fra en Ven i Kongeriget, dømmes han til 8 Måneders Fængsel.

En anden Landmandssøn kunde derimod ikke nægte sit Flugtforsøg. Han var den 26. Juni 1915 udtaget ved Mønstringen og fandtes 4 Dage efter, kravlende på Hænder og Fødder i et Vandløb, som munder ud i Kongeåen. Han var da så forkommen, at han faldt bevidstløs sammen efter Anholdelsen. Idømt 9 Måneders Fængsel.

For en ung Landmand fra Gelstedmark lykkedes Flugtforsøget. Men efter tre Ugers Ophold i Danmark længtes han i den Grad hjem, at han atter søgte Grænsen og denne Gang anholdtes af en Vagtpost. Ved Forhøret sagde han, at han var dansksindet, og at hans Pårørende, som selv var flygtet, havde opfordret ham til at følge deres Eksempel. På Grund af hans frivillige Hjemkomst nøjedes man med at dømme ham til 3 Måneders Fængsel.

Den 21. September 1915 dømtes en Hjemløs fra Brændstrup for at have hjulpet sin Broder over Grænsen. Broderen lå i Garnison i Sønderborg og skulde netop afgå til Fronten. Den 4. Juni fik han Besøg af den Anklagede, som var cyklet derned. Cyklen var blevet stående, og Dagen efter var den og Broderen borte. Retten ikendte ham $1^1/_2$ Aars Fængsel; noget fældende Bevis for hans Skyld var imidlertid ikke ført.

En anden Mand — en Tjenestekarl fra Jelsskov — havde ikke så godt Held med sig, da han tog med Cykle til Grænsen. Han blev Natten mellem 9. og 10. Oktober 1915 hængende i den udspændte Pigtråd, fanget af Vagten og nøjagtig en Måned efter idømt 8 Måneders Fængsel.

Ved en Retssag den 15. Oktober 1915 krævede Statsadvokaten en Tjenestekarl fra Grarup idømt 6 Måneders Fængsel for Flugtforsøg. Men Retten forhøjede Straffen til 9 Måneder med den udtrykkelige Motivering, at Desertationerne nu havde antaget et så stort Omfang, at Straffene måtte gøres følelige.

Samme Dag forhandledes en Sag mod en Landmandshustru

fra Faarhusmark og hendes Søster, som tjente på Gården. Manden havde været hjemme på 10 Dages Orlov og var da flygtet. Søsteren havde fulgt ham op mod Grænsen, og hans Hustru havde skjult hans Uniform i en Brønd. Begge hævdede imidlertid at have frarådet Flugtforsøget, og Konen havde kun i sin Angst kastet Uniformen i Brønden. Man tog denne Forklaring for gode Varer, frifandt hende, men idømte Søsteren 4 Måneders Fængsel.

Få Dage efter stod en Tjenestekarl fra Varnæs anklaget for at have hjulpet sin Broder til Faneflugt. Han havde lånt ham sin Cykle og givet ham 45 Mark, og i Pinsedagene var Broderen forsvundet. Tjenestekarlen hævdede, at han intet havde kendt til Flugtplanerne, men vedstod forøvrigt, at han og hans Familie var dansksindede. Den tilkaldte Vagtmester Gladiator rettede dette til, at Familien var fanatisk dansksindet og til Stadighed besøgte de danske Forsamlingshuse. Ud over dette kunde man desværre ikke sige noget ondt om dem. Og af Mangel på Bevis måtte man til sidst lade Anklagen falde.

Den 14. Januar 1916 verserede der en Sag mod en Gårdejer i Sommersted. Denne havde hjulpet tre militærpligtige over Grænsen. Men da han var meget religiøs, havde han fået Samvittighedsnag over dette Brud på Lovene og havde selv meldt sig. Ganske vist var han efter Vidnernes Udsagn dansksindet; men hans Selvanklage bevirkede dog, at han slap med 4 Måneders Fængsel.

Værre stedt var derimod en Landmand fra Høkelbjerg og en Snedkermester fra Fjeldstrup. Den første beskyldtes for i 7 Tilfælde at have været behjælpelig ved Faneflugt — den anden for at have hjulpet sin egen Søn over Grænsen og gjort Forsøg på at købe en Landstormsmand til at dække Forehavendet. Hans anden Søn var forøvrigt flygtet for halvandet År siden. For den førstes Vedkommende kunde man kun bevise hans Skyld i to—tre Tilfælde. Han idømtes ikke desmindre 5 Års Fængsel. Den anden slap med 2.

Og endelig endnu en Retssag, som viser Brugen af et ikke ualmindeligt Trick:

En Tjenestekarl fra Åstrupgård ved Haderslev stod 23. Juni 1916 anklaget for at have hjulpet en Kammerat over Grænsen. De havde en Dag hentet Vand i Kongeåen, og den Anklagede lod da en Spand falde ud i Åen. Kammeraten sprang ud — tilsyneladende for at redde Spanden. Men inden han fik fat i den, arbejdede han sig længere og længere over mod den anden Bred, nåede den omsider, gik i Land og forsvandt mod Nord. Den Anklagede indrømmede, at alt virkelig var gået sådan til; men han havde været uvidende om sin Kammerats Hensigter. At tabe en Spand i Kongeåen er dog under de nuværende Forhold en ikke helt ufarlig Kejtethed. Den kostede i dette Tilfælde Tjenestekarlen 9 Måneders Fængsel.

Man får ikke det rette Indtryk af Faneflugtens Omfang ved kun at fremholde de Tilfælde, hvor det er lykkedes at hindre Flugten eller at anholde en Medhjælper ved den. De officielle Efterlysningslister taler tilstrækkelig tydeligt om alle de Gange, man ikke har formået at gribe ind overfor Synderne. Også her kan der kun nævnes Eksempler.

I Juli 1915 efterlystes således 20 Flygtede den 1ste, 10 den 7de, 2 den 14de, 35 den 21de og 10 den 28de. Året efter i samme Måned var Tallene 5 den 9de, 2 den 14de, 32 den 14de, 2 den 21de og 2 den 27de. Når de gennem Kredsbladene eller »Amtsblatt« er erklæret for Desertører, beslaglægges øjeblikkelig alle deres Ejendele indenfor Rigets Grænser. Bagefter kan følge en Retsforhandling ved Landsretten i Flensborg, selv om de Anklagede er sluppet over Grænsen og derfor ikke kan rammes af Dommen. Den 4. Juli 1916 idømtes således 35 Mænd hver 10 Måneders Fængsel, og den 25. Juli 1916 fik 27 Mænd samme Straf. Der tilføjes i Beretningen kun: »Af de Anklagede var ingen mødt, da de for længe siden har forladt Landet«.

Det står afgjort fast, at der i de forløbne Krigsår har været et ikke lidet Antal Nordslesvigere, som har unddraget sig Soldaterpligten ved at gå over Grænsen, og det er denne Om-

stændighed, der har bevirket, at man indenfor den preussiske Hærforvaltning har gjort Nordslesvigernes Adgang til at få Orlov til Hjemrejse en Del vanskelig. Selv disse Flugtforsøg kan dog ikke svække det Hovedindtryk af loyal Pligtopfyldelse, som alle fik ved Krigens Udbrud. Og sammenholdt med de 25,000 Mand, som antagelig er indkaldt, er de Flygtedes Antal også ret forsvindende.

Hertil kommer endelig, at Desertationerne ikke er noget for Nordslesvigerne ejendommeligt. De finder Sted fra alle Dele af det tyske Rige og i forholdsvis samme Omfang. Det er en simpel Følge af det stadige Tryk, hvorunder Soldatertjenesten forløber — Følelsen af en håbløs March på Stedet, der før eller senere må ende med det uundgåelige Nederlag. De tyske Aviser har i lange Tider røbet en tydelig Krigstræthed. Muligvis findes der blandt Ententens Folk en tilsvarende Længsel efter Fred; men den giver sig i hvert Fald ikke så åbenlyse Udslag, og ingen uhildet Tilskuer kan undre sig derover. Denne Krigstræthed råder tydeligvis ikke alene blandt Befolkningen i Hjemmet, men i mindst lige så høj Grad blandt Soldaterne. Den tilvante Disciplin hindrer dem i Felten. Når de derimod på Orlov er udenfor deres Overordnedes Rækkevidde, går Naturen over Optugtelsen, og de søger at undgå atter at vende tilbage til Fronten. Man har fra Nordslesvig Eksempler på, at endnu ikke indkaldt Mandskab er påvirket til Flugt netop af hjemvendte Kammerater, som har fortalt om Rædslerne på de russiske eller franske Valpladser, og som selv har søgt at udnytte Øjeblikkets Lejlighed til at forsvinde. Man kan for så vidt sige, at Pligtforsømmelse altid er en tvivlsom Sag, og at Faneflugt ikke tjener nogen til Ære. Det er sandt; men det vidner ikke om særlig dyb Erkendelse af de foreliggende Forhold. Som Faneflugten har vist sig stigende i Krigens Løb, kun hæmmet ved de stadig vanskeligere Vilkår for dens Udførelse, er den et simpelt Vidnesbyrd om den Slappelse og Træthed, Tiden har bragt, må derfor opfattes som et folkepsykologisk Fænomen og ikke som en isoleret Forbrydelse af enkelte Mænd. At Nordslesvig viser mange

Flugtforsøg, skyldes ikke den indfødte Befolkning, men er en Følge af den geografiske Beliggenhed, som muliggør det ogsaa for Nord- eller Sydtyskere herfra at nå ind på fredeligt Territorium.

Endnu skal kun nævnes enkelte Arrestationer, som har fundet Sted og sat Sindene i Bevægelse.

Mest kendt blandt dem er Fængslingen af Gårdejer Truels Bajer på Vangsbo og Rentier Svend Højberg i Brøns.

Den 30. Maj 1915 opsøgte Amtsforstanderen i Skærbæk, ledsaget af en Kriminalbetjent, Truels Bajer. Han var imidlertid taget til Rejsby for at tilse en anden Landmands Ejendom under dennes Fraværelse ved Fronten. Amtsforstanderen tog derover og arresterede Gårdejer Bajer, som derpå førtes hjem til Vangsbo. Her fandt man Gården omringet af Militær, og der blev foretaget en Husundersøgelse, der havde til Formål at finde Breve, som skulde være kompromitterende for Truels Bajer. Trods al anvendt Flid var det umuligt at finde sådanne; men ikke desmindre førtes Bajer til Skærbæk, hvor han sad arresteret 3—4 Dage, derfra til Toftlund, hvor man holdt ham under Lås og Lukke en lignende Tid, og endelig til Flensborg Landsretsfængsel, hvor Måned efter Måned gik, uden at man tænkte på at løslade ham. Han anede faktisk ikke, hvilken Forbrydelse man sigtede ham for, og hans Familie gjorde forgæves Forsøg på at få ham frigivet mod Kaution.

Dagen efter hans Arrestation blev Fru Meta Møller i Hvidding kaldet til Skærbæk, hvor man forhørte hende, om hun kendte noget til en hemmelig Korrespondance mellem Vangsbofolkene og Folk i Kongeriget. Dette benægtede hun. For at være på den sikre Side havde man under hendes Fraværelse sat en Husundersøgelse i Gang i hendes Hjem, men heller ikke denne gav noget Resultat.

Så mødte Kriminalbetjenten op i Lundsmark og underkastede Frk. Kirstine Boesen et Forhør vedrørende

hendes Brevveksling med Gårdejer Truels Jensen i Rejsby, der lige siden Krigens Begyndelse havde været indkaldt. Ligeledes måtte hun forklare, hvad hun kendte til den arresterede Truels Bajer. Man forlangte udleveret alle de Breve, hun gemte, og tog dem med til nøjere Undersøgelse. Men man må også her have haft ringe Udbytte af sin Iver, for nogen Tid efter returneredes de uden nærmere Oplysning.

I Begyndelsen af Juni blev der derpå foretaget Husundersøgelse hos Rentier Svend Højberg i Brøns. Hans Korrespondance beslaglagdes og sendtes Syd på, og omkring 7. Juli blev han selv arresteret, ført til Skærbæk og Dagen efter videre til Flensborg, hvor han nu sad sammen med Truels Bajer i Fængslet.

De to Arresterede overdrog Varetagelsen af deres Interesser til Justitsråd, Dr. jur. Löhmann i Flensborg, en tysk Advokat, som er kendt for sin personlige Retsindighed. Endelig i Begyndelsen af November Måned, da ethvert Håb om at finde brugbart Anklagemateriale mod dem måtte opgives, blev de sat på fri Fod. Hvad de mistænktes for at have forbrudt, fik de aldrig at vide. Det sagdes, at Truels Bajer fra en kongerigsk Ven skulde have modtaget et Brev, hvori der fandtes uvenskabelige Udtalelser om Tyskland. Brevet blev ikke fundet, og om det end havde eksisteret, havde Forløbelsen dog ikke været Bajers, men Vennens. Imidlertid opfattede man det hele i Nordslesvig som et Forsøg på at bringe den berygtede »indirekte Straffemetode« fra Köllertiden til ny Ære og Værdighed: man havde ikke kunnet ramme Forbryderen i Kongeriget, ergo udvalgte man sig sit Offer i Nordslesvig.

En anden Retssag, hvor Brevskaber ligeledes spillede en fremtrædende Rolle, vedrørte Bankbestyrer Lykke i Rødding.

Dennes Broder var indkaldt og lå i Rendsborg. Under en Orlov benyttede han Lejligheden til at flygte, og resolut arresterede man derpå Bankbestyrer Lykke, idet man beskyldte ham for at have været behjælpelig ved Flugten.

Han førtes til Landsretfængslet i Flensborg og sad her indespærret i flere Måneder. Hans gamle Moder, hans Hustru og hans Søstre toges i skarpt Forhør. Det fremgik af Forklaringerne, at Lykke havde kendt sin Broders Planer og skriftligt advaret ham imod at udføre dem. Ja, han havde direkte opfordret ham til at blive og gøre sin Pligt, og kort før Broderen havde iværksat Flugten, havde han i flere navngivne Mænds Nærværelse udtalt sig imod at gå over Grænsen. Men selv længe efter, at det omtalte Brev var fundet og fremlagt i Retten, holdtes Lykke arresteret, og først da samtlige Vidner bekræftede, at han på enhver Måde havde modarbejdet Broderens Plan, blev Myndighederne nødsaget til at opgive Anklagen mod ham og slippe ham løs. Heller ikke ved denne Lejlighed havde det vist sig muligt at rette Smed for Bager.

Der kunde nævnes flere Eksempler på Arrestationer, som dybt krænkede Befolkningens Retssans. I December 1915 fængsledes Partikulier Niels Beier i Brøns, Fru Meta Lorenzen sammesteds og Gårdejer Truels Jensen i Rejsby. Der foretoges ligeledes ved disse Lejligheder Husundersøgelser, som intet førte til, og efter kortere eller længere Tids Forløb måtte Arrestdekreterne atter hæves. Truels Jensen, som havde ligget inde siden Krigens Begyndelse, havde vundet alles Taknemmelighed på Hjemegnen ved den Godgørenhed, han havde vist overfor de Trængende. Han arresteredes, da han var hjemme på Orlov, af to Kriminalbetjente fra Altona, en Gendarm og nogle Soldater. Efter dette må man vel gå ud fra, at det skete ifølge Ordre fra den kommanderende General for 9. Armékorps. Om Grunden havde han ikke den fjerneste Anelse.

Det vil være urigtigt at glemme de her skildrede Tilstande og kun huske, hvad der er foregået ude i de af Tyskerne okkuperede Områder. Sandt nok — i Sammenligning med den belgiske, nordfranske og polske Befolknings

Skæbne er det kun Småting, der har ramt Nordslesvigerne. De politiske Processer, som har været ført ved de tyske Krigsretter, giver et ganske andet Billede af Mistænksomhedens Brutalitet, de opskræmte Sinds Forsøg på at hævde Overlegenheden ved ubønhørlig Tvang.

Men siden 1866 har det jo været Tyskernes stadige Omkvæd, at Nordslesvig i k k e var et okkuperet Land — tværtimod. Det var en urtysk Besiddelse, befriet fra det danske Ågs tøjlesløse Mishandling. Deroppe i den »havomslyngede Nordmark« boede en frigjort Broderstamme, som først under »Hohenzollernscepterets Værn«, båret af »den preussiske Ørns høje Flugt«, havde fået Velsignelse og Fred til at udfolde sine germanske Ejendommeligheder.

Og trods denne stoktyske Befolknings rigstro Sindelag — måtte man dog gribe til Massefængslinger, da Krigen brød ud, til Arrestationer og Domfældelser og Husundersøgelser. Var dette nødvendigt, kun fordi enkelte »betalte Agitatorer« År ud og År ind havde fordrejet Befolkningens Sind og fået den til at glemme den store Moders milde Kalden? Eller v a r disse Bønder virkelig, når det kom til Stykket, ikke »befriede«, v a r Tysklands Skæbne ikke d e r e s, Tysklands Håb ikke d e r e s?

Man behøver ikke engang at svare. Den Mistænksomhed, der på så mange Måder er røbet overfor den nordslesvigske Befolkning i Krigens lange Løb, taler for sig selv. Det er ikke på denne Vis, man har følt sig nødsaget til at styre Pommeranere eller Brandenburgere eller — for at gå nærmere til Sagen — Holstenere. Allerede i den forskellige Behandlingsmaade ligger en Indrømmelse, om end ikke nogen ny. Men vore nordslesvigske Landsmænd har følt det — ude i Felten som hjemme på Gården, såsnart Tanken faldt på de politiske Tilstande i »Grænseområdet«. Og deres Tanker er ikke vanskelige at gætte.

UNDER KRIGENS TRYK.

Det er endnu ugørligt at skrive frit om Befolkningens vekslende Stemninger under Krigen. Fremtiden vil jo også bringe mangfoldige Vidnesbyrd for en Dag, som nu ikke kendes. Sparsomme Glimt af Dagens Liv og Indhold kender vi, og mere end sådanne spredte Billeder skal der ikke gives her.

Først og fremmest vakte Fængslingerne ved Krigsudbruddet en voldsom Bitterhed. »Jeg kender et Tilfælde,« skrev en Sønderjyde i »Hovedstaden« for 24. Septbr. 1914, »hvor fire Sønner om Morgenen rejste i Krig. Natten derefter slæbte man Faderen i Fængsel.« Kan nogen undres over, at denne Behandling ikke er og ikke vil blive glemt?

Vedkommende Sønderjyde fortæller videre:

»Samtidig med, at dette skete, er der i hvert eneste Sogn samlet store Summer ind til det røde Kors; det er jo vore egne Sønner, der er med. En af dem, der har været fængslet, kom til Landråden med en større Sum, han havde samlet ind i sit Sogn. — »Så, er De nu bleven myg!« sagde Landråden. Manden tog Pengene igen og gik uden at svare.«

Man kan forestille sig de Følelser, der må vækkes, når almindelig menneskelig Trang til at hjælpe opfattes som en slavisk Underkastelse under den Magt, der netop har ført et af sine hårdeste Slag.

Men forøvrigt er de danske Sønderjyders Hjælpsomhed og Deltagelse med de endnu værre stillede et af Tidens

smukkeste Træk. Aviserne har flere Gange bragt Meddelelser om, hvorledes man i et og andet Sogn ad privat Vej har søgt at råde Bod på de Fattiges hårde Lod under Dyrtiden og Udsultningskrigen. Et rørende Eksempel kan findes i »Hejmdal« for 30. December 1915. En gammel, 72årig Kone i Varnæs sender Bladet følgende Linier:

»Til Jul har Gårdejer Jørgen Schmidt i Varnæs til over 50 Familier uddelt rigeligt Kød i Forhold til Familiernes Størrelse. Der blev derved taget særligt Hensyn til de Familier, hvis Forsørger er i Krigen, og så til de Gamle. En sådan Velgørenhed skal nok blive belønnet; thi Gud elsker en glad Giver. Og jeg tænker, at alle er enige med mig i at ønske Jørgen Schmidt og hans Familie et godt og glædeligt Nytår.«

Forøvrigt var der netop op under Jul 1915 truffet Foranstaltninger til at hjælpe de hårdest lidende. »Fælles-Landboforeningen for Nordslesvig« havde i Slutningen af November udsendt et Opråb, hvori de mange lokale Forsøg omtaltes med fuld Anerkendelse. Men trods det, der var gjort, måtte det »anses for nødvendigt, at disse ovenfor nævnte, spredte Velfærdsbestræbelser udstrækker sig til hele vor Landsdel, så ikke et eneste Sogn eller en eneste Landsby holder sig tilbage.«

»Hejmdal« føjede hertil følgende Oplysninger:

»I Møgeltønder Sogn er der bleven dannet en Velfærdskomité med det Formål at sørge for, at ingen indenfor Sognets Grænser lider Nød. Til denne Velfærdskomité er der af Amtskassen bevilget 2000 Mk., af Fattigkassen 1800 Mk. og i Sognet indsamlet frivillige Bidrag til en samlet Sum af 4000 Mk. . . .

»I Broager Sogn har Sparekassen bevilget 10,000 Mk. til Uddeling blandt Trængende. Uddelingen forestås af et Udvalg på fem Personer, som foretager den efter bedste Skøn. Portionerne må ikke være mindre end 10 Mark; men Uddelerne er ikke bundet opad.

»I flere Sogne har Bønderne givet hver en Tønde eller en halv Tønde Byg, som er bleven bragt til Møllen, malet

til Gryn og uddelt til Småfolk. Andre Steder har Bønderne i Fællesskab slagtet Kreaturer og givet Småfolk Lejlighed til at købe Kød til en billig Pris. I Dybbøl har en enkelt Mand gratis uddelt 5 Pund Kød pr. Person i alle de Familier i Dybbøl Sogn, hvis Forsørger er indkaldt. Her og der har Bønderne også ladet Småfolk få gratis Brænde i deres Skove. Endelig må det ikke glemmes, at Mejerierne mange Steder lader Småfolk få Mælk til en billig Pris« . . .

Således blev der hjulpet, indtil Brødkort og Kødkort og lignende trådte hindrende i Vejen — her som andre Steder i det belejrede Rige.

Men det var ikke alene den hjemlige Befolkning, man rundhåndet hjalp, eller Hertugdømmernes indkaldte Mandskab, som man sendte alt, hvad man kunde undvære, og som man støttede ved Bidrag til Røde Kors. Også de Egne, Krigen havde hærget, og som man grundet på Omstændighederne kunde nå med sin Hjælp, var man ivrige efter at støtte. Et hamburgsk, altysk Blad havde den Frækhed at insinuere, at den dansksindede Befolkning i sin rent humane Trang til at yde, hvad den evnede, tog national-politiske Hensyn. Beskyldningen blev eftertrykkelig tilbagevist af selve denne Befolknings politiske Modstander, Landråd Schönberg, i en Skrivelse til »Hamburger Fremdenblatt« i Slutningen af November 1914. Det hed heri:

»I vor Kreds har der siden Mobiliseringsdagen til Dato i offervillig Henseende ikke været noget Skel mellem Tyskere og Danskere. Særlig i de første Uger af Krigen er der af vor samlede dansksindede Befolkning som Helhed uden Hensyn til Stand, Alder eller Køn bleven ydet så hyppige og store Beviser på uegennyttig Næstekærlighed, at nogen Tvivl om deres oprigtige Offervillighed ikke kan rejses. Når det er lykkedes i en Kreds med kun 40,000 Indbyggere, ved Siden af utallige Kærlighedsgaver af betydelig Værdi, at kunne rejse et kontant Beløb på langt over 70,000 Mark til Røde Kors og Kvindeforeningens Formål, tilkommer

Æren derfor i lige Grad den tyske og den danske Befolkning.«

Et endnu stærkere Bevis på Offerviljen fik man, da der kaldtes til Hjælp for de Husvilde fra Østpreussen. Til Lindring af Nøden her var der i begge Hertugdømmerne inden Jul 1914 indsamlet 231,000 Mark, og følgende Brev fra Frimenighedspræst Tiedje til Redaktionen af »Hejmdal« vidner højt om den danske Befolknings humane Medfølelse:

Königsberg i Preussen, 16. Decbr. 1914.

»Vi har med hjertelig Tak taget Notits af Deres tilsendte Blad, hvori De har optaget vort nye Opråb om Hjælp til de østpreussiske Børn.

»At vi stadig påny henvender os til Nordslesvig, må for Dem være et smukt Vidnesbyrd om vor Overbevisning, at der næppe gives en eneste tysk Provins, der i den Grad har udmærket sig som Nordslesvig. Vi er ikke gået forkert der med vor Bøn. Derfra har vi vel modtaget Halvdelen af alle Sendinger. Modtag vor hjerteligste Tak.«

Det var da kun naturligt, at man blandt Danske i Kongeriget og Amerika følte det som en Ærespligt at hjælpe Nordslesvigerne, da disses egen Nød voksede.

Ovre i San Francisko havde der ved Sommertid 1916 været afholdt en Basar til Fordel for de nødlidende Tyskere. Nogen Tid efter fandtes i det dansk-amerikanske Blad »Bien« et Opråb fra Fru Elisabeth Paulsen om Støtte til Nordslesvigerne. Denne Indsamling skulde være »et Udtryk for vor Kærlighed, fordi vi er Brødre og Søstre, bundne sammen i Sprog og Minder; vor Beundring, fordi Sønderjyden giver sit Blod for en Sag, han ej har kær, kæmper under et Flag, der ikke er hans, pligttro, til han segner — så pligttro, at de tyske Officerer tilråber deres Soldater: »Thu wie die Dänen«; vor Deltagelse for dem derhjemme, Foræl-

dre, Hustruer, Børn, Søskende. Ak! hvor angstfulde venter de på Budskab derudefra, Budskab, der skaber Enker, Barnløse og Faderløse, Budskab, der knuger Hjærterne, de Hjærter, der dybest inde må ønske, at den Fane, under hvilken deres Kære segnede i Døden, ikke må blive den sejrende. Må ikke v o r e Hjærter brænde i os ved Tanken herom! Skal vi her på Kysten ikke slutte os sammen og sende en Hilsen?«

Da det andet Krigsår sluttede, var denne Tanke netop fremsat. Ingen kan tvivle om, at den i Løbet af det tredie vil bære Frugt.

Stor og velsignelsesrig Betydning fik en anden dansk Sammenslutning, organiseret af Etatsraad H i o r t - L o r e n z e n i Roskilde. Op under Jul 1915 blev de første 2000 Mark afsendt fra ham til en Komité i Nordslesvig, som var trådt sammen for at fordele Pengene blandt Enker og Børn efter faldne Nordslesvigere. Endnu inden Nytår var der indkommet 40,100 Mark, og inden andet Krigsårs Udløb 261,921 Mark. Nu er Summen langt over de 300,000.

Det gør godt at se den Glæde, disse Penge har voldt. I Brevene kan det kun finde sparsomme Udtryk; men de viser dog på den ene Side Sorgen og Nøden, som hersker i de mange Hjem — på den anden Trøsten over at vide, man ikke står ene, men at kærlige Mennesker søger at lindre ens Smerte.

En ung Kone, der netop var bleven Enke, fortalte i et Brev om sin Mand og sig selv:

»I Oktober måtte han med i Krigen, og nogen Tid derefter, den 12. December, fik jeg vort sidste Barn, en lille Pige. Det var altid hans Ønske, at han bare måtte få Lov til at se sin lille Datter, men det blev jo ikke således . . . . Min Sygdom har jeg jo fortalt Dem om; med den gik de få Penge, vi havde, da vi ikke var i nogen Sygekasse.«

Efter at denne Enke havde modtaget lidt Hjælp fra Indsamlingen, skrev hun:

»O, måtte jeg her med disse Linier rigtig kunne vise Dem, hvor vi er taknemmelige og glade for, hvad De har gjort

for os. Og jeg vil også takke Dem for Deres kærlige Brev . . . I 1914 var jeg sammen med mange andre ovre i Dybbøl Skanser. Hvor var det vemodigt at træde ind på Kirkegården. Jeg tænkte på, hvor mange Tårer der var bleven fældet for disse Mænd; men først nu ved jeg rigtigt, hvor tungt det er at miste den, man har kær . . .«

Der er et andet Område, hvor dansk Hjælpsomhed har sat sig smukke Spor. Det er i den nordslevigske Befolknings Forhold til Krigsfangerne. Men her er Næstekærligheden rigtignok ikke altid af Myndighederne skattet efter Fortjeneste.

De første russiske Krigsfanger begyndte allerede at komme i November Måned 1914. De sendtes til Isted Mose, som ved deres Hjælp skulde dyrkes op. Siden da er der rundt om i Nordslesvig oprettet Fangebarakker, hvor både Franskmænd og Belgiere, men dog navnlig Russere er interneret, og hvorfra de sendes på Arbejde — dels blandt Bønderne, dels ved større, offentlige Øremål. På Gabøl Hede byggedes en Barak til c. 500 Mand, ved Bovlund og Sommersted andre, og ved Løgumkloster rejstes fire store Bygninger foruden særlige Boliger til Vagtmandskabet. Senere oprettedes der Lejre ved Jybæk i Sydslesvig, ved Gravlund Vest for Toftlund og ved Ullemølle ved Skærbæk. Antallet af Krigsfanger, som ved Udløbet af April 1916 var anbragt indenfor det 9. Armékorps' Område, udgjorde ifølge »Kieler Neueste Nachrichten« henved 75,000 Mand. Hvormange der af disse falder på Nordslesvig, er ikke til at sige.

Det er ikke ubetydelige Opdyrkningsarbejder, der takket være Fangerne er bleven udført. Praktiske som Tyskerne er, havde de straks udarbejdet en Plan til Udnyttelse af Arbejdskraften. Ved Lov af 9. November 1914 var der skabt Mulighed for hurtig Oprettelse af Afvandings- og Kultiveringsselskaber, og fra det offentliges Side udlovedes der

sådanne Tilskud på indtil 75 Mark for hver opdyrket Hektar. Hvad der forøvrigt tiltrængtes af Driftskapital, kunde lånes på meget lempelige Forrentningsvilkår. Til Landvindingsarbejder indenfor Slesvig Regeringsdistrikt bevilgedes der på Finansloven 1915—16 ialt 272,420 Mark og til Opdyrkning af ukultiverede Strækninger i Provinsen 60,000 Mark.

Ved Udgangen af 1915 var der i Haderslev Amt ialt opdyrket 3600 Hektarer ved Hjælp af 2800 Fanger. I Åbenrå Amt var Arbejdet ikke tilnærmelsesvis så stort. I Tønder Amt arbejdede ca. 2000 Mand på Kultiveringen af tilsammen 1656 Hektarer, medens 2000 andre var i Tjeneste hos nydannede Afvandingsselskaber, som står under Tilsyn af Landråderne i Åbenrå og Flensborg. Ved Årets Udgang var der endvidere indenfor Amtet nye Interessentskaber under Dannelse med et samlet Areal af 1400 Hektarer til Arbejdsmark. Endelig var der i Flensborg Amt oprettet Afvandings- og Kultiveringsselskaber med 898 Hektarer Jord og ca. 3000 Fanger til Arbejdets Udførelse[1]).

Ved Siden af denne Masseanvendelse af Krigsfangerne på enkelte større Foretagender har de rundt om i Nordslesvig hjulpet med Driften af Gårdene. Mangfoldige Kræfter har der jo været Brug for, hvor både Husbonde og Tjenestekarle var indkaldt, og hvor Jordens Behandling dog ikke for nogen Pris måtte forsømmes.

Det meddeltes da i Marts 1915, at man på Anmodning kunde få stillet Krigsfanger til Disposition fra Vårarbejdernes Begyndelse, indtil Kornhøsten var bjerget. De udsendtes i Småhold på mindst 10 Mand med passende Vagtmandskab, og mindre Lodsejere måtte derfor slå sig sammen, hvis de vilde gøre Brug af Tilbudet. Betalingen var $2^1/_2$—10 Pfennig pr. Arbejdstime udover en daglig 5 Timers Arbejdsdag, for hvilken der intet Vederlag skulde ydes. Endvidere skulde

*) Ovennævnte Oplysninger, som stammer fra Benno Jaroslaw: Zur Erschlieszung des deutschen Heidelandes, er dog ikke fuldstændig. Der findes en hel Del flere Selskaber, end de her nævnte, og i de fire nordslesvigske Amter har mindst 10000 Fanger i Årets Løb opdyrket c. 10000 Hektarer Jord.

Vagtmandskaberne have 50 Pfg. daglig hver. »Det er en Selvfølge,« sluttede Bekendtgørelsen med at sige, »at denne Indretning kun kan blive af Varighed, når Fangerne ikke kan finde Lejlighed til at flygte, hvad der vel bedst kan forebygges, når de får bedre Forplejning end i Fangelejrene.«

Det sidste var det næppe vanskeligt at skaffe dem. Det er vel umuligt at danne sig et sikkert Indtryk af, hvorledes Fangernes Forplejning har været i Lejrene; men der foreligger dog tilstrækkelig mange Meddelelser, som alle går ud på, at den i Begyndelsen var mere end elendig. I Tidens Løb er den blevet ikke saa lidt bedre. At Fangerne gennemgående har været meget glade ved at komme ud på Landarbejde, kan der imidlertid ikke være Tvivl om. Man har i de danske Bøndergårde lettet Kårene for dem så meget, som det stod i ens Magt, og de friere Forhold har sammen med den daglige Beskæftigelse hjulpet meget til at forkorte den lange Tid, som det ellers falder Krigsfanger så uendelig svært at se nogen Ende på.

Ved talrige Lejligheder har de forstået, at de ikke befandt sig blandt en Befolkning, der betragtede dem med fjendtlige Blikke. Naturligvis har der i Deltagelsen også været blandet nogen Nysgerrighed. Den stedfortrædende kommanderende General i Altona fandt sig således i Maj 1915 foranlediget til at udstede følgende offentlige Advarsel:

»Det er gentagende forekommet, at Fangelejrene er blevet besøgt af talrige Tilskuere, der fra alle Sider har trængt sig hen til Indhegningen og forglemt sig i den Grad, at de har tilkastet Fangerne Gaver. Derved er Roen blandt Fangerne bleven forstyrret således, at Vagtmandskabet har haft Besvær med igen at oprette Ordenen. Noget lignende har vist sig ved Fangetransporter. Jeg advarer indtrængende mod Gentagelser af en sådan u v æ r d i g A d f æ r d, der er faretruende for den offentlige Sikkerhed.

»Hvem der overtræder dette Forbud eller ikke følger Vagtmandskabets Anordninger, udsætter sig for foreløbig Anholdelse og vil i Medfør af § 9 i Loven af 4. Juni 1851 blive straffet med Fængsel af indtil ett År.«

Senere i samme Måned udgik der en ny Forordning vedrørende Befolkningens Holdning overfor Fangerne:

»Efter at der forskellige Steder i Korpsdistriktet er blevet anbragt Krigsfanger, forbydes Befolkningen: a) Samtale eller ethvert Samkvem med Fangerne, hvis ikke Fangernes Sysselsættelse kræver det og det udtrykkelig er blevet tilladt af det militære Vagtmandskab eller af Arbejdsgiveren, d. v. s. i Kommunerne af Kommuneforstanderne; b) at forskaffe Krigsfangerne Nydelsen af alkoholholdige Drikkevarer; c) at give Fyrtøj, Knive, skarpt Værktøj eller Våben til Krigsfangerne. Hvem, der optræder i Modstrid med denne Forordning, straffes med Fængsel på indtil ett År.«

Heldigvis forelå disse strenge Forordninger endnu ikke, da en meget alvorlig »Forseelse« den 29. Marts 1915 blev begået i Haderslev. Om dens Art og Størrelse indeholdt Bladene i Slutningen af April følgende Bekendtgørelse:

»Den 29. Marts kom det lejlighedsvis ved Krigsfangetransporter gennem Haderslev til modbydelige Optrin, idet der af Publikum blev vist Fangerne allehånde Opmærksomheder, der ikke svarede til vort Folks Værdighed overfor vore Fjender. De pågældende er bleven straffet. Deres Navne bliver efter Anordning af det stedfortrædende Generalkommando offentliggjort som følger: 1. Cand. theol. Holger Andersen, 2. Købmand Lausen Holm, 3. Købmand H. P. Aarø, 4. Bagermester Andersen, 5. Frøken Mary Lausen, 6. Forretningsfører Oggesen, 7. Vinhandler H. O. Bang, alle af Haderslev.«

Ovenstående Bekendtgørelse indrykkedes på Generalkommandoens Initiativ i Aviserne hele Tyskland over. Dens Denunciationer skulde sagtens tjene ligesindede til Skræk og Advarsel. Resultatet var, at de omtalte syv Personer i den følgende Tid modtog et stort Antal Truselsbreve og

Smædeskrivelser fra de forskelligste Egne af det tyske Rige, ja endog fra Soldater ved Fronten.

Det »modbydelige Optrin«, på Grund af hvilket de både straffedes og sattes offentlig i Gabestokken, var følgende:

Henimod Aften den 29. Marts 1915 holdt en russisk Fangetransport på Småbanegården i Haderslev. Fangerne så yderst elendige ud, og Folks Medlidenhed blev vakt. Man gav dem forskellige Barmhjertighedsgaver — Brød, Saft, Cigarer og lignende. En Landstormsmand hjalp selv med til Fordelingen — »De er jo sultne,« sagde han. Alt i alt var der 60—70 Personer, som på denne Måde lindrede Russernes Nød, og der var i den Henseende ingen Forskel på Danske og Tyske. Fra begge Lejre var man enige om at gøre sin Pligt her, hvor man så let kunde det, og hvor lidende Medmennesker vilde lindres derved.

Men Efterspillet blev det artigste. Af Flokken udtoges syv Syndebukke — alle danske, ingen tyske! — som tiltaltes for »grov Uorden« ved dette »modbydelige Optrin«, og man idømte dem hver en Politibøde af 30 Mark. Samtidig bekendtgjordes deres Forbrydelse over hele Riget som ovenfor nævnt.

Selvfølgelig krævede de retslig Afgørelse, og den 20. Maj kom Sagen for Nævningeretten i Haderslev. Forsædet i Retten beklædtes af Amtsdommer W e g e m a n n, der med Takt og Finfølelse ledede Forhandlingerne, og disse endte med fuldkommen Frifindelse af alle de Anklagede.

Men dermed var Myndighederne ikke tilfredse. Et Nederlag kunde vanskeligt bæres, efter at de triumferende havde meldt hele Folket, at Forbryderne »v a r straffet«. Den offentlige Anklager indankede derfor Dommen for Landsretten i Flensborg, og her kom den til Forhandling den 1. Juli.

Strafferetskammerets Formand var den noksom kendte Landsretsråd, Dr. jur. J a c o b s e n, og man begreb fra første Færd af, at de Anklagede nu s k u l d e dømmes — anden Gang vilde Myndighederne ikke finde sig i et Nederlag.

Efter Vidneafhøringen fastslog Statsadvokaten, at de fleste Landstormsmænd havde villet hindre de Anklagede i at give Fangerne Gaver, og at der ved disses Optræden derfor måtte siges at være foretaget et »alvorligt Fremstød mod den offentlige Orden«. De Anklagede havde handlet taktløst. Når nogle af Vidnerne ikke var bleven stødte, kom det af, at deres nationale Sans ikke var så stærkt udviklet. Enhver normalt tænkende Tysker måtte såres. Da ingen af de syv Personer tidligere havde været straffet, burde man dog undlade Frihedsstraf og kun ikende dem hver en Bøde på 100 Mark.

Retten trak sig tilbage. Efter en kort Rådslagning forkyndtes Dommen:

De Anklagede havde dækket sig bag Medlidenhedens Slør, og Retten vilde være den sidste, der misbilligede en sådan Følelse — vel at mærke, hvor den var på sin Plads. Men disse burde ikke have glemt, i hvilken Egn de udøvede deres Handling. Hvis Optrinet var foregået i Rigets Indre, i en ublandet tysk Egn, vilde man på dette Tidspunkt, hvor der endnu ikke bestod noget Forbud fra Generalkommandoen, have affærdiget Sagen med et Skuldertræk og en Beklagelse over Mangel på national Forståelse eller over Karaktersvaghed. Men i et Grænsedistrikt havde Optrinet været egnet til at skabe Uro og Forargelse. Dette burde de Anklagede have forudset og taget med i deres Beregning. Undladelsen heraf betegnede en Overtrædelse af Paragraffen om grov Uorden (»grober Unfug«), og Landsretsdommen konkluderede derfor i følgende:

»Hårde og strenge Tider kræver hårde og strenge Straffe. Derfor har Domstolen tiltrådt den kongelige Statsadvokats Andragende om at ikende de Anklagede en følelig Pengebøde. Thi kendes for Ret: Den kongelige Nævningerets Dom af 20. Maj iår ophæves, de Anklagede dømmes til hver at betale 100 Mark i Bøde og at betale alle Sagens Omkostninger.«

Sagen indankedes for Overlandsretten i Kiel, hvor den kom til Behandling den 22. September. Men Udfaldet blev, af Revisionsandragendet forkastedes og Landsretsdommen stadfæstedes. For at give en Handling Præget af »grov Uorden« behøvede den ingenlunde at have fremkaldt Uro blandt Publikum. Bare den var af en sådan Beskaffenhed, at den, der begik den, kunde tænke sig Muligheden af, at den vilde skabe Uro, var det tilstrækkeligt. Og ud fra denne Motivering var Dommen såre god og dyb retfærdig.

Men ikke alene blev det altså i 1915 ved en tysk Højesteret fastslået, at det var strafbart at give hungrende Mennesker Brød, når disse — værgeløse — var faldet i deres Fjenders Vold, det blev tillige officielt hævdet, at der måtte være Forskel på de egentlige Tyskeres og den danske Grænsebefolknings Retsvilkår. Mens man vilde trække på Skulderen ad en tysk Barmhjertighedsgerning, straffede man en tilsvarende dansk.

Og endelig fastsloges denne Forskel klart og utvetydigt ved selve Retsforhandlingen. Om Gaverne havde Danske og Tyske været lige gode. Myndighederne var bekendt med Navne på tyske Borgere, der havde vist Russerne samme Venlighed som de domfældte Danske, ja disse Tyskeres Navne blev nævnt under selve Retsforhandlingen. Men hertil toges intet Hensyn. Man trak antagelig på Skuldrene ad deres Karaktersvaghed og nøjedes forøvrigt med at gøre de 7 navngivne Danske ansvarlige for det »modbydelige Optrin«.

Det var ikke uden Grund, at kongerigske Blade opfattede Landsretsdommen som et »Kulturdokument« fra en mærkelig Tid. Men det er forøvrigt ikke den første nordslesvigske Dom, der har fortjent denne smigrende Betegnelse.

Befolkningens Deltagelse for Fangerne har ved enkelte Lejligheder fundet andet Udtryk.

I Begyndelsen af April 1915 indeholdt således »Schleswigsche Grenzpost« i Anledning af tre Russeres Død følgende Linier:

»For at imødegå falske Rygter er vi bleven anmodet om at meddele, at de Russere, der er døde i herværende Lazaretter — det er tre, som vil blive jordfæstet her [i Haderslev] — trods Lægeomsorg ikke har kunnet reddes fra deres Tarmsygdomme, som de har bragt med sig fra Rusland. Fangerne kommer fuldstændig underernærede i tyske Hænder, den uvante, regelmæssige Modtagelse af Næring kan ikke tåles af alle Fanger, men kræver Ofre.«

Hvilke »Rygter«, det her gjaldt om at slå ned, med andre Ord, hvilken Opfattelse Befolkningen i Almindelighed havde af Årsagen til Russernes Død, er ikke vanskeligt at gætte. Og Påstanden om, at det var den uvante og regelmæssige Ernæring i Tyskland, der gjorde det af med disse forsultne Russere, er ikke uden et komisk Skær. Det skulde ikke undre nogen, om visse Tarmsygdomme kunde fremkaldes ved »uvant og regelmæssig« Spisen af Roer og Kartofler, som vitterlig i Begyndelsen var de hovedsagelige Næringsmidler, der bødes de arme Krigsfanger. At det senere blev bedre, er en Sag for 'sig.

En lignende Erklæring i Anledning af en Fanges Død fremkom i Oktober 1915. Der var da forskellige Rygter i Omløb vedrørende et Dødsfald i Døstrupegnen, og indenfor tyske Kredse ventede man »Demonstrationer fra den tyskfjendtlige Befolknings Side«, når Jordfæstelsen skulde foregå. Lægerne fremkom i denne Anledning med forskellige Redegørelser o. lg. Af Demonstrationerne blev der selvfølgelig intet — de havde aldrig været påtænkt — men Befolkningens Mistanke var næppe helt dæmpet ved de offentliggjorte Forklaringer.

Og havde Russerne det virkelig så fortræffeligt i disse Fangelejre, er det vanskeligt at forstå, hvorfor de på alle Måder prøver at slippe bort. De ved på Forhånd, at det ikke er farefrit. Men trods dette har man utallige Eksempler på, at de døjer Sult og Kulde i Dagevis — bare de kan slippe fra Lejren og deres Fjender. Eller tror nogen, at Folk, som i alle Henseender har det godt, kun uden personlig Frihed, lader sig drive til Havs på en elendige Bundgarnspæl? Eller at de lægger ud i gamle, rådne Både uden ordentlige Grejer, be-

skudt af Strandvagterne og tvungen til stadig Øsning med Kasketterne, for at Skuden ikke skal synke? Hvorfor foretrækker disse Folk sommetider Døden fremfor et fortsat Liv i Lejren? I Oktober 1915 rømte der 4 Russere og en Belgier fra en af Lejrene. De blev grebet i Rejsby Plantage, men to af dem — en russisk Sergent og en Civilfange — vilde for ingen Pris tilbage og lod sig skyde på Stedet. De to andre førtes til Fængslet i Skærbæk. Et lignende Tilfælde havde fundet Sted i Juni Måned. Fem Fanger var flygtet fra Lejren i Erfde, men tre af dem overraskedes Natten efter af Vagtmandskabet. Den ene gjorde dog et nyt, fortvivlet Forsøg på at slippe fri og lod herunder Livet. Ca. 14 Dage før var en anden skudt oppe ved Kongeaaen. Og Måneden før havde der været stort Opløb i Toftlund: fem Russere var flygtet fra Lejren ved Terp og grebes i Toftlund Skov af Vagterne. De kæmpede for Livet, der blev skudt på dem, og en af dem såredes alvorligt. Vedkommende førtes imidlertid ikke til et Lazaret, nej, han indsattes i det lokale Fængsel, og her fandt han om Natten Lejlighed til at gøre Ende på sine Lidelser ved at snitte Halsen over på sig selv med en Lommekniv og forbløde.

At der i det Hele taget ikke gøres videre Omstændigheder, når Myndighederne finder Fangernes Optræden genstridig, kan skønnes af flere Træk. Kun et enkelt skal nævnes, hentet fra »Kieler Zeitung«:

I November 1915 havde en Gårdejer i Ølsby, Angel, ni russiske Fanger i Arbejde. De stod — selvfølgelig — under en vagthavende Soldats Opsyn. En skønne Dag opførte imidlertid en af Fangerne sig på en »utilbørlig og genstridig« Maade, hvorfor Vagten »skød på Manden, der sank dødelig såret til Jorden.« Det anvendte Middel har jo utvivlsomt været særdeles virksomt, og den dødelig sårede Russer har næppe haft Kraft til flere »Utilbørligheder«. Men en Dansk kan ikke undlade at gøre sig sine egne Tanker ved en sådan Fremfærd, som ikke synes at kende Lempe, men kun Skræmsel.

For den nordslesvigske Befolkning er denne Opfattelse af

et Menneskelivs Værd uforståelig. Dens Sympati for de fangne Russere stiger snarest, når den hører om deres fortvivlede Kamp for Friheden. De Forhold, hvorunder den lever, hindrer dog enhver Sympatitilkendegivelse, ethvert »modbydeligt Optrin«. Men ingen, heller ikke Myndighederne kan være uvidende om, hvad der ligger i Luften — hvad ingen giver Ord, men alle føler. Og om dette taler bl. a. den Bekendtgørelse, som Overpræsident v. Moltke i Juni 1915 lod udstede, og hvori det hedder:

»Efter hvad Militærmyndighederne meddeler, er der i den sidste Tid indtrådt en Øgelse af de Tilfælde, da Krigsfanger fra Lejrene i Provinsen undslipper over Grænsen. Gentagne Gange har undvegne Krigsfanger været i Stand til på en uopklaret Måde at udruste sig med Civiltøj og til Trods for en tæt militær Bevogtning at nå Landegrænsen. Det har Udseende af, at upålidelige Dele af Befolkningen, idet de glemmer deres Pligt, begunstiger denne Færd. Det er også forekommet, at flygtede Fanger, som meget godt kunde være standset og anholdt af Beboere i Nabobyer, uantastet er gået deres Vej.

»Da en tættere Bevogtning af Grænsen er umulig, vil Militærmyndighederne se sig nødsaget til stærkt at begrænse Sysselsættelsen af Krigsfanger i den herværende Grænseprovins eller helt at standse den, såfremt de ikke hos selve Befolkningen finder en dådkraftig Støtte ved Bevogtningen. For at forebygge de store Tab, som herved vilde opstå for Landbruget i Provinsen, anmoder jeg alle Kredse af Befolkningen, i Særdeleshed på Landet, om både i deres egen og i Fædrelandets Interesse på det eftertrykkeligste at støtte Militærmyndighederne ved Krigsfangernes Bevogtning, at standse ubevogtede Krigsfanger, hvor de træffer dem, og snarest at melde Iagttagelse i den Retning til den nærmeste Militær- eller Civilmyndighed.«

Det Åar, der er gået siden Bekendtgørelsens Fremkomst, tyder dog ikke på, at Befolkningen skulde være vakt til »dådkraftig Støtte«. Den holder sig sikkert på Lovens Grund; men den lader sig ikke lokke til frivillig Tjeneste.

Dertil er dens Bitterhed over de Kår, hvorunder den lever, altfor dyb. Det er ikke så meget den materielle Nød, der piner Nordslesvigerne, skønt den er mere end trykkende nok og snart viser sit stygge Ansigt ved hvert af Dagens Skridt. De evindelige Forordninger om Næringsmidlerne, Indskrænkningerne, Beslaglæggelserne, Prisfordyrelserne — alt dette, som for det neutrale Udland er et ubedrageligt Tegn på de Vanskeligheder, hvormed Tyskland kæmper, og som det kun til en Tid kan lykkes at imødegå, alt dette kendes jo også blandt vore nordslesvigske Landsmænd. Vi kan ad hundrede Veje følge Myndighedernes Kamp for at holde Riget »Hungerdjævelen« fra Livet, og vi kan i Slesvig følge de samme Spor, som denne Kamp har afsat alle andre Steder: falske Rygter om »Hamsteri«, Angiverier for Overtrædelser af Forordninger, Retssager mod Bagere og Slagtere og Husmødre o. s. v. o. s. v. Men alt dette er jo ikke Kår, som trykker Slesvigerne mere end andre af Rigets Borgere, og til voldsomme Optøjer synes det kun at være kommet i Flensborg ved en enkelt Lejlighed.

Ikke heller er det den mere og mere gennemførte Afspærring af al Færdselen over Grænsen, der harmer. Pasbestemmelserne er jo skærpet i en Grad, så det snart sagt er vanskeligere at opnå dette Legitimationsbevis end at krybe til Månen. Men det må antages i Hovedsagen at skyldes militære Hensyn, og for sådanne bøjer man sig selvfølgelig. Gennemgravningerne af Landevejene oppe ved Grænsen, Pigtrådsforhindringer og andet er meget generende — særlig for de Folk, der ejer Jorder på begge Sider af Åen. Og de utallige Tilfælde, hvor Pasforordningerne har givet Anledning til Anholdelse og Straffe, fordi de ændredes så at sige fra Dag til Dag, og fordi Myndighedernes Krav og Fremfærd ikke overalt var den samme, taler højt nok om, hvor vanskelige Vilkår en Grænsebefolkning er stedt i.

Men i alt dette finder man sig med større eller mindre Ro, fordi man ikke herigennem stemples som Borgere uden samme Rettigheder som Rigets øvrige — om end med samme Pligter. Dette sker derimod ved andre Bestemmelser, og

disse er det, der avler den stadig levende Uvilje mod den Stat, som selv i Krigens Nød ikke synes at have lært noget om andre Folkeslags Ret til en fri, national Tilværelse.

Det var f. Eks. et Slag i Ansigtet på den danske Befolkning både Nord og Syd for Grænsen, da det ved Anordning af 8. Marts 1915 blev bestemt, at al Korrespondance med Udlandet skulde foregå på Tysk, Italiensk, Spansk, Fransk eller Engelsk. Med andre Ord: en Nordslesviger kunde, hvis han lystede, skrive til København på både Fransk og Engelsk, skønt både Frankrig og England var i Krig med Tyskland. Men vovede han at benytte sit e g e t Modersmål i Brevet, det samme Sprog, som taltes i det neutrale Land, med hvilket han stod i Forbindelse, så blev Brevet konfiskeret eller han selv straffet. Det er ikke til at undres over, at denne enestående Arrogance gav Anledning til skarp Påtale i den kongerigske Presse.

Og som det gik her, gik det også dernede, hvor ved Siden af rent moralske Hensyn praktiske talte imod en sådan Forordnings Gennemførelse. Der blev af de nordslesvigske Repræsentanter i Berlin, af Handelskammeret i Flensborg, af Fælleslandboforeningen for Nordslesvig med mange flere rettet indtrængende Henstillinger til Statsmyndighederne om Tilladelse til at benytte Dansk ved Samkvemmet med det danske Udland. Selv de højeste Postmyndigheder fandt Anledning til at slutte sig til Henvendelsen. Og Resultatet af dette blev en ny Forordning af 14. April, hvorefter tillige Dansk, Norsk, Svensk, Hollandsk og Portugisisk tillodes i Brevveksling med neutrale Stater.

Sent er jo bedre end aldrig. Mangelen på Begreb om, at man ved Forordningen af 8. Marts på det groveste krænkede de neutrale Småstaters Følelser, og at man yderligere igennem den lod de danske Nordslesvigere (som forøvrigt Polakkerne) føle den Undtagelsesstilling, i hvilken de befinder sig, er dog et typisk Udslag af tysk Sprogpolitik, som ikke slettes derved, at Regeringen endelig bekvemmer sig til at gøre de fornødne Indrømmelser.

Og til dette kommer andre Ting, som har tirret Sindene.

Den »hensynsløse Måde« — en Sønderjydes Udtryk i »Ryslingebogen« 1914 —, på hvilken man har demonstreret og holdt Jubelfester og Kommers, når de tyske Våben havde vundet en Sejr, har kun kunnet virke smerteligt og sårende på den danske Befolkning.

Men den havde ikke noget Middel til at undgå Festerne og hvad dermed fulgte. Det hele reguleredes fra oven. I en Anordning fra Januar 1915 om »Sejrsfester i Folkeskolerne« udtaler Regeringen i Slesvig:

»Det har altid været Skik, at Mindet om store Sejre blev særlig dybt indprænget i Skoleungdommens Hjærter derved, at Skolearbejdet på Sejrsdagen eller den følgende Skoledag efter en kort Festlighed blev udsat.

»Når der siden Begyndelsen af den vældige Kamp, som vort Folk nu fører, er handlet på denne Måde, så kan vi kun billige det. Det vilde dog være ønskeligt, om der kunde gås så hurtigt og ensartet frem som muligt. Vi bemyndiger derfor Skolens Ledere, Hovedlærere, Førstelærere og Enelærere til at foranledige det fornødne med Hensyn til Sejrsfesterne. Denne Bemyndigelse må kun benyttes, når store, betydningsfulde Krigsbegivenheder er blevet bekendtgjort ved officielle Telegrammer.«

Og med dette Papir i Lommen har man så sendt Flagene til Vejrs.

Stemningen i Sønderjylland under Krigens tunge Tryk — ingen kan skildre den helt ud nu. Kun sparsomt har Nordslesvigerne givet Ord for deres Tanker.

Og dog er der to Ting, som må berøres, hvis Billedet kun i nogen Grad skal blive helt.

Det ene er den Samfølelse, den Fællesskabsfølelse, som Krigen har avlet. I sin Nytårsartikel 1915 skrev »Hejmdal«, at den nordslesvigske Befolkning var »bleven sig selv tro«. »Den har taget mod Ulykkerne, som man tager imod det uafvendelige, og båret dem tålmodig og med rank Ryg. De tunge Tider har uddybet Samfølelsen og

fremmet Sammenholdet og Hjælpsomheden, ikke blot, som Feltbrevene daglig vidner om, ude ved Fronten, men også herhjemme, hvor den sikkert vil stå sin Prøve overfor Fattigfolk i de kommende Vintermåneder.«

Den fælles Fare har skabt nyt Mod. Disse Folk er så usigelig danske i deres rolige Udholdenhed, så prægtigt jydske i deres sejge Stædighed — ja jydske i deres lune, uopslidelige Humør. Deres Håb er varmt som den Sommersol, vi går i Møde efter Krigen, deres Vilje til at døje alt for at vinde alt er mere stolt og heroisk, end nogen kunde have anet. De har ikke svigtet deres gamle Grundlag. De har ikke tændt nye Bål. Men flere og flere har samlet sig i trofast Inderlighed om de gamle, og hvis Ungdommen er rykket bort, så har de ældre kun endnu fastere taget Vagten derhjemme — uden store Ord, uden Gestus, men stærke i den Vished, at efter Ragnarok kom alle gode Kræfters Forløsning og frie Liv under en nytændt Sol. »Hellere miste alle mine Sønner end slippe mit Håb,« sagde en Bondekone på Vesteregnen.

Den samme Opfattelse af Livets Vækst midt under Dødens Skygger finder man i det sønderjydske Bidrag til »Ryslingebogen« 1914. »Har Krigen bragt uendelig meget ondt og tungt over Sønderjylland, så har den også bragt Styrke for en Side af sønderjysk Folkeliv: Fællesfølelsen. Den har altid været stærk hos dem, den er blevet det endnu mere nu. Det ses på Kirkebesøget, men navnlig dog i Hjemmene. Man føler Trang til at være sammen, ikke til Selskaber, men til at samles i Hjemkredsen, samles om noget godt, være noget for hinanden. Det har altid været et Særkende for sønderjydske Hjem, sønderjydsk Liv, at der synges så meget. Hører man vel nogetsteds her i Kongeriget så kraftig, frejdig og fuldtonende Sang ved Møder o. l., som man hører det ved tilsvarende Lejligheder i Sønderjylland? Eller var det ikke en Fest at høre, hvordan Sangen lød frisk og frejdig fra Markerne, når man gik eller cyklede ned gennem Sønderjylland, hvad enten det var om Foråret, ved Høst — eller ved Efterårstide? Denne Sang er nu forsvunden. Men

inden for Hjemmets Mure lyder Sangen endnu, mere dæmpet, men også mere inderlig end før. Der samles man om Aftenen efter endt Dagsgerning for med hinanden at synge, synge af vor rige, dejlige Sangskat. Thi Sangen forener, Sangen bærer et Stykke fremad. I Sangen kan man dulme Hjertets bange Uro, i Sangen finder Bønnen Vej, i den henter Troen Styrke og Sindet Hvile.

»— Som et sådant af dæmpet Sang fyldt Hjem er det danske Sønderjylland under Verdenskrigens Rasen.«

Den anden Ting, som under hele Krigen har præget de danske Nordslesvigere, er deres urokkelige Håb om en Genforening med Danmark.

Vi traf det i Soldaterbrevene — skjult og forsigtigt fremsat, men dog så tydeligt, at selv en Tysker som Erich Schlaikjer havde begrebet Meningen.

Det var det samme Håb, som satte de mange Rygter i Omløb, der 26. November 1915 foranledigede Overpræsident v. Moltke til at udsende sin berømte Erklæring:

»I forskellige Kredse i Provinsen er fornylig det Rygte bleven udbredt, at Nordslesvig efter Krigen vilde blive tilbagegivet til Danmark, enten som en Gave fra vore Fjender eller af den tyske Regering som en Løn for den af Danmark iagttagne Neutralitet.

»Undertegnede kongelige Overpræsident ser sig foranlediget til på det bestemteste at erklære, at sådanne Rygter savner ethvert Grundlag.

»Når Rygtets Ophavsmand spekulerer i vore Fjenders Sejr, så er det tilstrækkeligt at henvise til de militære Operationers Standpunkt. Hvad den kejserlige Regerings Forhold til Danmark angår, så er det at underkende den danske Regerings Værdighed og politiske Fremsyn, når man tror, at denne ved dens strenge Neutralitetspolitik lod sig lede af Håbet om fremmed Løn i Stedet for udelukkende af den veloovervejede, ved de foreliggende Omstændigheder givne, Interesse for Danmark.«

Man kan ikke nægte, at Overpræsidentens Erklæring måtte have en højst forskellig Virkning overfor de to Former af Rygtet, som han omtalte. Hvis nogen i deres Hjærtes En-

fold havde tænkt sig, at Tyskland godvilligt vilde slippe et gammelt Bytte, og hvis man indenfor en enkelt snæver Kreds virkelig havde haft det fornødne Mod til at modtage en sådan Gave af Tyskland, så blev det nu klart, hvor godtroende man havde været, og hvor langt mere anvendeligt ens Mod vilde have været på andre Områder. Muligheden havde ligget udenfor det, der offentligt kunde diskuteres. Nu faldt den een Gang for alle bort — og det var godt det samme.

For dem derimod, som havde fæstet Lid til engelske og franske Udsagn om, at det danske Folks Integritet efter Krigen skulde genoprettes, kunde Overpræsidentens Erklæring selvfølgelig ikke få anden Værdi end en ganske uskyldig Lap Papirs. Hvad vil det sige, at det var tilstrækkeligt at henvise til »de militære Operationers Standpunkt«? Der fandtes jo ingen Garantier for, at dette Standpunkt var evigt. Og hvis det ændredes, hvis Tyskland led det Nederlag, som dets Modstandere vitterligt af et fromt Hjerte arbejdede på at bibringe det— gjaldt så Erklæringen uanset deraf?

Det er ikke første Gang, man kunde have ønsket at møde nogen klarere Forståelse af Magtens Begrænsning, så Fremtiden havde fået Lov til at svare for sig selv.

Og overfor Håbet måtte Erklæringen begribeligvis være ganske virkningsløs. Et sådant Håb dræbes hverken af År eller af Ord. Det lever med Livets egen indre Magt og derfor ligeså længe som Livet selv.

I »Hovedstaden« for 11. April 1915 findes et Brev fra en Sønderjyde til hans Slægtning i Kongeriget. »Alle vi, som går hjemme — der er ikke een,« skriver han, »hvor meget vi end holder af vore Hjem, der ikke hellere vilde miste alt, hvad vi ejer, bare det vilde ske, at vi kom tilbage til Danmark. Jeg siger det, fordi vi på Forhånd ved, at Hjemmet alligevel er ødelagt, hvis ikke —«.

Udover dette behøver næppe noget at citeres — kongerigske Røster mindst af alle. Sagen er i første Række ikke vor, men Sønderjydernes egen. Men en historisk Kends-

gerning kan i fuld Ro slås fast: Var det i Slesvigernes egen Magt at bestemme deres Skæbne, vilde ingen vakle. Krigens Gru og Rædsel har øget deres Længsel. Hvad de ser os under folkefri Kår benytte Tiden til, kan vel ikke altid fornye deres Tro på, at Frihedens Kår virkelig er de, som tjener Menneskeheden bedst. De har selv under Tvangen fået andre Toner og Tanker i Sindet, end Flertallet af os kender. Men med disse Erfaringer i Behold spejder de efter den Dag, hvor Rettens Gud skifter Grunden mellem dem og deres Modstandere, og hvor de som Surdejgen kan være med at give Fremtidens danske Folk de mandige og dybe Egenskaber, som de selv har vundet gennem Kamp.

NYLIG UDKOM:

DEN GAMLE PRÆSTEGÅRD

DIGTE

AF

VALDEMAR RØRDAM

Pris 2 Kr.

I ALLE BOGLADER H. ASCHEHOUG & CO.
KJØBENHAVNSKONTORET